

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

**ÖMER EBU RİŞE’NİN ŞİİRLERİNİN
DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nura ŞİT

BURSA- 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

ÖMER EBU RİŞE’NİN ŞİİRLERİNİN **DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nura ŞİT

Danışman:
Prof. Dr. İsmail GÜLER

BURSA- 2019

TEZ ONAY SAYFASI

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı'nda 701523055 numaralı Nura ŞİT'in hazırladığı "ÖMER EBU RİŞE'NİN ŞİİRLERİNİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 26./04/2019 günü 15.00 - 16.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. İsmail GÜLER
Bursa Uludağ Üniversitesi

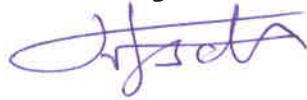
Üye

Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI
Sakarya Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN
Bursa Uludağ Üniversitesi

26./04/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu:

ÖMER EBU RİŞE'NİN ŞİİRLERİNİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 100 sayfalık kısmına ilişkin, 21/03/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dâhil

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
21/03/2019

Adı Soyadı: Nura ŞİT

Öğrenci No: 701523055

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Arap Dili ve Belagati

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Prof. Dr. İsmail GÜLER
21/03/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**ÖMER EBU RİŞE’NİN ŞİİRLERİNİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

16.../05/2019

Adı Soyadı : Nura ŞİT

Öğrenci No : 701523055

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : Arap Dili ve Belagati

Statüsü : Y. Lisans Doktora

ÖZET

Yazar	: Nura ŞİT
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Arap Dili ve Belagati
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: XIII+90
Mezuniyet Tarihi	:/..../2019
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. İsmail GÜLER

ÖMER EBÛ RÎŞE’NİN ŞİİRLERİNİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Bu çalışmada insanla ortaya çıkan konuşma tarzlarının dil üsluplarından bahsedilmiştir. Her devirde edebi alanda büyük edipler ve şairler var olmuştur. Özellikle modern Arap Edebiyatında büyük bir şair olmasının yanı sıra klasiği de göz ardı etmeyen Ömer Ebû Rîşe’nin (1910-1990) şairliği ele alınarak incelenmiştir.

Ortaya konulan tezde Ömer Ebû Rîşe’nin üslup özellikleri ile ilgili örnek şiirler sunulup bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Böylece hem Ömer Ebû Rîşe’ye hem de onun şiirlerinin özelliklerine dair örnekler verilerek konuya zenginlik katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ömer Ebû Rîşe, Üslup, Edebiyat, İfade, Vezin, Kafiye, Teşbih, Mecaz, İstiare.

ABSTRACT

Name /Surmane	: Nura ŐIT
University	: Bursa Uludağ University
Institution	: Social Sciences Institution
Master of Science	: Temel Islam Bilimleri
Science Fellow	: Arap Dili ve Belagati
Degree Awarded	: Master
Page Number	: XIII+90
Degree Date	:/..../2019
Supervisor	: Prof. Dr. İsmail GÜLER

THE LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF UMAR ABU REESHA'S POEMS

This work analyses the literary styles of communication that came to be with the beginning of humanity. Every era has great poets and writers, each with their own unique linguistic style. In particular, the artistic aspects of Arabic literature has been studied through Umar Abu Reesha (1910-1990), who effectively combined both classic and modern literature in his works.

In this thesis Umar Abu Reesha's stylistic features were presented and analyzed through his poems.

This subject, therefore, was enriched with examples of the stylistic features of his poems and the life Umar Abu Reesha himself.

Keywords: Umar Abu Reesha, Style, Literature, Expression, Rhythm, Rhyme, Assimilation, Metaphor.

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi boyunca insanoğlu konuşmak, anlamak ve maksadını ifade etmek istemiştir. Bunu da ifade ederken ya nesir dilini ya da şiir dilini kullanmıştır. Dünya edebiyat tarihine gelince toplumların geçmişten günümüze kadar her devirde edip insanlar yetiştirmiş olduğunu görmekteyiz. Çağının duygu ve düşüncelerini, hamaset ve kahramanlıklarını, aşk ve heyecanlarını, neşe ve kederlerini terennüm etmişlerdir. Bu ediplerden duygu yoğunluğu ağır basan bir çoğunun romantik duygularla dolu şairler olduğunu görmekteyiz. Kendi asrındaki yaşanmış olan olaylara şiir dili ile neşter vurmak suretiyle derin bir zevk almışlardır. Bu bütün milletlerde böyle olagelmıştır. Her toplumda kendisinden övgü ile bahsedilen sanatsal şairler yetişmiştir. Bunlardan bir kısmı şiiri sanat kalıpları içerisine dökmüş, bir kısmı da bu kalıpları kendilerine dar bulduklarından dolayı serbest çizgide şiirler sergilemişlerdir.

Arap edebiyatına gelince Arap edebiyatı dünya edebiyat tarihi içerisinde kendisine has bir yer edilmiş, bu cümleden olarak her çağda kendilerine ulaşılmayacak kadar edip ve şairler yetişmiştir.

Çöl ikliminde herhangi bir tahsil görmemiş olmalarına rağmen, kendi aralarında şiir yarışmaları tertip etmişlerdir. Özelde seçilerek Kâbe'nin duvarlarına asılan el-Mu'allakâtu's-seb' buna harikulade bir örnek teşkil etmektedir. Daha sonraları da büyük şairler ortaya çıkagelmıştır.

Bu çalışmamızda konuyu üslup yönü ile ele alıp işleyeceğiz. Üslup konusuyla ilgili en meşhur olan yazar Muhammed el-Hâdî et-Trablusî'dir. Bu yazarın kendisi üslup bilimi ile ilgili 1981 yılında neşretmiş olduğu "Hasâ'isu'l-uslub fi'ş-Şevkîyyât" isimli eserinin izini takip etmeyi hedeflemiş bulunuyoruz.

Konumuzla ilgili ele almış olduğumuz Suriyeli şair Ömer Ebû Rîşe modern şairlerden biridir. Şair Ömer Ebû Rîşe'yi tercih etmiş olmamızın ana sebebi, onun modern bir şair olması noktasında nedenli başarılı olup olmadığını ortaya koymak ve ayrıca onu, Türk edebiyat dünyasına ve okuyucularına tanıtmayı arzulamaktır.

Konuyu ele alan yazar Mahmud Şefik Lâşîn'nin telif etmiş olduğu “Şi‘ru Ömer Ebû Rîşe-kirâ’e fi’l-uslub” adlı eserinde yazar, şairin şiirlerini modernlik yönü ile ele almıştır. Biz ise öncelikle şiirin klasik yönüne bakarak işlemiş olduk.

Çalışmamız: giriş, dört bölüm ile sonuçtan ibarettir. Girişte Ömer Ebû Rîşe'nin özgeçmişi ve eserleri üzerinde durduk. Bir de şiiri hakkında genel bir değerlendirme sunduk.

Birinci bölümü ses uyumu noktasından ele aldık. Ses uyumunu da dış ve iç müziksel olgu olmak üzere ikiye ayırdık.

İkinci bölüm de ise söz uyumu bahsini işledik. Burada da zamirler, fiiller ve edatlar üzerinde durduk.

Üçüncü bölüme gelince konuya cümle yapıları noktasından baktık. Burada takdim ve tehir, hazf ve inşa terkiplerini ele aldık.

Dördüncü bölüme geldiğimizde; belağat sanatlarından bahsettik. Bunu da teşbih istiare, mecaz ve kinaye bölümlerine ayırdık.

Sonuç bölümüne gelince tez hakkında genel anlamda ve kısa bir bilgi vermek suretiyle çalışmamızı sona erdirdik. Ve en doğru olanı yazmaya çalıştık. Gayret bizden, tevfik ise Allah'tandır.

Bu tez çalışmamız süresince yardım ve tavsiyelerini esirgemeyen kendilerine çok saygı duyduğum değerli danışman hocam Prof. Dr. İsmail GÜLER beyefendiye kalbi şükranlarımı arz ederim.

Ve bu konuda ve her konuda bana yardımlarını esirgemeyip, destek veren ve emeği geçen hocalarıma ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca gurbetin bütün güçlüklerinde her türlü sıkıntıma tahammül ederek beni bağrına basıp yalnızlığımı unutturan anne ve babama saygılarımı arz eder, ellerinden öperim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	III
YEMİN METNİ.....	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	XII

GİRİŞ

A. ÖMER EBÛ RÎŞE’NİN HAYATI.....	2
B. ÖMER EBÛ RÎŞE’NİN ESERLERİ.....	2
C. ÖMER EBÛ RÎŞE’NİN ŞAIRLİĞİ	4

I. BÖLÜM

SES UYUMU

A. DIŞ MÜZİKSEL OLGU.....	6
1. Şiirin Vezni.....	7
a. Klasik Şiir.....	7
b. Modern Şiir.....	10
2. Kafiye	14
B. İÇ MÜZİKSEL OLGU	18
1. Cinas.....	18
2. Fonetik Bölme.....	20
3. Reddu’l-‘Acuz ‘ala’s-Sadr.....	21

II. BÖLÜM

SÖZ UYUMU

A. ZAMİRLER.....	25
1. Sonraki Gelene Taalluk Eden Zamirler	25

a. Zamirin Mercî'inin Münada Olması.....	26
b. Zamirin Mercî'inin Taacüp kalıbında Gelmesi.....	27
c. Mercî'in Beytin Sonunda Gelmesi.....	28
d. Mercî'in Mısraın Sonunda Gelmesi.....	28
2. Zamirin Bazen Mercî'ine Uyum Sağlamama Hali	30
3. İltifat	31
4. Divan İçerisinde Zamirlerin Bolluğu	33
B. FİİLLER	35
1. Mefulün Hazfî.....	35
2. Fiili Muzariye Has Bazı Özellikler	36
3. Çekişme (Tenâzu').....	39
C. EDATLAR	40
1. (ۛ) Edatı.....	40
2. Beyitlerde Ritmin Oluşmasında Edatların Rolü	41
3. Mısraın Sonundaki Atıf Olgusu	42
a. Eş Anlamlı İki Kelime Arasında Atıf.....	42
b. Zıt Anlamlı İki Kelime Arasında Atıf.....	43
c. Atfın İki Kelime Arasında Çağrışım Yapmış Olması.....	44
4. el-Fasıl (Ayrım)	45

III. BÖLÜM

CÜMLE YAPILARI

A. TAKDİM VE TEHİR	48
1. Car ve Mecrurun Takdimi	48
2. Zarfın Takdimi	50
3. Mefulün Takdimi	51
4. Nidanın takdimi	52
5. Ceza Cümlesinin Takdimi	52
B. HAZF	53
1. Kelimenin Hazfî.....	53
2. Harflerin (Edatların) Hazfî	55

C. İNŞA TERKİPLERİ.....	57
1. İstifham.....	57
2. Emir ve Nehiy.....	62
3. Nida.....	65

IV. BÖLÜM

BELAĞAT SANATLARI

A. TEŞBİH.....	69
1. Ebû Rîşe'nin Şiirinde Teşbih Çeşitleri.....	69
2. Teşbihin Derinliği.....	71
3. Teşbih Edatları.....	73
B. İSTİARE.....	75
1. Klasik İstiare Çeşitleri.....	75
2. Modern Anlamda İstiare.....	77
a. Teşhis.....	78
b. Tecsid.....	79
C. MECAZ.....	80
1. Mecaz-ı Mürsel.....	80
2. Mecaz-ı Akıl.....	82
D. KİNAYE.....	83
SONUÇ.....	86
BİBLİYOGRAFYA.....	87

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı geçen eser
(as.)	Aleyhisselam
b.	Bin, İbin
bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
(cc.)	Celle celaluhu
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hız.	Hazreti
md.	Madde, Maddesi
(sav.)	Sallallahu aleyhi ve sellem
s.	Sayfa
thk.	Tahkik
t.y.	Tarih yok
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

A. ÖMER EBÛ RÎŞE'NİN HAYATI

Suriyeli Ömer Ebû Rîşe Arap dünyasının en meşhur ve en etkili modern şairlerinden biri olarak kabul edilir.

Aristokrat bir ailenin çocuğu olarak 1910 yılında Menbiç'te dünyaya gelmiştir. Ailesi Osmanlılar döneminde Suriye'de bazı bölgelere hüküm süren ve herkesçe bilinen el-Mevâlî kabilesindedir. Babası şeyh Mustafa Ebû Rîşe'nin oğlu Şâfi'dir. Hem Münbiç'te hem de Halil'de kaymakam olarak görev yapmıştır. Annesi ise Filistinli Şaziliyye tarikatına mensup bir şeyh efendinin kızıdır.

Ebû Rîşe'nin babası onun iyi bir eğitim almasını istemiş, bu yüzden ilk ve orta tahsilini Halep'te bitirdikten sonra 1924'da eğitimine devam etmek üzere Beyrut'taki Amerikan Koleji'ne göndermiştir. Oradan mezun olduktan sonra kimya tahsili görmek üzere Londra'daki Manchester Üniversitesi'ne gitmiş ve orada Batı şiiriyle tanışmış onunla yakından ilgilenmiştir. Burada Shakespeare, Shelley, Keats ve Milton gibi İngiliz şairlerin yanı sıra, özellikle Poe ve Baudelaire'den fazlasıyla etkilenmiştir.

Bir müddet sonra Ömer Ebû Rîşe kimya bölümünü bırakıp İngiliz edebiyatını okumaya başlamıştır. Ancak hiçbir bölümü bitiremeden Halep'e dönmüş, döndükten sonra birkaç sene milli kütüphanede çalışmıştır.

Bazı hükümet mensupları ona Suriye adına diplomatik misyon olarak çalışmasını önermişlerdir. Buna müteakiben 1950'da Brezilya'da, 1952'da Arjantin'de, 1954'da Hindistan'da, 1959'da Avusturya'da, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve emekli olmadan önce de 1964'da yine Hindistan'da Suriye devleti büyükelçisi olarak görev yapmıştır.

Arjantin'de bir iş adamının kızı olan Munîre Murâd hanımefendi ile evlenmiş, Munîre Hanım gittiği ülkelerde ona yoldaş olmuştur.

Ömer Ebû Rîşe 1990 senesinde Riyad'dayken hayata gözlerini yummuş, cenazesi Riyad'dan alınarak Halep'e nakledilmiş ve orada defnedilmiştir.¹

B. ÖMER EBÛ RÎŞE'NİN ESERLERİ

Ömer Ebû Rîşe gerek şiir gerekse tiyatro dalında eserler vücuda getirmiştir. Bu hususta da çok beğeni toplamış okuyanları tarafından takdir görmüştür.

Filistin meselesi Ömer Ebû Rîşe üzerinde büyük etki bıraktığı için, Filistin dramı şiirlerinde geniş bir yer almıştır.

¹ bkz. Ahmed Kabbîş, *Târîhu 'ş-şi'ri'l-'arabiyyi'l-hadîs*, y.y., 1971, ss. 272-273; Muhammed Mahmud el-Bâvî, *'Amâlikatu'l-edebi'l-'arabiyyi'l-mu'âsır*, Beyrut, Şeriketu dâru'l-erkam, t.y., s. 112; Mehmet Yalar, *Modern Arap Şiiri*, Bursa, Arasta yayınları, 2003, s. 104; Ömer Ebû Rîşe, www.discover-syria.com/bank/5644, (02.04.2018), Ömer Ebû Rîşe, www.arageek.com/bio/omar-abu-risha, (29.09.2018).

Bununla birlikte Ebû Rîşe hayatı boyunca pek çok Divan telif etmiştir. Bu divanları zikredecek olursak:

Birinci divanı “Şî’r” adını taşımakta olup 1936 yılında Halep’te 221 sayfa olarak basılmıştır.

İkinci divanı ise “Min Ömer Ebû Rîşe” dir. Bu eseri Beyrut’ta 1947 yılında 294 sayfa olarak, Daru Mecelleti’l-Edîb tarafından bastırılmıştır.

Üçüncü divanına gelince “Muhtârât” isimli divanı olup bu da 1959 yılında Beyrut’ta, el-Mektebu’t-Ticârî li’t-Tibâ’a ve’n-Neşr tarafından 293 sayfa olarak tabedilmiştir.

Bunların dışında birkaç divanı daha bulunmaktadır. Bunlar: “Beyt ve beytân”, “Nisâ”, “Kâcûrâv” ve şiir dalında da yazmış olduğu, bizim üzerinde çalıştığımız “Divan-u Ömer Ebû Rîşe” dir.

Ayrıca İngilizce bir divanın da var olduğunu zikredebiliriz.

Ömer Ebû Rîşe’nin yazdığı şiir koleksiyonundan “Hubb” ve “Ğanneytu fi me’temi” adlı şiir kitabından bahsedebiliriz.

Onun yazmış olduğu tiyatro eserlerine gelince bunlar:

“Râyâtu Zî Kâr” isimli eserini yirmi yaşlarında dördü bölümlük olarak yazmıştır. Bu eserinde Hîre hükümdarı en-Nu’mân’ın kızı olan el-Herkâ’yı isteyen fakat hem Nu’mân hem de kızı tarafından reddedilen İran kisrâ’sının öfkesi nedeniyle aralarında meydana gelen Zî Kâr savaşından bahsetmektedir.

İkinci tiyatro eseri ise “en-Nevâ fi hukuli’l-hayâ” dır. Bu eser kısa bir tiyatro olarak, İngilizlerin insanlar ve müslümanlar üzerinde yapmış olduğu zulüm, günah ve işkenceyi anlatmaktadır.

Bu eserlerine ilaveten “Ali”, “el-Huseyn” ve “Tac Mahal” adlı eserler de yazmıştır.

Üstelik ihmal edilmiş bazı tiyatro eserleri de vardır. Bunlar da: “Mahkemetu’ş-şu’arâ”, “Melhametu’l-İslam”, “el-Huseyn bin Ali” ve “Semîr Emîs” adlı eserlerdir.

Son olarak Ebû Rîşe’nin nazmettiği destanlardan bahsedecek olursak, onun Arap tarihindeki kahramanlık sahnelerini dile getirmiş olduğunu görmekteyiz. Destanları ise: “Melâhimu’l-butûle fi’t-tarihi’l-İslami”, “Muhammed (sav.)”, “Hâlid” ve “Batalu’l-Yermûk” tur. Destanlarının uzunluğunun bazen on iki bin beyte kadar çıkmakta olduğunu söyleyebiliriz.

Kısaca Ebû Rîşe’nin bu eserleri kayıt altına alınmış olup günümüze kadar ulaşmıştır.²

² bkz. Kabbîş, a.g.e., ss. 273-274.

C. ÖMER EBÛ RÎŞE’NİN ŞAIRLİĞİ

Ömer Ebû Rîşe hem klasik, hem de modern anlamda birçok şiirler yazmış ve eserler meydana getirmiştir. Özellikle şiir vadisinde çığırar açarak sonradan gelen şairlere model olmuştur.

Şairimiz Ebû Rîşe’nin geniş kültürü üç faktörden kaynaklanmaktadır. Bu üç faktörden birincisi: Ebû Rîşe’nin dedesinin mutasavvıf olması nedeniyle kendisi de bu kültürden etkilenmesidir.

İkinci etkilendiği noktaya gelince belli sürelerde Londra’da kalıp oranın büyük şairlerini okuyarak onların şiirlerindeki tarz, metot ve üsluplarından istifade etmiş olmasıdır.

Üçüncü olarak da kültürünün oluşumunda etki eden faktör Ebû Rîşe’nin diplomat olarak çalıştığı değişik ülkelerden elde ettiği kültürel etkileşimidir.³

Bu izah tarzlarından anlaşılacağı gibi, Ebû Rîşe bir sünger gibi her kültürden almasını ve emmesini bilmiş, yeknesak bir metodu benimsememiş şiirin akışı içerisinde kendisini serbest bırakarak her tarzda; gerek şekil olarak: klasik, modern, tiyatro ve destan gerek ise mana olarak dini, siyasi, sosyal, övgü, mersiye ve gazel konularında eserler vücuda getirmiştir.

Kısaca diyebiliriz ki: Ömer Ebû Rîşe güçlü, azimli, dirayetli, sabırlı, cesur, yerine göre modern, duruma göre klasik bir şair olduğunu gözlemlemekteyiz. Bilimin kudretiyle çağın akışını mezceden, ufku geniş, azmi ve iradesi güçlü, kısaca kişilikli, duygu dolu bir şair olduğunu anlamaktayız.

³ bkz. Ömer Ebû Rîşe, *el-A ‘mâlu’l-kâmile*, thk. Fâyiz ed-Dâye – Sa‘du’d-Dîn Klîb – Muhammed Kucce, Dimaşk, Menşûrâtu’l-hey’eti’l-‘âmmeti’s-suriyye li’l-kitab, 2017, s. 21.

I. BÖLÜM

SES UYUMU

İnsanoğlu duygusal bir varlıktır, genelde her Şeyden etkilenir, etkilendiği Şeyleri de kelime ve söz haline dönüŐtürmek istediğinde bunu ya Şiir ya da nesir yoluyla ifade eder. Şiir duyguların derinliğinden gelen en ince ve en heyecanlı ifade tarzıdır, bu duygular bazen derin bir aşkı, bazen engin bir kahramanlığı, bazen de vatan ve millet sevgilerini, bazen de manevi değerleri yansıtır. Bazen elemin dıŐa vuruŐu, bazen de romantik duyguların musikiye dnŐu olarak karşımıza çıkar.

Şiir güzel sanatların Őubelerinden bir Őubedir. Nasıl ki resim bir tuvalde renkten renge biçimden biçime sanatçının elinde duygusunun ifadesi olarak ortaya çıkarsa Şiirde musikiye dönüŐtüđü zaman güzelleŐir. Çünkü Şiir uygun bir ritim vasıtasıyla daha çok etkili ve ruhu daha çok besleyici olur, nitekim insan ruhu her güzellik ve ölçülü terkipten haz duyar.

Genel bir tanımla: “Şiir ll, kafiyeli bir sözdür.”⁴ Bu tarif geçmişten bu yana kadar kullanılan ve kabul edilen bir tarifdir, cahiliye döneminden günümüze kadar geçerliliği olan bir tanımdır ancak modern çağda bu kalıpların dışına çıkılarak serbest üslupta Şiirler yazan Şairler olmakla beraber, hl eski klasik tanımın etkisi altında kalan Şairler de vardır. Bu cümleden olarak biz burada Őiirleri üzerinde çalıştığımız Şairimiz Ömer Ebû RıŐe'nin klasik ve modern Şiire ne ölçüde uyum sağlayıp sağlamadığını irdeleyeceğiz. Onunla birlikte Şiirde ses uyumu; dış ve i müziksel olgu olmak üzere ikiye ayırdık.

A. DIŞ MÜZİKSEL OLGU

İbni Haldun Mukaddimesinde: “Şiir istiare ve evsaf (tavsif) zerine bina kılınan vezin ve revı itibariyle birbirine muvafık czlere (beyitlere) ayrılan, garazı ve maksadı bakımından her bir cz öncesinden ve sonrasında müstakil bulunan ve kendisine mahsus Arap üslupları üzere cari olan beliğ bir kelimdir.”⁵ demektedir.

⁴ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu Ő-Şi'r*, thk. Muhammed 'İs Menn, 1.bs., el-Matba'atu'l-meliciyye, 1934, s. 13.

⁵ İbn Haldun, Eb Zeyd Abdurrahman b. Muhammed el- Hadramı, *Dıvnu'l-mubtede' ve'l-haber fi tarihi'l-'Arab ve'l-berber ve men 'sarahum mın zevi'Ő-Şe'ni'l-ekber*, thk. Halıl Şehâde, 2. bs., Beyrut, Dâru'l-fikir, 1988, s. 789. Alıntı için bkz. Mukaddime, Süleyman Uludağ evirisi, İstanbul, 2009, s. 1936.

Böylece yukardaki iki tarifte var olan vezin ve kafiyenin önemini vurguladıktan sonra, dış müziksel olgu ifadesinden maksadın açık ve net belli olduğunu anlamış olmaktadır. Buna göre biz burada şiirin veznini ve kafiyesini ele alacağız.

1. Şiirin Vezni

Şiirin veznini Ömer Ebû Rîşe'nin nasıl kullandığından bahsedecek olursak; bunu iki bölümde ele almamız mümkündür. Çünkü Ebû Rîşe modern şair olmakla beraber; divanında var olan kasidelerin çoğunluğu klasik örneklerden oluşmaktadır.

a. Klasik Şiir

Klasik şiir Arap edebiyatında temel türdür, aruzun kuralları ve kalıplarına göre yazılır. Kasidenin başından sonuna kadar tek bir vezinle, tek bir bahirle söylenir. Her kaside beyitlere, her beyit de iki mısraa ayrılır.

Klasik şiir Arap edebiyatında eski bir tarz olup modern çağa kadar bütün şiirler bu tarzda yazılmıştır. Ancak çağdaş şairlerinden sayılan bazıları da klasik şiir ve ölçülerini tercih etmiş olup bu tarzda şiirler nazmetmeye devam etmişlerdir.

Daha önce de zikrettiğimiz gibi Ebû Rîşe şiirlerinin dörtte üçünden fazlasını klasik türde yazmış ve on altı aruz kalıbından on üçünü kullanmıştır.

İbrahim Enis'in tasnifine göre klasik şiirde en önde tavîl bahri gelir,⁶ yaygın kullanılan bir bahir olmasına rağmen şairimizin divanında en az kullandığı bahirdir.

İkinci sırada dört bahir bulunmaktadır. Bunlar; kâmil, basît, vâfir ve hafif olarak isimlendirilmektedir.⁷ Ebû Rîşe bunlardan vâfir hariç diğerlerini divanında bolca kullanmıştır.

Üçüncü grup altı bahirden oluşmaktadır. Bunlar: remel, mutekârib, serî', munserih, medîd ve mutedârektir. Bunlardan serî' bahri en eski bahir olmakla beraber çok kullanılmamıştır, remel de böyle olmakla beraber çağımızda ilgi görmüş ve ikinci derecede şöhret bulmuştur. Serî' hem eski dönemlerde hem de çağımızda da kendisine fazla bir yer bulamamıştır. Hatta musikide dahi ilgi görmemiştir. Ancak çağdaş şairlerden bazıları eskiyi yâd etmek için bunu kullanmışlardır.⁸

⁶ Bkz. İbrahim Enis, *Mûsikâ'ş-şî'r*, 2. bs., Mektebetü'l-enclû'l-Mısriyye, 1952, ss. 57-61.

⁷ Bkz. Enis, a.g.e., ss. 61-79.

⁸ Bkz. Enis, a.g.e., ss. 80-104.

Şairimiz Ebû Rîşe'ye gelince o gerek serî' gerek ise remel bahirlerini şiirlerinde bolca kullanmıştır, hatta divanında en çok kullanmış olduğu bahirler bu iki bahirdir. Ancak Ömer Ebû Rîşe serî' bahrini kullanırken eskiyi yâd etme değil, bizzat şiirinde öz olarak kullanmıştır.

Dördüncü bölümü kısa bahirler oluşturmaktadır. Bu tarza İslam'ın yayılmasından sonra önem verilmeye başlanmıştır, bu kısa vezinlerden biri de meczû-u'l-kâmilidir. Enis'e göre bu bahir bütün modern şairler tarafından benimsenip en çok kullanılan bahirdir.⁹ Bu şairlerden biri de Ebû Rîşe'dir.

Kısaca Ebû Rîşe bazen klasik şairleri taklit etmiş, bazen modern şairlere tabi olmuş, bazen de içinden geldiği gibi şiirlerini dile dökmüştür.

Ayrıca Ebû Rîşe şiirde belli bir kalıba bağlı kalmayıp kendine özgü bir üslupla, rahat bir tarzda yazmış olduğu tam bir bahirle birlikte, meştûrunu yahut ta meczû'unu ele alarak tek bir kaside oluşturmayı başarmıştır. Örneğin: (النَّسْوَةُ الثَّلَاثَةُ) kasidesi serî' vezninde nazmedilmiştir:

يَفْتَحُ شِدْقِيهِ فَلَا تَنْفِرِي	أَخْتَاهُ! هَذَا مَوْقِدٌ جَائِعٌ
لِسَانِهِ الْمُنْدَلَعِ النَّيِّرِ	لَا تُشْرِقُ الْعِلْيَاءُ إِلَّا عَلَى
مِنْ رَوْضِ هَذَا الْبَشْرِ الْمُثْمِرِ ¹⁰	فَأَمْضِي مَعِيَ نُطْعَمُهُ مَا يَشْتَهِي

Kız kardeşim! Bu ağzını açan, aç bir sobadır, bu yüzden korkup da kaçma

Yücelik sadece onun dışarıya çıkmış ışılı, parlayan dili üzerinde parlıyor

Benimle gel, insanlığın meyveli bahçesinden ne istiyorsa ona yedirelim

Şair bu kasidenin ardından gelen son üç mısraı serî' vezninden değil de meştûru olarak kullanmış ve kasidesini şöylece bitirmiştir:

هُنَاكَ خَأْفَ الْمَوْقِدِ الْمَسْرُورِ
إِمْرَأَةً دَامِيَةً الْمُنْظَرِ
تَغْزِلُ خَيْطَ الْكَفِّ مِنَ الْأَحْمَرِ¹¹

⁹ Bkz. Enis, a.g.e., s. 105.

¹⁰ Ömer Ebû Rîşe, *Divan-u Ömer Ebû Rîşe*, Beyrut, Dâru'l-'avde, 1998, ss. 373-374.

¹¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 374.

Orada, tutuşmuş sobanın arkasında

Kana bulanmış bir kadın duruyor

Kırmızı kefenin ipini eğiriyor

Bu beyitler hem tam bir bahir, hem de meşûru ile oluşturulmuştur.¹²

Başka bir örnekte de bahir meczû'u ile birlikte kullanılmıştır, (مَصْرَعُ الْفَتَّانِ) altı parçadan bahri hafif ile oluşturulmuş bir kasidedir. Aşağıdaki bölümde olduğu gibi:

عَلَيْهَا وَضَاقَ فِي بُلُوَائِهِ	مَلَّ دُنْيَاهُ بَعْدَمَا سَنِمَ السَّيْرَ
فَوَقَّهَ الشَّرْقُ مِشْعَلًا مِنْ ضِيَانِهِ	مَوْرِدُ الْفَنِّ مُظْلِمٌ لَمْ يُصَوِّبْ
تَحْتَ أَنْفَاسِهَا شُمُوعَ رَجَائِهِ ¹³	سَارَ فِيهِ... وَظَلَمَةُ الْيَأْسِ تُطْفِي

Hem dünya üzerinde yürümekten hem de kendi felaketlerinden sıkıldıktan sonra kendi dünyasından da bıktı

Zira sanatın kaynağı karanlıktır, onun üstüne doğu parlaklığından bir meşaleyi dikmedi

Orada yürüdü... Ve umutsuzluğun karanlığı nefeslerinin altında onun (sanatçı) umudunun mumlarını söndürür

Bu bölüm hafif bahridir, bu bahirde her iki parçanın arasına iki beyit hafifin meczû'u olarak nazmedilmiştir.¹⁴ Örneğin:

بَسْمَةً تَغْسِلُ السَّاقِمَ	لَيْسَ يَرْجُو مِنَ الْوَرَى
لَمَسَ الْجُرْحَ وَابْتَسَمَ ¹⁵	أَحْرَمَ النَّاسِ عَاقِلٌ

İnsanlardan kederi gideren bir tebessümünü beklemiyor

İnsanların en kararlısı, yaraya dokunup tebessüm eden akıllı kişidir

¹² Başka bir örneğe görmek için bkz., s. 184 (عناد) kasidesi dört parçası bahri kâmilin üzerine yazılmıştır ancak her parçanın ardında bir mısraı kâmilin meşûru olarak şekillendirilmiştir.

¹³ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 423-424.

¹⁴ Başka bir örneğe bakmak için bkz. ss. 83-84 (شَطْرُنْ بِلَادِي) kasidesi bahri mutedârek meczû'u ile yazılmıştır.

¹⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 425.

Yukarıdaki vermiş olduğumuz örneklerden de anlaşıldığı gibi şairimiz hem klasik şiir, hem de değişik tarzlarda kendine özel üslupla şiirler yazmıştır.

b. Modern Şiir

Araştırmacılara göre Arap şiiri klasik ve modern olmak üzere iki kısma ayrılır. Daha önceki çalışmalarda şairimizin divanındaki klasik şiirle ilgili bilgiler ve örnekler aktarılmıştır. Şimdi biz modern şiirle ilgili bilgiler ve örnekler sergileyeceğiz.

Modern şiir: modern çağda yazılmış olan bir şiir türüdür, bu şiirin en belirgin özelliği üslubu ve müzikal yapısındadır, buna göre modern Arap şiirinde ortaya çıkan belli başlı yapılar şunlardır:

1. Kafiyesiz şiir: Herhangi bir şiir parçasında birden fazla dize veya beytin sonundaki harf (ses) benzerliği demek olup şiirin melodik olmasını sağlar.

2. Çok vezinli şiir: Bu şiir değişik vezinlerde kural dışına çıkmaksızın yazılan bir türdür. Ne var ki bu tür modern şiirin gelişmesine engel teşkil eden bir yapıdır.

3. Serbest şiir: Klasik şiir kalıplarının dışına taşarak şairin duygu, düşünce ve hissiyatını açık, net ve herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın inşad ettiği bir şiir türüdür. Bu şiir tarzında şair tamamen hür ve bağımsızdır.

4. Düzyazı şiiri: Bu şiir serbest şiir türünden daha hür, daha serbest, daha bağımsız, duyguların önüne her hangi bir engel koymaksızın yazılmış olan bir şiir tarzıdır. Bir başka manada vezinsiz ve kafiyesiz nesir tarzı yazılmış bir şiirdir.¹⁶

Ebû Rîşe serbest şiiri ilk nazmeden şairlerden biri sayılmaktadır, zira serbest şiir hareketi Irak'ta başlamış olup ilk yayınlanan serbest şiir 1947'de kaleme alınmıştır.¹⁷ Ve şairin yazdığı (الْحَرْانُ الْأَكْبَرُ) başlıklı bir kasidesi serbest şiir olarak 1950 yılında neşredilmiştir.

Şairimizin divanında serbest olarak yazdığı birkaç kasidesi bulunmaktadır. Bu kasideler genelde aruz kalıp türleri ile yazılmış olan kasidelerdir. Ancak burada şair aruz kalıplarıyla yazılmış olan şiirlerin beyitlerini de serpiştirmek suretiyle serbest bir tür meydana getirmiştir ki bu tarz iki şekilde olmuştur: Biri tek ölçülü klasik bahir üzerinde, ikincisi de daha çok vezin sahibi olan klasik vezin üzerinde olmaktadır.

¹⁶ Bkz. Mehmet Yalar, a.g.e., ss. 133-183.

¹⁷ Nâzik el-Melâike, *Kadâyâ 'ş-ş'i 'ri'l mu'âsir*, 3. bs., Mektebetu'n-nehda, 1967, s. 23.

Birinci türün iki kasidede gelmiş olduğunu görmekteyiz; (قَيْدُ الْحَرِيَّةِ) kasidesi serbest şiir türüyle recez tarzının meczû'u olarak nazmedilmiştir. Şair kasidede diyor ki:

أَيُّ حَيَاةٍ هَذِهِ! (مُفْعَلُنْ مُسَدُّ تَفْعَلُنْ)
رَتِيبَةً، مُمَّا، (مُفْعَلُنْ فَعْلَانُ وَلْنُ)
بَعِيدَةً عَنِ مَرَايِبِ (مُفْعَلُنْ مُسَدُّ تَفْعَلُنْ)
بَرِيئَةً مِنْ عَائِلَةٍ¹⁸ (مُفْعَلُنْ مُسَدُّ تَفْعَلُنْ)

Bu nasıl bir hayattır

Tekdüze, sıkıcı,

Hedeften uzak

Detlerden kurtulmuş

Yukarıdaki örneğe baktığımızda, şair bu kasideyi (مُسْتَفْعَلُنْ مُسْتَفْعَلُنْ) kalıbında yazdığını görmekteyiz, ancak yazım şekli ve kafiyenin oluşum tarzı bunun serbest bir şiir olduğunu yansıtmaktadır.

İkinci örneği (خُفَّاشِ) kasidesinde görmekteyiz:

شَاهَدْتُ بِعَيْنِي أَلْـدُنْيَا... (فَعْلُنْ فَعْلُنْ فَعْلُنْ فَعْلُنْ)
مُتَعَّاتًا أَبْكَارًا (فَعْلَانُ فَعْلَانُ)
وَمَطَّافَ خَيَالَاتٍ عَلِيَا (فَعْلُنْ فَعْلُنْ فَعْلُنْ فَعْلُنْ)
تَهْمِي أَسْرَارًا! (فَعْلَانُ فَعْلَانُ)
خُفَّاشٌ فُوجِي بِالنُّورِ (فَعْلُنْ فَعْلُنْ فَعْلُنْ فَعْلُنْ)
فَارْتَاعَ وَحَارًا! (فَعْلَانُ فَعْلَانُ)
وَهَوَى بِجَنَاحِ مَكْسُورِ (فَعْلُنْ فَعْلُنْ فَعْلُنْ فَعْلُنْ)
فِي ظِلِّ جَدَارٍ!!¹⁹ (فَعْلَانُ فَعْلَانُ)

Gözlerinde dünyayı gördüm...

¹⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 285.

¹⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 282-284.

Eğlenceler, bakireler (vardı)

Ve yüksek hayaller dönerek

Sırları döküyor!

Işıktan şaşkın yarasa

Bu nedenle ürktü ve şaşırdı!

Ve kırık kanatla düştü

Bir duvarın gölgesine!!

Şair bu kasideyi serbest şiir olarak mütedârek vezninde ikişer satır olarak yazmıştır; birincisini dört vezinle ikincisini de iki vezin olarak dizayn etmiş ancak ikinci satırın son tefilesine gelince (فَعْلَانُ) ya da (فَعْلَانُ) mütedârek bahrin tefilelerinden olmayan bir vezinle ortaya çıkarmıştır.²⁰

İkinci tür ise serî‘ bahir üzerine derlenerek yazılmıştır. (الْحَزَانُ الْأَكْبَرُ) kasidesi serbest bir kaside olarak serî‘ bahrinde oluşturulmuştur ve iki ölçü arasında münavebeli olarak değiştirilmiştir; biri aşağıdaki örnekte olduğu gibi, üç tefileden oluşturulmuştur:

عَيْنَاكَ سَـوَدَاوَانٍ وَحَشِيَّتَانِ (مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَانُ)
أَقْرَأَ فِي طَرْفَيْهِمَا عُمْرِي! (مُفْتَعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَعْلَانُ)
فَكَمْ طَوَانِي فِي مَدَاهِ الزَّمَانِ (مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَانُ)
وَمَا طَوَتْ نَجْوَاهُمَا صَبْرِي! (مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَعْلَانُ)
فَهَذِهِ لَيْلَتُنَا الْحَالِيَّةُ (مُسْتَفْعِلُنْ مُفْتَعِلُنْ فَاعِلَانُ)
عَادَتْ بِأَشْتَاتِ الْمُنَى الْغَالِيَةِ²¹ (مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَانُ)

Gözlerin simsiyahtır

Bakışlarında ömrümü okuyorum

Zaman, içerisine beni ne kadar katladı

Ne var ki (gözlerinin) fısıltısı sabrımı katlamadı!

²⁰ Bkz. Mahmud Fâhûrî, *Mûsikâ 'ş-şî 'ri 'l- 'arabî*, Halep, Menşûrâtu câmi'ati Halep, 1996, ss. 113-117. Kitapta görüldüğü gibi mutedârek tefileleri: فَاعِلَانُ، فَعْلَانُ، فَعْلَانُ، فَعْلَانُ olarak gelebilir.

²¹ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 300-301.

Bu şu andaki gecemiz

Dağınık değerli arzularla döndü

Burada her satırın üç tefileden oluştuğunu görmekteyiz ancak mısramın son tefilesi (فَاعِلُنْ), (فَعْلُنْ) ve (فَاعِلُنْ) vezinleri aralarında dönüşümlü olarak getirilmiştir, ondan sonra düzensiz bir şekilde iki tefile ritmik olarak kullanılmaya başlamıştır:

وَفِي حَمَى نَخَاهُ (مُتَّفَعِلُنْ فَعْلُنْ)
تَرَنَّا قُبْلَاهُ (مُتَّفَعِلُنْ فَعْلُنْ)
فَسَلَسَ أَتْ نَهَا (مُتَّفَعِلُنْ فَعْلُنْ)
فَاطَفَ أَتْ غَاهُ²² (مُتَّفَعِلُنْ فَعْلُنْ)

Bir hurma ağacı gölgesinde

Bir öpücük yalpaladı

Sonra arkası geldi

Ve susuzluğu giderdi.

Böylece şair serî' bahrinden bazen üç, bazen de iki tefileyi dönüşümlü olarak kullanmıştır ancak aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi kasidenin sonuna doğru satırın veznini değiştirmek suretiyle tefilelerde değişim yapmıştır.

مَنْ أَنْتِ، رَدِي عَلَى سُؤَالِي (مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلُنْ فَعُولُنْ)
وَلَا تَخُذِي مَدَى خِيَالِي (مُتَّفَعِلُنْ فَاعِلُنْ فَعُولُنْ)
أَتُنْكِرِينِي، وَتَعْرِفِينِي؟ (مُتَّفَعِلُنْ فَاعِلُنْ فَعُولُنْ)
وَتَسْأَلِينِي وَتَمْنَعِينِي!²³ (مُتَّفَعِلُنْ فَاعِلُنْ فَعُولُنْ)

Soruma cevap ver, sen kimsin?

Ve hayallerime sınır koyma

Hem beni tanıyor hem de inkâr mı ediyorsun?

Hem benden istiyor hem de bana vermiyorsun.

²² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 302.

²³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 303.

Şair yukarıdaki beyitlerde ritmi değiştirmek suretiyle kasideyi kırık bir üsluba dönüştürmüştür. Bu da şairin dilediği şekilde vezinler üzerinde oynayarak kurallara bağlı olmaksızın değişik üsluplar icat edebileceğini bize göstermektedir.

2. Kafiye

Kafiye: Ahfeş'e göre beytin son kelimesidir.²⁴ Ve Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî'ye göre beytin son harfi ondan bir önce sakın olarak gelen ve bu sakinden önceki hareketli olan harf, bunların hepsinin toplamına kafiye denir.²⁵

Kafiyenin temel unsuru kafiyeli harftir, kaside bu harf üzerine bina edilir ve kasidenin her beytinde sürekli olarak mevcuttur.²⁶

Bu divandaki kafiye²⁷ çeşitlilik göstermektedir, çeşitli harfler kafiyede yer almıştır, bununla birlikte hem bağlı kafiye (sakin olan) hem de serbest kafiye (harekeli olan) kendisine yer bulmuştur.

Fakat Ebû Rîşe'de kafiyenin en önemli özelliği kafiyede var olan değişikliklerdir. Bu değişiklik klasik kasidelerde dört şıkta ifade edilmiştir: Birinci şık her iki beyitte kafiyenin dönüştürülmesidir. (فِي خَنْدَقٍ) kasidesi buna tam bir örnek oluşturmaktadır:

نُرِيدُ إِصَابَةَ الْمَرْمَى	أَخِي، لَا تَقْذِفِ النَّارَ
فِي هَذَا الدُّجَى الْأَعْمَى	فَمَا نَتَّبَعِينَ الْأَشْيَاءَ
فِي بَطْءٍ وَفِي حَذَرٍ	أَتَنْظُرُ؟ إِنَّهُمْ يَسِيرُونَ
لَهُمْ مَا خُطِّفِي الْقَدَرِ ²⁸	كَأَنَّ قُلُوبَهُمْ قَرَّاتٌ

Ey kardeşim! Ateş etme, hedefi vurmak istiyoruz

Bu kör karanlıkta hiçbir şeyi seçemiyoruz

Görüyor musun? Onlar tedbirli ve ağır bir şekilde yürüyorlar

Sanki onların kalpleri kaderde ne yazıldığına okuyorlar

²⁴ Ebu'l-Hasan Said b. Mes'ade'l-Ahfeş, *Kitabu'l-kavâfi*, thk. 'Ezze Hasan, Dimaşk, Matbû'âtu mudiriyeti ihyâi't-turâsi'l-kadîm, 1970, s. 1.

²⁵ el-Ahfeş, a.g.e., s. 6.

²⁶ el-Ahfeş, a.g.e., s. 10.

²⁷ Bu çalışmada kafiyeli harfe mecazen kafiye denilecektir.

²⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 85-86.

Şair bu kasidede bir savaştan bahsetmekte ve her iki beyitte kafiyelerde değişiklik yapmıştır ve bu tarzda kasidenin sonuna kadar devam etmiştir.

İkinci şekil (مُرَاهِقَةٌ) kasidesinde olduğu gibidir. Bu kaside iki parça olup her parça yedi mısradan meydana gelmiştir; bunlardan beş mısra tek bir kafiyeden oluşurken son iki mısradan ayrı bir kafiye türüyle yazılmaktadır:

شَتَّيْتُ، فَغَنَيْتُ، كَمَا تَشْتَتَهِينُ
وَكُنْتُ لَا تُصْغِينَ، بَلْ تَحْلُمِينَ
يَا لَأَمَانِي، وَيَا لَلْحَزِينُ
حَسَنَاءُ لَا تُفْضِي بِمَا تَكْتُمِينَ...
مَا بَيْنَنَا قَافَاةً مِنْ سِينِينَ

أَنَا السُّرَى فِي الْمُنْحَنِى الْمُبْهَمِ!
وَأَنْتِ حُلْمُ الطَّيِّبِ فِي الْبُرْعَمِ²⁹

Sen istedin ve ben istediğin gibi şarkı söyledim

Fakat sen hayale dalmış beni dinlemiyordun

Ey Emeller ve ey özlem!

Ey güzel kız sakladığın şeyi ifşa etme...

Aramızdaki olan senelerden oluşan bir kervandır

Ben kıvrımlı ve karanlık yola çıkanım!

Ve sen tomurcuktaki güzel kokunun düşsün.

Burada görüldüğü gibi ilk beş satırın kafiyesi sakın nun harfi iken son iki satırın kafiyesi kesreli mim ile oluşturulmuştur.

Üçüncü tarz kafiye gelince şiir bölümlere ayrılır ve her bölüm için ayrı bir kafiye oluşturulur. Örneğin (كَأْس) şiirinde şair Dîku'l-Cinn'in ağzından, güzel cariyesini öldürdüğünü anlatmıştır. Şiir olaylara göre birkaç bölüme ayrıştırılmıştır, burada her

²⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 294.

bölümdeki kafiyei göstermek amacıyla parçanın birinci beytini zikretmekle yetinilecektir:

دَعَهَا! فَهَذِي الْكَأْسُ مَا مَرَّتْ عَلَيَّ شَفْتِي نَدِيمٌ³⁰

Onu bırak! Zira bu kadeh hiçbir arkadaşın dudaklarına değmedi

كَأَنْتَ تُغَنِّيَنِي، وَكُنْتُ أَحْسُّ بِالنُّعْمَى تُغَنِّي!³¹

O bana şarkı söylerken sanki Nu'mâ şarkı söylüyordu

نَادَى هَوَاهَا، فَالْتَفَتُّ وَمَا رَدَدْتُ لَهُ جَوَابًا³²

Aşkı beni çağırdı fakat yüzümü çevirdim ve ona hiçbir cevap vermedim

مَالَتْ عَلَيَّ وَطَرَفُهَا فِي يَأْسِهِ يَتَضَرَّعٌ³³

Üzerime eğildi bakışları umutsuzca yalvarıyordu

نَامَتْ وَخَلْفَ نَدِي جَفْنَيْهَا... حَيَاةً تَخْلُمُ!!³⁴

Ve ıslak göz kapaklarının ardında hayal kuran bir hayat ile uyudu

نَامَتْ وَجُنْحُ اللَّيْلِ جُنٌّ وَغَيْرَتِي الْهَوَجَاءُ غَضْبِي³⁵

Gecenin karanlığı basarken ve kabarmış kıskançlığım kızgınlığın doruğunda iken... uyudu!

قَبَّلْتُهَا!! وَاللَّيْلُ يَنْفُضُ عَنْهُ أَسْرَابَ النُّجُومِ³⁶

Gece üzerinden yıldız kümelerini atarken... onu öptüm!!

Böylece her kısım ayrı bir kafiye ile devam ettirilmiştir. Şairin bu metodu uzun olarak yazmış olduğu kasidelerde uygulandığından söz edilebilir.³⁷ Bu değişim şiirdeki

³⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 134.

³¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 135.

³² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 136.

³³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 138.

³⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 139.

³⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 141.

³⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 142.

³⁷ Buna benzer örneklere bakmak için, bkz. s. 344, s. 380, s. 421.

konuların değişikliğini göstermek için yapılmış olabilir. Bazen kafiye değişikliği uzun kasidelerdeki sıkıcılığı gidermek için de kullanılmıştır.

Dördüncü ve son şekle gelince bu (حكمة) kasidesinde görölmektedir; bu kaside muzdevec şeklinde yazılmıştır, yani kasidenin ilk beytinin iki mısraı aynı, diğerleri farklı kafiyyede getirilmiş olması demektir:³⁸

مُتَعَبٌ، قَأْبُكَ الْعَيْلِنُ	شَارِدٌ طَرْفُكَ الْكَلِيلِنُ
لَن أَقُولَ اخْتَقِي السُّوَالِ	لَن أَقُولَ اجْرَحِي الْخِيَالِ
لَيْسَ مِنِّي مَنْ غَرَبْتِي إِيَابِ	لَيْسَ فِي مَضْجَعِي عِتَابِ
إِنَّهَا حِكْمَةٌ الْجَسَدُ!! ³⁹	هَأَكِ أَفْدَاحِي الْجُودُ

Bitkin bakışın dalgındır, hasta kalbin yorgundur

Hayali yarala asla demeyeceğim, soruyu kes asla demeyeceğim

Yatağımda azarlamak yok, gurbetimden dönüş yok

İşte bunlar yeni kadehlerim, varlığın hikmeti budur!!

Geçen örneğe baktığımızda ilk iki beytin mısralarında kafiye aynı sonrakilerde ise farklı olduğunu görmekteyiz.

Eski Arap eleştirmenleri bu konuyu pek çok önemsemişlerdir ve bu eleştirmenlerden biri Kudâme b. Ca'fer tasrî'den bahsedip bu sanatı her mahir ve büyük şairlere nispet etmiştir. Bununla birlikte bu şairleri maharet ve kudret ile vasıf etmiştir.⁴⁰ Ömer Ebû Rişe de bu sanatı çokça kullanmıştır. Zira divanının yarısında (126 kasideden yaklaşık 60 tanesi) tasrî'i uygulamıştır. Mesela:

مِنْبَرٌ لِّلسَّيْفِ أَوْ لِّلْقَلَمِ ⁴¹	أُمَّتِي، هَلْ لَكَ بَيْنَ الْأُمَمِ
---	--------------------------------------

Ey milletim! Milletler arasında kalemin ya da kılıcın için sana yüksekte bir yer var mı?

Başka bir örnekte de diyor ki:

³⁸ Bkz. Ebû Ali el- Hasan b. Raşık el-Kayrevânî, *el-'Umde fi mehâsini 'ş-şi'r ve edebihi ve nakdihi*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, (I-II), 4. bs., Beyrut, Daru'l-cil, ty., I, 180.

³⁹ Ebû Rişe, a.g.e., ss. 339-340.

⁴⁰ Kudâme b. Ca'fer, a.g.e., s. 30.

⁴¹ Ebû Rişe, a.g.e., s. 7.

يا عَرُوسَ المَجْدِ، تَبْهِي وَاسْحَبِي فِي مَغَانِينَا ذُيُولَ الشُّهُبِ⁴²

Ey asaletin gelini! Vatanımızda parlayan yıldızın ucundan çek ve gurur duy...

Bununla ilgili çok örnek verilebilir, ancak bu kadarla konuya açıklık getirilmiş olduğu için yeterli görülmüştür. Ama şunu ifade etmemiz gerekirse, tasrî‘ birinci beyitte oluştuğundan dolayı şiiri okuyucuya daha çekici hale getirmekte ve haz duymasını sağlamaktadır..

B. İÇ MÜZİKSEL OLGU

İç müziksel olgu: Edebi eserleri okuduğumuzda, ruhun hissiyatının algıladığı o gizli mırıltıya iç musiki denir, bu ise şairin kelime ve harfleri seçmesindeki güzellik ve uyumdan kaynaklanır. Böylece cümlenin parçasıyla olan uyumunu türetir ve musiki zenginliğini gerçekleştirir.

Öyleyse iç müziksel olgu gönülden esinlenen iç ritmi oluşturur ve müziksel melodinin ortaya çıkmasını sağlar. Şiirlerinde duygularını engin bir ruh hali ile besleyen Ömer Ebû Rîşe bunu pek çok vesile ile ortaya koymuştur:

1. Cinas

Cinas: manaları farklı fakat yazılışı ya da söylenişi aynı iki kelime kullanmaktır.⁴³

Divanda cinas sanatının pek çok yerde kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Bu konuda bazı örneklerle bakacak olursak:

لُبْنَانُ! مَا خَبَّاتُ عَنْكَ نَوَازِعِي أَتْرَاكَ فِيهَا عَاذِلِي أَمْ عَاذِرِي!⁴⁴

Ey Lübnan! Sana meylimizi gizlemedim, acaba sen kınar mısın, yoksa özrümü kabul mü edersin!

Burada (عَاذِلِي) ve (عَاذِرِي) kelimelerinin hem aynı harflerden oluşmaları ve ikisi arasındaki iki farklı harfin (ل) ve (ر) mahreçlerinin yakın olması, hem de mana açısından ters düşmüş olmaları beyte ayrı bir özellik ve güzellik katmış olmaktadır.

⁴² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 437.

⁴³ Abdurrahman Hasan Hebenneke el-Mîdânî, *el-Belâğatu'l-‘Arabiyye-ususuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûmuhâ*, (I-II), 1. bs., Dimaşk, Dâru'l- kalem, Beyrut, ed-Dâru’ş- şâmiyye, 1996, II, 485.

⁴⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 39.

Ona benzeyen başka bir örnekte de diyor ki:

وَأَطَّلَ الصَّبَاحُ نَشْوَانَ... يَرَوِي عَنْ هَوَانَا هَدِيرَهُ وَهَدِيلَهُ!⁴⁵

Sabah mest olmuş bir halde doğdu... O bizim sevgimizin çağılığını ve sesini aktarıyor

(هَدِيرُهُ) ve (هَدِيلُهُ) kelimelerinde var olan cinas, beytin sonunda getirildikleri için aralarında var olan güzel bir ritimle beyit kapatılmıştır.

Bazen de beyte her iki mısram başında bulunan cinasla başlanmış olduğunu görmekteyiz:

فَتَابَ مَنْ لَمْ يَكُنْ بِاللَّهِ مُعْتَقِدًا وَثَابَ مَنْ لَمْ يَكُنْ بِاللَّهِ مُعْتَصِمًا⁴⁶

Allah'a inanmayan herkes tövbe etti ve Allah'a sığınmayan herkes geri döndü

Ancak cinasın daha güzel gözükmesi seci' ile birlikte kullanılmış olmasındadır.

Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi:

وَحُدَيْ، هُنَا، فِي حُجْرَتِي
وَتَسَاوُلُ الْقَلْقِ الْمَرِيرِ
مِنْ صَيْحَةِ الْوَطَنِ الطَّعِينِ
وَكَابَةِ الشَّيْخِ الطَّرِيدِ
وَاللَّيْلُ وَالْعَامُ الْوَلِيدُ
وَوَطْأَةُ الصَّامِتِ الْمَدِيدُ
وَرَقْدَةُ الْوَطَنِ الشَّهِيدِ
وَدَمْعَةُ الْوَطَنِ الشَّرِيدِ⁴⁷

Yalnızım, burada, odamda, geceyle yeni yılla birlikte

Ve acı endişenin sorgusuyla ve yayılmış sessizliğin şiddetiyle

Vurulup yatan ve şehit olan vatanın haykırışından

Ve kovulmuş ihtiyarın kederiyle ve kimsesiz çocuğun gözyaşıyla

(الشَّرِيدُ) ve (الطَّرِيدُ), (الشَّهِيدُ), (الطَّعِينُ), (المَدِيدُ), (المَرِيرُ), (الوَلِيدُ) kelimelerinin her mısradaki gelmesi bazılarının cinas ile, diğerlerinin seci' ile beyitlere akıcılık ve rahatlık vermiş olduğunu görmekteyiz.

⁴⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 246.

⁴⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 487.

⁴⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 64-65.

2. Fonetik Bölme

Beytin musikisini en çok farklı kılan özelliklerden birinin fonetik bölme olduğu söylenebilir. Bu özellik beyitte iki mısraı tamamen birbirine benzer bir şekilde gösterir, bu niteliği daha açık görmek için aşağıdaki örneklere bakabiliriz:

أَوْ حُورِيُوا هَرَبُوا أَوْ صُوحِيُوا عَدَرُوا⁴⁸ إِنَّ حُوطِيُوا كَذَبُوا أَوْ طُولِيُوا غَضَبُوا

Eğer onlarla konuşulsa yalan söylerler ya da hak istense kızarlar veya savaşılsa kaçarlar yahut ta onlarla arkadaşlık edilse ihanet ederler

Yukarıdaki örnekte görülüyor ki; her mısra eşit şekilde iki bölüme ayrılmış olup her kısım bir meçhul ve de bir malum fiil ile oluşturulmuştur.

Başka bir örnekte de şair diyor ki:

فَانطَوَى فِي غَيْبِ النَّسِيَانِ دُخْرِي وَأَنْتَهَى فِي ذَلَّةِ الْغُفْرَانِ حَقْدِي!⁴⁹

Şöhretim unutuş karanlığında kayboldu ve kinim affetme zilletinde son buldu

Bu beyitte de her mısra sırayla: Mazi fiil, car ve mecrur, mudafun ileyh ve faille şekillendirilmiştir.

Bir de şair beyitlerin içerisindeki aynı anlama gelen kelimelerde yer değişimi yapmak suretiyle beytin benzerliğini iki farklı kasidede sağlamıştır, birinci örnek (بَعْدِ النَّكْبَةِ) kasidesinde olduğu gibi:

اسْمَعِي نَوْحَ الْحَزَائِي وَاطْرَبِي وَأَنْظِرِي دَمْعَ الْيَتَامَى وَابْسِمِي⁵⁰

Üzgünlerin dövünmelerini dinleyerek coş, yetimlerin gözyaşına bakarak tebessüm et

Diğer örneğe gelince (عَرُوسُ الْمَجْدِ) kasidesinde aynı vezni muhafaza ederek bazı kelimeleri değiştirme yoluyla bu şekli almıştır:

وَأَمْسَحِي دَمْعَ الْيَتَامَى وَابْسِمِي وَالْمِسِي جُرْحَ الْحَزَائِي وَاطْرَبِي⁵¹

Yetimlerin gözyaşını silerek tebessüm et, üzgünlerin yarasına dokunarak coş

⁴⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 77.

⁴⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 232.

⁵⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 9.

⁵¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 441.

Fonetik bölmenin ikinci tekniğine gelince bu da bir edatın tekrarıyla meydana gelmiştir. Konunun daha net anlaşılabilmesi için aşağıdaki örneklere bakmamız gerekir:

فَيَدْوِي الْوُجُودُ بِالْأَصْدَاءِ	وَإِذَا هَاتِفٌ يَصِيحُ بِهِ "أَفْرَأ"
يَتَأْتِي رِسَالَةَ الْإِيْحَاءِ	وَإِذَا فِي خُشُوعِهِ ذَلِكَ الْأُمِّيِّ
تَتَغَنَّي بِسَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ ⁵²	وَإِذَا الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ شِيفَاءً

Hatiften bir ses (Peygambere) "oku" diye bağırdığında, bütün varlık bu uğultuyla yankılanır

Ve o ümmi huşu içinde vahyin mesajını okur

Ve bütün yer ve gök dudak kesilmiş, peygamberlerin efendisini över

Burada (إذا) edatı beyitlere detay niteliğini vermiş olup şiire hikâye üslubu kazandırmayı amaçlamıştır.

Başka bir örneğe bakacak olursak:

فِي غُضُونِ الْإِصْبَاحِ وَالْإِمْسَاءِ	هَكَذَا اسْتَعْرَضَ الْوُجُودَ مَلِيًّا
الرَّعْدِ، فِي صَاخِبٍ مِنَ الدَّمَاءِ	فِي اخْتِلَاجِ الْبُرُوقِ، فِي فَهَقَهَاتِ
فِي نَفْحَةِ الرَّبِّيِّ الْفَيْحَاءِ ⁵³	فِي ابْتِسَامِ الرِّيَاضِ فِي هَدَاةِ الْجَدُولِ

Böylece sabahleyin ve akşamleyin bir süre varlığı gözden geçirdi

Şimşeğin titreşiminde, yıldırımın kahkahasında, denizin gürültüsünde

Bahçenin tebessümünde, derenin sükûnetinde, tepelerden gelen güzel kokularda

(في) harf-i cerri beyitlerin başına getirilmek suretiyle olayların zincirleme anlatımına destek vermiştir.

3. Reddu'l-'Acuz 'ala's-Sadr

Reddu'l-'acuz 'ala's-sadr: Tekrarlanan iki sözün; birisi beytin sonunda, diğeri ise başlangıcında ya da ortasında yahut ta sonunda zikredilmesi hadisesidir.⁵⁴

⁵² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 502.

⁵³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 582.

⁵⁴ İsa Ali el-'Âkûb, *el-Mufasssal fî 'ulûmi'l-belâğati'l-'arabiyye*, Halep, Menşûrâtu câmi'ati Halep, 2000, s. 642.

Divandaki tatbiki örneklere gelince şair bu sanatı üç şekilde uygulamıştır. Biri hem beytin sonunda -kafiye olarak- hem de beytin başında aynı kelimeyi kullanmıştır:

هَذِي الدِّيَارُ عَشِقْتُهَا وَلَطَّامَا هَزَّتْ حَنِينِ العَاشِقِينَ دِيَارُ⁵⁵

Bu vatana âşık oldum ve nice vatan âşıkların özlemine harekete geçirmiştir

Beyit (دِيَارُ) kelimesiyle başlamış ve bitmiştir. Bu sanat kafiye meydana getirmeyi kolaylaştırır.

İkinci şekle gelince bu da iki sözden biri sadrın içinde, diğeri ise sonunda gelmektedir:

أُمَّتِي! كَمْ صَنَمٍ مَجَّدْتِهِ لَمْ يَكُنْ يَحْمِلُ طَهْرَ الصَّنَمِ!⁵⁶

Ey milletim! Putun iffetini bile taşımayan nice putları yücelttin!

Yukarıdaki beyitte şair (صَنَمٍ) kelimesini hem ortada hem de sonda kullanmıştır.

Son olarak en yaygın kullanılan şekle gelince bu şekil beyitte iki kafiye oluşturur ve beytin iki bölüme ayrılmasını sağlar. Örneğin:

فَكَمْ هَزَّاءٍ بِعُشَّاقٍ وَكَمْ رَثِيئًا لِعُشَّاقٍ⁵⁷

Ne çok âşıklarla alay ettiler ve ne çok âşıklara ağıt yaktılar

Burada (عُشَّاقٍ) kelimesinin her iki mısraın sonunda getirilmiş olduğunu görmekteyiz.

Başka bir örneği ele alacak olursak:

رَكَزَ اللهُ فِيهِ اسْمِي لِيَوَاءٍ وَجَبْنَا الخُلْدُ تَحْتَ ذَاكَ اللِّيَوَاءِ⁵⁸

Allah (Bedir savaşında) en şerefli sancağı dikti ve sonsuzluk bu sancağın altında diz çöktü

Yukardaki örnekte görüldüğü gibi (لِيَوَاءٍ) kelimesi her iki mısraı kafiye olarak kapatmıştır. Böylece beyit iki kafiyeye sahip olmaktadır.

⁵⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 556.

⁵⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 10.

⁵⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 368.

⁵⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 511.

Sonuç olarak yukardaki geçen bütün bölümler ve örneklere baktığımızda, şairin geçmişteki klasik kurallar içerisinde kendisini hapsetmeksizin şiirini daha hür bir üslupla yazmış olduğunu görmekteyiz. Bu üslup hem şiirine esneklik sağlamış hem de şiiri geniş bir yelpazeye yaymıştır.

Ömer Ebû Rîşe klasik dönemde şiir kalıplarıyla şiirler yazan şairlere bağlı kalmakla beraber bu klasikliğin duyguların ifade gücünü zayıflattığına inanmış olup şiirlerini serbest vezinde yazmaya başlamıştır. Ayrıca şiirsel sanatlarda kelimeleri esas olarak ele almış, bir sanatkâr inceliğiyle bunları beyitlere yerleştirmek suretiyle şiirine zenginlik ve akıcılık kazandırmıştır. Bu nedenle kendisine has bir üslupla yeni bir çığır açmış, sonradan gelen şairlere model olmuştur.

II. BÖLÜM

SÖZ UYUMU

Bilindiği gibi her dilin kuralları vardır. Bu kurallara dilbilgisi denir. Aslında bütün dilbilimciler, şairler gerekse edipler konulmuş olan bu kurallara uymak zorundadırlar. Ancak gerek şairler gerekse edipler konulmuş olan bu kurallara bağlı kalmakla beraber zamanla içlerinden gelen derin duygu yoğunluğu, aşk, heyecan ve coşku nedeniyle bu kurallara bağlı kalamayabilirler. Bu durum şairler ve edipler için bir noksanlık değildir. Aksine bu kendileri için özel bir üslup olup belagat noktasında zenginliktir.

Biz burada yaygın olmayan konuları ele alarak açıklayacağız.

A. ZAMİRLER

İsim olmadıkları halde ismin yerini tutan kelimelere zamir denir. Zamir terimi Basralılara ait bir terimdir. Zamire مُضْمَر (muzmer) da denilir.⁵⁹ Zamir kelimesi (حَكِيم) gibi (فَعِيل) vezninde bir kelime olup ismi-i meful (مُضْمَر), (مُحْكَم) anlamına gelir.⁶⁰ İçimizde bir şey saklayıp gizlediğimizde söylenen (أَضْمَرْتُ الشَّيْءَ فِي نَفْسِي) (İçimde bir şey gizledim) sözlerinden alarak bu kavramı isimlendirmişlerdir.⁶¹ Nahivciler (dilciler), zahir isimler gibi açık olmayıp gizli oluşundan dolayı zamire bu ismi vermişlerdir.⁶²

Bu bölümde şairin zamirleri nasıl kullandığını ve kurallara ne kadar uyum sağlayıp sağlamadığını ele alacağız.

1. Sonraki Gelene Taalluk Eden Zamirler

Zamirlerin hiçbiri ister mütekellim ister muhatap ve ister gaip için olsun belirsizlik ve kapalılıktan uzak değildir. Bu nedenle ona, belirsizliğini gideren ve kapalılığını açıklayan bir şey gerekir. Konuşma esnasında sahibinin varlığı mütekellim ve muhatap zamirini açıklamaktadır. Gaip zamirin sahibi ise hazır olmadığı için bilinmemektedir. O nedenle gaip zamirini açıklayan bir şey olması gerekmektedir. Bu açıklayıcı şeyin - zamiru'ş- şan dışında - zamirden önce gelmesi gerekir, zira zamirin

⁵⁹ Celâluddîn es-Suyûtî, *Hem 'ul-hevâmi'*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Abdul'âl Salim Mekrem, (I-VII), Beyrut, Muessesetu'r-risâle, 1992, I, 194; Ebû Muhammed Abdullah Cemaluddîn b. Yusuf b. Ahmed Abdullah İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu şuzûri 'z-zeheb fî ma 'rifeti kelâmi'l-'Arab*, Kahire, Daru't-talâi', t.y., s. 168; Fadıl Salih es- Sâmerâ'î, *Me 'âni 'n-nahv*, Kahire, Şeriketu'l-'Âtik, t.y., I, 39.

⁶⁰ es-Sâmerâ'î, a.g.e., I, 39.

⁶¹ İbn Hişâm el-Ensârî, a.g.e., s. 168; es-Sâmerâ'î, a.g.e., I, 39.

⁶² es-Sâmerâ'î, a.g.e., I, 39.

kendisine mutabık olarak gelmesi gerektiği için zamirden önce zikredilmesi lazımdır. Böylelikle söz konusu belirsizlik ve kapalılık ortadan kalkar. Bu açıklayıcıya zamirin merci'i (مَرْجِعُ الضَّمِيرِ) denir.⁶³

Ancak Arap edebiyatından bahsedince zamirin asıl kurallarına aykırı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bundan dolayı şairimiz birkaç yerde zamiri merci'inden önce kullanmıştır.

a. Zamirin Merci'inin Münada Olması

Bazen zamirin merci'inin münada olarak getirilmiş olduğunu görmekteyiz. Örneğin:

أَنْتَ مَيِّتٌ، يَا مَوْتُ، بَيْنَ يَدَيْهِ تِلْكَ أَوْتَارُهُ وَذَا إِنْشَادُهُ⁶⁴

Ey ölüm, sen onun (kahramanın) önünde öleceksin. İşte şunlar telleri ve bu da şarkısı

Beytinin başındaki (أَنْتَ) zamirinin merci'i olan (يَا مَوْتُ) kelimesi sonradan ara cümle (mu'terize) olarak getirilmiştir.

لَيْلُكَ.. هَذَا اللَّيْلُ يَا زَنْجِيَّةَ⁶⁵

Ey zenci kadın bu gece... Senin gecendir

(لَيْلُكَ) kelimesindeki zamir sonra gelen (زَنْجِيَّةَ) ismine dönen bir zamirdir.

سِيرِي كَمَا شَاءَ التَّجَنِّي وَاشْفِي غَلِيًّا كِ وَأَطْمَئِنِّي
مَا أَنْتِ يَا دُنْيَا وَمَا أَبْقَيْتِ لِلْأَخْلَامِ مِنِّْي⁶⁶

Suç işlemeyi isteyen gibi yürü, şiddetli susuzluğunu gider ve rahat ol

Ey dünya sen nesen? Ve benden rüyalara ne bıraktın?

⁶³ 'Abbās Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi ma 'a rabtihi bi 'l-esâlibi 'r-refi 'a ve 'l-hayâti 'l-luğaviyyeti 'l-mutececdide*, (I-IV), 3. bs., Kahire, Daru'l-ma'ârif, 1974, I, 255-256.

⁶⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 57.

⁶⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 152.

⁶⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 194.

Bu örnekte münada olan (دُنْيَا) kelimesi zamirden sonra ikinci mısraa getirilmiştir. Ayrıca sadece bir değil (أَنْتِ) (إِطْمِئِنِّي، اِسْفِي، سَبْرِي) kelimelerindeki bütün zamirler merci'inden öncesine yerleştirilmiştir.

ذَاكَ عَهْدٌ لَوْ لَا ذُهُوْلُكَ يَا شَهْبَاءَ لَمْ تَقْدِرِي عَلَى نِسْيَانِهِ⁶⁷

Ey Şehba, dalmamış olsaydın bu zamanı unutamazdın

لَا تَتَّامِي يَا رَوَايَاتِ الزَّمَانِ فَهُوَ لَوْلَاكَ مَوْجَةٌ مِنْ دُخَانِ⁶⁸

Ey zamanın romanları uyumayın, eğer sen olmasaydın o, (Halit bin Velid) dumandan bir dalga olurdu

Bunlar yukarıdaki örnekler gibi muhatap zamiri (ذُهُوْلُكَ) (لَا تَتَّامِي) kelimelerindeki kendi merci'inden yani (رَوَايَاتِ الزَّمَانِ، شَهْبَاءَ) kelimelerinden önce kullanılmıştır.

b. Zamirin Mercii'nin Taaccüp Kalıbında Gelmesi

Bazen de sonraki gelene taalluk eden zamirin taaccub siygasında getirilmiş olduğunu görmekteyiz. Zamirin merci'i teyiz olarak gelmekle birlikte⁶⁹ fiili taaccübe bitişik olarak gelen zamir, bu zamir teyize ait bir zamir olup şair bunu böyle kullanmıştır. Örneğin:

كُنَّا.. وَمَا أَوْجَعَهَا زَفْرَةً مَخْنُوقَةَ الْبُوحِ، وَمَا أَحْزَنَا⁷⁰

Biz...nefes alması ne sancılı, dışarı vurması imkansız ne hüüzünlü zamanlar yaşadık

(أَوْجَعَهَا) Fiilindeki (هَا) zamiri (زَفْرَةً) kelimesine ait bir zamir olup bir başka yerde de böyle gelmiştir:

فَمَا أَقْصَرَ حُبًّا تَلَاشَى وَهُوَ فِي الْمَهْدِ⁷¹

Daha beşikteyken kaybolan ne de kısa bir sevgi!

⁶⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 521.

⁶⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 537.

⁶⁹ Bkz. Behâu'd-dîn Abdullah b. 'Akîl , *Şerhu İbni 'Akîl*, (I-IV), 20. bs., Kahire, Daru't-turâs, 1980, II, 290-291.

⁷⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 224.

⁷¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 329.

Birinci mısradaki (أَفْصَرَهُ) fiilindeki zamir sonraki gelen (حُبًّا) kelimesine ait bir zamirdir. Yukarıda geçen iki örnekte taaccüp üslubunun kıyası olarak geldiğini görmekteyiz. Fakat şairimiz bunun ötesinde semai üslubunda da kullanmıştır:

عُدْتِ لِي؟ يَا طَوْلَهَا مِنْ غُرْبَةٍ خَدِرَ الصَّبْرُ بِهَا وَالْأَلَمُ⁷²

Bana döndün mü? Ne kadar uzun bir gurbetti, hem sabrı hem de acıyı hissizleşmiş

(يَا طَوْلَهَا مِنْ غُرْبَةٍ) bu cümle semai taaccüp kalıbında olup temyiz açık değil de (مِنْ) harfi ile örtülü olarak gelmiştir.

c. Merci'in Beytin Sonunda Gelmesi

Bazen de zamirin merci'i beytin sonunda gelebilir. Beyit onunla birlikte bitmiş olur. Buna dair örneklere gelince:

وَأَنْتَ تَكْتُمُ عَنْهُمْ مَا تُكَابِدُهُ! تَمُوتُ وَهِيَ عَلَى أَقْدَامِهَا الشَّجَرُ!!⁷³

Sen ne çektiğini onlardan saklıyorsun. Ağaçlar ayakta iken ölür

حَسَنَاءُ، هَذَا نَيْلِي الْمَمْتَعِ فَاتَّظَّوْهُ فِي شَوْقِهَا الْأَضْلَعِ⁷⁴

Ey güzel kız bu benim hoş gecem, bağrın onu (gecemi) özlemle kuşatsın

Böylece geçen mısraların sonundaki (الشَّجَرُ، الْأَضْلَعِ) kelimeleri, (شَوْقُهَا، أَقْدَامُهَا) kendi zamirlerinden sonra gelip beyitler onlar bitirilmiştir.

d. Merci'in Mısraın Sonunda Gelmesi

Zamirin merci'i beytin sonunda geldiği gibi mısraın sonunda da gelebilir. Bunu şöylece örnekleyebiliriz:

نَادَتْ بِفَيْقِهَا الْبَثُولُ وَهَزَّتْ سَاعِدَهَا الْمُهَيَّزُ⁷⁵

Bakire kız dev ordusuna haykırdı ve kılıç elinde sallandı

⁷² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 208.

⁷³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 74.

⁷⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 324.

⁷⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 169.

Birinci mısraın sonunda (الْبُتُولُ) kelimesi, (بِفَيْلِقِهَا) kelimesinde bulunan zamirden sonra getirilmiştir.

فَحَوَّتُهُ فِي صَدْرِهَا الْحَانَةَ الْحَمْرَاءُ خَوْفًا عَلَيْهِ مِنْ أَحْزَانِهِ⁷⁶

Hüzünlerinden endişe ederek kızıl meyhane onu göğsüne bastı

Burada merci sıfatıyla birlikte (الْحَانَةُ الْحَمْرَاءُ) birinci mısraın sonunda gelmiştir.

Aynısını şu örnekte de görmekteyiz:

فَصَحَا مِنْ عَيَائِهِ الْجَبَلُ الْهَاجِعُ وَاهْتَزَّ مَفْعَمَ الْأَثْرَاحِ⁷⁷

Uyuyan dağ baygınlığından uyandı ve (içi) keder dolu olarak sallandı

(عَيَائِهِ) kelimesindeki zamirden sonra (الْجَبَلُ الْهَاجِعُ) terkibi getirilmek suretiyle merci'ine irca edilmiştir.

Yukarıdaki örneklerde bunu görmekteyiz: Şayet zamirin merci'i birinci mısraın sonunda getirilirse beyit iki bölüme ayrılmış olur. Her bölümün kendi içerisinde hem mana hem ses uyumu açısından bağımsızlığı vardır.

Ancak şairimiz bazen bu merci'e belli bir statü getirmemiştir. Örneğin:

عُدْتِ لِي؟ هَلْ عَادَ مِنْ غُرْبَتِهِ شَوْقُكَ الْمُضْطَرِبُ الْمُضْطَرْمُ؟⁷⁸

Bana döndün mü? Yanmış tedirgin olan özlemin gurbetinden döndü mü?

Herhalde bu örnekte zamirin merci'i (شَوْقُكَ) kelimesi kendi sıfatlarından uzak olmayıp ikisi bir mısrada olsun diye (عُرْبَتِهِ) kelimesindeki zamir öne çekilmiştir.

جَمَعَتْ شَمْلَهَا قَرِيْشُ وَسَلَّتْ لِأَدَى كُلِّ صَعْدَةٍ سَمْرَاءِ⁷⁹

Kureyş kendi birliğini topladı ve (düşmana) zarar vermek için esmer mızrakları çektiler

⁷⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 426.

⁷⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 565.

⁷⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 207.

⁷⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 502.

Kureyş'in birliği kendisinden daha çok güç ifade ettiği için ona öncelik verilmiştir.

2. Zamirin Bazen Mercî'ine Uyum Sağlamama Hali

Zamir ile mercî'i arasında uyum bulunması gereken noktalar vardır. Gerek cinsiyet gerekse sayı noktasında birbirine uyum sağlaması gerekir. Ancak her zamanki gibi şairimiz bu kurala bağlı kalmamıştır:

تَتَفَانِي فِي خَسِيسِ الْمَغْنَمِ!	وَدَعِيَ الْقَادَةَ فِي أَهْوَائِهَا
مِلءَ أَفْوَاهِ الْبَنَاتِ الْيَتَمِّ	رُبَّ "وَأَمْعَتَصِمَاهُ" انْطَلَقَتْ
لَمْ تُلَامِسْ نَخْوَةَ الْمَغْتَصِمِ ⁸⁰	لَامَسَتْ أَسْمَاعَهُمْ لِكِنَّهَا

Komutanların arzularını kendilerine bırak, ganimet (elde etme) aşağılığında yok olup gitsinler

Nice (Yetiş ey Mu'tasım) nidaları yetim kızların ağızlarında yükseldi

(Bu ses) kulaklarına çarptı fakat Mu'tasım'ın gururuna dokunmadı (kalplerine girmedi)

Burada (الْقَادَةَ)'ye ait zamir müzekker olması gerekiyordu, ancak üç beyitte iki ait zamir bulunmaktadır; birincisi (أَهْوَائِهَا) kelimesindeki müennes, ikincisi de (أَسْمَاعَهُمْ) kelimesindeki müzekker olan zamirdir. İşte bu komutanlar arzularının içerisinde nerdeyse kadın gibi olup erkeklik özelliğini kaybetmişlerdir ve bu nedenle (أَهْوَائِهَا) kelimesi kullanılarak onların aşağılığı dillendirilmiştir. Fakat yetim kızlar (وَأَمْعَتَصِمَاهُ) deyince onlardan Mu'tasım gibi duyarlı olmasını beklediği için burada (أَسْمَاعَهُمْ) manaya uygun düşen bir zamir getirilmiştir.

جَمًّا أَلَا وَجَلًّا لَلَا	رَبِّ طَوْقَاتٍ مَعَانِينِ ⁸¹
يَمِينًا وَشِمَالًا	وَنَثَرْتِ الْخَيْرَ فِي يَهْنٍ
صَابِيًا وَهَبِيًّا لَلَا! ⁸²	وَتَجَايَرْتِ عَلَّاءِ يَهْنٍ

⁸⁰ Ebû Riş'e, a.g.e., s. 10.

⁸¹ المعنى: المنزل / Ev

el-Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 8. bs., Beyrut, Muessesetu'r-risâle, 2005, s. 1319.

Rabbim! Evlerimizi ululuk ve güzellik ile sarmaladın

Ve bütün hayrı sağa sola ve içerisine satın

Ve onların üzerine ha ve hilal olarak tecelli ettin

Bu örneğe baktığımızda (مَغَانِينَا) kelimesinin ceminin gayri akil olduğunu fakat ona ait zamirlerin (عَلَيْنَ، فِينَهُنَّ) cemi müennes olarak getirilmiş olduğunu görmekteyiz. Oyle sanıyoruz ki burada şairin kasidesinin son beytinde ifade ettiği gibi, evleri doğurganlık yönüyle kadınlara benzetmiş olmasından kaynaklanmaktadır:

نَحْنُ نَهَوَاهَا عَلَى الْجَدْبِ... إِذَا أُعْطِيتِ رَجَالًا! 83

(Bu evler) kurak olsa bile içerisinden insan çıktığı sürece biz onları severiz

3. İltifat

İbnu'l Esîre göre: iltifat anlama ilgili sanatlardan biridir ve insanın; sağına, soluna dönmesinden veya yüzünü bir oyle bir böyle çevirmesinden alınmıştır. Böylelikle bu bir siygadan diğerine intikali anlamında bir üslubun adı olmuştur. İbnu'l Esîr bu üsluba (Arapçanın cesareti) adını vermiştir, zira cesaret atılğanlıktır. Kelamda iltifat da bunun gibidir ve bu ifade tarzı başka dillerde olmayan Arapçaya has bir tarzdır.⁸⁴

Biz burada zamir ile iltifata dair bazı örneklere bakalım:

(فَارِس) kasidesine baktığımızda, şairimizin Emîl Bustânî'den bahsettiğini görmekteyiz. Kendisine güzel bir mezar diktikten sonra yola çıkmış fakat bir daha geri dönmemiştir. Bundan dolayı kaside gaip zamirine dayandırılmıştır. Örneğin:

أَيْنَ كَهْفٍ فِي صَدْرِهِ اخْتَصَرَ الْكَرَمِ وَطَافَتْ عَلَى الْعِطَاشِ عَهَادُهُ 85

Yağmurlarını susamışlar taşıyan ve göğsünde (kalbinde) cömertliği özetleyen mağara nerede?

⁸² Eb Rîşe, a.g.e., s. 12.

⁸³ Eb Rîşe, a.g.e., s. 13.

⁸⁴ Diyâu'd-Dîni b. el-Esîr, *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtib ve'ş-şâ'ir*, thk. Ahmed Hfi; Bedevî Tebbâne, 2. bs., Kahire, Dâru nehdati Mısır, t.y., ss. 167-168.

⁸⁵ Eb Rîşe, a.g.e., s. 59.

Lakin Bustânî'yi, özlemini ve kendi özellikleri anlatılırken gaip siygasının muhatap siygasına çevrilmiş olduğunu görmekteyiz:

أُنَاجِيكَ يَا إِمِيلَ، عَلَى الْبُعْدِ وَلِلشَّوْقِ وَهَجْبِهِ وَاتَّقَادِهِ⁸⁶

Ey Emîl! Özlemin alevi ve ateşi içinde iken sana uzaktan mı hitap edeyim!

Böylece gaip olmayan, gönülde yaşayan birisi ifade edilmiştir.

(نَسْر) kasidesine gelince kasidenin başından beri gaip zamirleri kullanılırken son beyitte muhatap zamirine dönülmüştür. Diyor ki:

وَهَوَى جُنَّةً عَلَى الدَّرْوَةِ الشَّمَاءِ فِي حِضْنِ وَكِرِهِ الْمَهْجُورِ
أَيُّهَا النَّسْرُ هَلْ أَعُودُ كَمَا عُدْتُ.. أَمْ السَّفْحُ قَدْ أَمَاتَ شُعُورِي؟!⁸⁷

Yüksek bir tepenin üzerindeki terk edilen yuvasının içine düştü

Ey kartal ben senin döndüğün gibi geri dönebilir miyim? Yoksa dağın eteği duygularımı öldürüp (yok mu olacağım)

Burada (أَعُودُ كَمَا عَادَ) yerine (أَعُودُ كَمَا عُدْتُ) kullanılmıştır. Sanki bu kartal gücünü kaybedince gaip zamiri ile daha çok uyum sağlıyordu fakat kendini toparlamaya çalışıp yuvasında ölmesini tercih ettiği için muhatap daha uygun düşmüştür.

Üçüncü örneğin bulunduğu (خِدَاع) kasidesi üç parçadan oluşmaktadır. Birinci ve ikinci parça muhatap zamiri ile gelmiştir:

أَرَى بَيْنَ جَفْنَيْكَ جِسْرَ الدَّمُوعِ تَسِيرُ عَلَيْهِ طُيُوفُ الْأَلَمِ⁸⁸

Senin göz kapaklarının arasında gözyaşından bir köprü görüyorum, o köprüünün üzerinde acının hayalleri yürüyor

Ancak üçüncü parçaya gelince: gaip zamirinin ortaya çıktığını görmekteyiz:

سَكَتٌ وَطَرْفِي عَلَى طَرْفِهَا غَضِيضٌ، وَفَوْقَ يَدَيْهَا يَدِي⁸⁹

Sustum, elim eli üzerinde bakışım ise bakışı karşında eğik.

⁸⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 61.

⁸⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 162.

⁸⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 381.

⁸⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 382.

Geçen örneklere baktığımız zaman şunu görmekteyiz: Şairimiz muhatap ve gaip zamirleri ile iltifat sanatı yapmıştır. Onunla birlikte iltifat sadece beyitlerin arasında değil parçalar arasında da kullanıldığını görmekteyiz.

4. Divan İçerisinde Zamirlerin Bolluğu

Divanı okuyan kimse şairin zamirleri çok kullandığını görecektir. Bu kullanım şekillerinden biri de zamirleri – mütekellim,⁹⁰ muhatap (müzekker,⁹¹ müennes⁹²), gaip (müzekker,⁹³ müennes⁹⁴) - bu zamirleri kafiye olarak kullanmasıdır.

Bu kullanım tarzını iki örnekle açıklayacak olursak:

قَلْبِي مَعَكَ (Kalbim seninle) kasidesi muhatap zamirine dayanıp kafiyenin muhatap (kâf) zamiriyle bittiğini görmekteyiz:

فَاذْهَبْ، فِدَاكَ الشَّوْقُ، قَلْبِي مَعَكَ	نَادَاكَ تَحَنَّانِي فَمَا أَسْمَعُكَ
وَحْدِي.. عَلَى الدَّرْبِ الَّذِي ضَيَّعَكَ	سِرْنَا مَعًا حِينًا، وَخَلَفْتَنِي
فَمَا أَرَاهَا جَاوَزَتْ مَضْجَعَكَ	أَرْنُو إِلَى الدُّنْيَا، وَأَفَاقِهَا،
أَفْهَمُ فِيهِ سِرًّا مَا اسْتَوْدَعَكَ ⁹⁵	حَسْبِي مِنْهَا مَوْعِدٌ فِي الْمَسَا

Şefkatim seni çağırdı fakat sana duyuramadı, git kalbim seninle birlikte olsun, şevk sana kurban olsun

Bir müddet beraber yürüdük ve seni kaybeden yolda beni yalnız bıraktın

Dünyaya ve ufuklarına bakıyorum, fakat senin yatağının ötesine geçemediğini görüyorum

Akşamleyin o (dünya)'dan bana bir randevu yeterlidir. Bu Randevu ile sana emanet ettiği sırrı anlamış olurum

Bu kaside şairin babasına yazmış olduğu bir kasidedir. Görüldüğü gibi şiirde iki zamir vardır; şaire ait (أَنَا) zamiri ve babasına ait (أَنْتَ) zamiridir, buradan şunu anlamaktayız ki şair bu dünyanın kendisi ve babası için var olduğuna inanmaktadır.

⁹⁰ Bkz. Ebû Rîşe, a.g.e., s. 51, s. 234, s. 305, s. 356, s. 418.

⁹¹ Bkz. Ebû Rîşe, a.g.e., s. 96, s. 399.

⁹² Bkz. Ebû Rîşe, a.g.e., s. 219, s. 258, s. 320.

⁹³ Bkz. Ebû Rîşe, a.g.e., s. 14, s. 53, s. 125, s. 144, s. 421, s. 516.

⁹⁴ Bkz. Ebû Rîşe, a.g.e., s. 274, s. 307, s. 330, s. 375.

⁹⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 399.

Babası gaip yani kabirde olmasına rağmen, şair kendi kalbinde varlığını hissederek muhatap kabul etmiş ve buna uygun zamir kullanmıştır.

İkinci örneğe gelince:

أَضَعْتُهَا.. وَكَانَتْ الدُّنْيَا	التِّي أَضَاعْتُهَا
عَرَفْتُ بَعْضَ صَاحِبِهَا!	مِنْ بَعْدِ مَا عَرَفْتُهَا!
كَمْ غَمَزُوا مِنْ لَهْوِهَا	الطَّاعِي وَكَمْ زَجَرْتُهَا
كَمْ أَقْسَمْتُ لِي أَنَّهَا	تَابِتٌ.. وَكَمْ صَدَّقْتُهَا!
أَيَّنَ اخْتَفَتْ؟ كُلِّ	مَعَانِيهَا الْيَتَامَى زُرْتُهَا!
لَمْ أَبْقِ دَارًا خَلَّتْهَا	فِيهَا.. وَمَا طَرَقْتُهَا
أَيَّنَ تَرَاهَا؟ طَالَ تَهْيَامِي	وَمَا وَجَدْتُهَا!
وَيَحْيِي.. أَظُنُّ أَنَّي	فِي سَكْرَةٍ، فَتَأْتُهَا!! ⁹⁶

Sevgilimi kaybettim onunla birlikte dünyamı da kaybettim

Onu tanıdıktan sonra bazı arkadaşlarını da tanıdım

Arkadaşları onun ne kadar kötü olduğuna işaret ettiler ve (bu nedenle) ben onu ne kadar azarladım

Kaç kere bana tövbe ettiğine dair yemin etti... ve ben ona ne kadar çok inandım

Nereye gizlendi? Bütün yetim evlerini ziyaret ettim... var olduğunu sandığım evlerden kapısını çalmadığım hiçbir ev bırakmadım

Nerde acaba? Bu kadar uzun aramama rağmen bulamadım!

Yazıklar olsun bana... Sanırım ben onu sarhoşken öldürdüm!

Yukarıdaki beyitlerde gaibe zamirlerinin çok kullanılmış olduğunu görüyoruz. (هَا) zamiri bu kasidede devamlı kafiye olarak kullanılmıştır. Bazen de bu zamirin mısra sonunda da kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Bu kullanım şekli kasidede hikâye tarzında gösterilmiştir.

⁹⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 330.

B. FİİLLER

Fiil: İçerisinde üç zamandan (mazi, hal, istikbal) bulunan bir iş, bir oluş ve bir hareket bildiren kelimelere fiil denir.

1. Mefulün Hazfi

Fiiller geçişli (müteaddi) ve geçişsiz (lazım) olmak üzere ikiye ayrılır. Fiil mefulü bih alırsa müteaddi, aksi takdirde lazım fiil olur.⁹⁷

Kural böyle olmakla beraber şairimizin yazmış olduğu şiirlerde bu kurallara bağlı kalmayıp kendi üslubu içerisinde bazı yerlerde kural dışına çıkmış olduğunu görmekteyiz. Mesela:

أَنَا إِنْ ذَكَرْتُ نَشَرْتُ عَارِي أَوْ نَسَيْتُ.. طَوَيْتُ عُمَرِي⁹⁸

Eğer ben anarsam kendi ayıbımı yaymış olurum. Yahut unutursam... Yaşımı gizlemiş olurum

Yukarıdaki örneğe baktığımızda (ذَكَرْتُ) ve (نَسَيْتُ) fiillerinin mefulünün açıktan gösterilmemiş olduğunu, aynı zamanda şarttan sonra geldiğini görmekteyiz. Burada şairimizin mefulü gizlemesinin sebebi; şartın cevabına odaklanma arzusundan kaynaklanmaktadır.

İkinci örneğe bakacak olursak:

مَا نَحْنُ أَوْلُ مَنْ بَنَى وَبِنَاؤُهُ لَمْ يَكْمُلْ⁹⁹

Tamamlanmamış binayı ilk diken biz değiliz

Şair burada (بَنَى) fiilinin mefulünü açıktan göstermeyip, okuyucunun hayaline bırakmış olduğunu müşahede etmekteyiz.

Bazen Kuran'ı Kerimden bir terkip alınarak terkinin mefulü hafzedilmek suretiyle kullanılmıştır. Örneğin:

يُنْسَابُ بِالنَّهْمِ الطَّاعِي وَشِرَّتُهُ مَسْنُونَةَ النَّابِ لَا تُبْقِي وَلَا تَذُرْ¹⁰⁰

⁹⁷ Sîbeveyh, Ebû Bîşr 'Amr b. 'Osmân b. Kamber, *el-Kitab- Kitabu Sibeyyh*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (I-V), 3. bs., Kahire, Matba'atu'l-hâncî, 1988, I, 33-34.

⁹⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 236.

⁹⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 334.

¹⁰⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 73.

Oburlukla akıyor, onun hiddeti sivri dişidir. Hem bırakmaz hem de vazgeçmez

(لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ) ibaresi Kuran'ı Kerimin müddessir suresinden iktibas edilerek alınmıştır.

Yukarıdaki ayeti kerimede (تُبْقِي) fiilinin mefulü hafzedilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani hiç bir kimseyi bırakmaz yahut ondan her hangi bir küçük parçayı bile bırakmaz.¹⁰¹

Bazen de fiilin meful alması gerekirken mefulü direk almayıp harfi cer ile geçişli yapılmıştır:

مَا لِي إِذَا مَا زَارَنِي طَيْفُهُ أَمْسَحُ مِنْ أَجْفَانِي الدَّامِعَاتِ¹⁰²

Bana ne oluyor ki? Onun hayali beni ziyaret ettiğinde ağlayan göz kapaklarımı siliyorum

(أَمْسَحُ مِنْ أَجْفَانِي الدَّامِعَاتِ) demektense, (مِنْ) harfi cerri ile geçişli yapılmıştır.

2. Fiili Muzariye Has Bazı Özellikler

Divanda muzari fiilin kullanımı ile ilgili üç duruma daha şahit olmaktadır. Bunlardan ilki: (أَنَّ) muzariyi mastara dönüştürerek nasb eden bir edattır. O iki yerde bulunur... (bu iki yerden biri) yakîn ifade etmeyen kesin olmayan bir manaya delalet eden lafızdan sonra gelir.¹⁰³

أَخْشَى تَمُوتَ رُؤَايَ إِنْ تَتَغَيَّرِي ... فَتَحْجَرِي!!¹⁰⁴

Eğer değişirsen rüyalarımın ölmesinden korkarım...o halde taş ol!!

حَوْلِي نَاطِرِيكَ عَنِّي.. فَمَا أَسْطِيعُ أَجْلُو سِرًّا هُنَاكَ خَفِيًّا!¹⁰⁵

Gözlerini benden çevir... Çünkü onlardaki gizli bir sırrı açamıyorum (çözemiyorum)!

¹⁰¹ Muhammed et-Tâhir İbn 'Âşûr, *Tefsîru't- tahrîr ve't -tenvîr*, (I-XXX), Tunus, ed-Daru't- Tunusiyye li'n-neşir, 1984, XXIX, 312.

¹⁰² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 210.

¹⁰³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e 'ârîb*, thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn Abdulhamid, (I-II), Beyrut, el-mektebetu'l 'asriyye, 1991, I, 35.

¹⁰⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 317.

¹⁰⁵ Ebû Rîşe., a.g.e., s. 361.

أُرِيدُ أَقْبَلَ هَذَا الَّذِي يُطَهِّرُ رُوحِي وَيَجْأُو السَّقَمَ¹⁰⁶

Öpmek istiyorum ruhumu temizleyen ve hastalığı gideren bu şeyi

Yukarıdaki örneklere bakacak olursak (أُرِيدُ، أَسْطِيعُ، أَخَشَى) fiillerinin yakîn ifade etmeyen kesin olmayan bir manaya delalet etmiş olduğunu görürüz. Ancak fiillerin başına (أَنَّ) gelmesi gerekirken şairin bunu getirmediğini fark etmekteyiz. Zira nahiv kurallarına baktığımızda (أَنَّ) edatının gözükmeyeceği yerler olduğunu görürüz.¹⁰⁷

Ancak bu verdiğimiz örnekler (أَنَّ) edatının gizlenmesi gereken yerlerden değildir. Şairimizin bu tercihini beyte çok anlam yüklemek istediği halde vezne uygun düşmediği gerekçesiyle (أَنَّ) edatını hafz etmiş olduğu biçiminde yorumlayabiliriz.

İkinci olarak (مَا، لَا، لَمْ، لَمَّا، لَنْ...) edatlarından herhangi biri muzari fiilin başına getirilirse, fiili olumsuz yapar. Şairimiz bu kurala riayet etmekle beraber yaygın olmayan bir kullanım olarak muzarinin başına (لَيْسَ) getirerek de olumsuz anlam elde ettiğini şu örneklerde görmekteyiz:

لَيْسَ يَدْرِي الْجَزَارُ مَا الْخَنْجَرُ الْمَسْنُونُ إِلَّا أَنْ حُرِّفَ فِي شَرِيَاتِهِ¹⁰⁸

Kasap keskin hançerin ne olduğunu, kendi atardamarını kertinceye kadar anlamaz

الهُوَى الدُّنْيَوِيُّ وَالْهَدَفُ الْعُلُويُّ فِي النَّفْسِ لَيْسَ يَلْتَقِيَانِ!!¹⁰⁹

Dünya arzusu ve yüce hedef bir gönülde bir arada bulunmaz

Yukarıdaki (لَيْسَ)'nin (يَدْرِي، يَلْتَقِيَانِ) fiillerinin başına getirildiğini görmekteyiz.

Kurala göre (لَيْسَ) fiil cümlesine gelirse olumsuzluk edatı (مَا) gibi harf kabul edilir.¹¹⁰

¹⁰⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 613.

¹⁰⁷ Bkz. Sîbeyyh, a.g.e., III, 5-8, İbn 'Akîl, a.g.e., IV, 7-17.

Bu edatlardan sonra, lamu't- ta'lîl, lâmu'l cuhûd, av, أو, hatta حَتَّى, Olumsuzluk ve talepten sonra gelen fâus- sebebiyye, vâvu'l- ma'iyye – ki mastariyye gizleniyor.

¹⁰⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 526.

¹⁰⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 544.

¹¹⁰ el- Hasan b. Kâsım el- Murâdî, *el-Cenâ'd- dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, thk. Fahrüddîn Kabâve- Muhammed Nedim Fadıl, 1. bs., Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1992, s. 494.

Bu durumda (لَيْسَ) 'nin işlevi, maziyi ve istikbali olumsuz yapmaktır.¹¹¹ Ancak şairimizin (لَيْسَ) ile hali olumsuz yaptığını görmekteyiz.

Üçüncü duruma gelince bazı edatlar muzari fiilin başına geldiği vakit fiilde birtakım değişiklikler yapar, bunların bir kısmı muzariyi meczum, bir kısmı da mansub yapar. Kural böyleyken şairimiz şiirin akışı içerisinde buna bağlı kalmayıp kural dışı davranışlar sergilemiştir. Bu şair için bir noksanlık veya kural tanımazlık anlamına gelmez. Aksine şiire zenginlik katılmış ve daha serbest, daha veciz bir üslup kazandırılmış olur.

Bazen nasb edatı ile birlikte muzariyi değiştirmeden olduğu gibi bırakmıştır:

إِنَّهُ عُمَرِي.. فَلَنْ أُرْمِي بِهِ لَا أَطِيقُ السَّيْرَ فِي الْوَحْشَةِ.. وَحِدِي¹¹²

O benim hayatım... onu atamam, zira yabanda yalnız yürüyemem.

أَخَافُ عَلَيْكَ أَنْ أَطْوِي كِتَابِي وَأَقْرَأَ مَا بِهِ فِي مُقَاتَلَتِكَ¹¹³

Kitabımı kapatıp içindeki olanları gözlerinden okumaktan korkuyorum.

Gerek birinci beyitteki (أُرْمِي) fiili gerekse ikinci beyitteki (أَطْوِي) fiili başına gelen (لَنْ، أَنْ) edatıyla nasb edilmesi gerekirken şiirde akıcılığı sağlamak için olduğu gibi bırakılmıştır.

Bazen de bu fiiller kafiye olarak kullanıldığında harekelerinde değişiklik olmuştur:

لَكَ مَا أَرَدْتُ، فَلَنْ أَعْيِرَ مَا أَرَدْتُ، وَلَنْ أَحَاوِلَ¹¹⁴

İsteğin olsun, isteğini değiştirmeyeceğim ve (değiştirmeye) asla çabalamayacağım

(لَنْ) fiili bulunduğu yer itibariyle (أَحَاوِلَ) olması gerekirken buradaki (لَنْ) edatı etkisiz bırakılmış ve fiil sükun ile harekelenmiştir.

¹¹¹ el- Murâdî, a.g.e., s. 499.

¹¹² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 233.

¹¹³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 320.

¹¹⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 338.

Kafiye olarak getirilen fiiller hariç şair çok dikkatli davranmış, diğer yerlerde kurallara uygun olarak hareket ederek fiilin başına gelen cezm edatlarını amel ettirmiştir. Kafiye olarak getirilişine beyitleri örnek gösterebiliriz:

هَذَا الْهَوَىٰ يَا لَيْلُ، رَوَيْتُهُ بِالْأَمَلِ الْخُلُوِّ وَلَمْ يُورِقْ¹¹⁵

Ey gece aşk buradadır, ben onu tatlı emelle suladım fakat yapraklanmadı

قَدْ عَرَفْنَا مَهْرَكَ الْغَالِي فَلَمْ نُرْخِصِ الْمَهْرَ وَلَمْ نَحْتَسِبْ¹¹⁶

Senin mihrinin çok pahalı olduğunu öğrendik; fakat mihri ne ucuzlattık ne de inkar ettik.

Yukarıdaki beyitlerde görmekteyiz ki: gerek (يُورِقُ) gerekse (نَحْتَسِبُ) fiillerinin meczum olması gerektiği halde kafiyeden dolayı meksur olarak bırakılmıştır.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılmaktadır ki; Şair yazmış olduğu şiirlerde hem kurallara bağlı kalmış, hem de kendine has bir üslup ile yaygın olmayan kullanımlara başvurmuştur.

3. Çekişme (Tenâzu‘)

Nahivcilerin aralarında tartıştıkları meselelerden biri de et-Tenâzu‘dur (çekişme). Kısaca et- Tenâzu‘: iki amilin bir mamule yönelmeleri.¹¹⁷ Ancak bu yönelme iki şartla olur: birisi amilin fiil cinsinden yahut ta fiilimsi olması gerekir, yani harfler arasında Tenâzu‘ olmaz... İkincisi mamul iki amilin ne öncesinde ne de ortasında gelebilir, aksine onlardan sonra gelmesi gerekir.¹¹⁸

Divanda bu konuya baktığımızda kural böyle olmakla beraber bunu şairin sadece iki sefer kullandığı görmekteyiz. Buna dair örneği şu beyitte bulmaktayız:

وَأَصْنَطَفَاهَا كَاهِنَانِ¹¹⁹ وَشَقِيَّةٍ قِيْلَ اجْتَبَاهَا-

Ve kötü kadın ki onu iki kâhinin seçtikleri söylendi

¹¹⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 353.

¹¹⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 440.

¹¹⁷ Bkz. İbn ‘Akîl, a.g.e., II, 157.

¹¹⁸ İbn Hişâm el- Ensârî, *Şerhu şuzuri’z-zeheb*, s. 428.

¹¹⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 112; Diğer örneğe bkz., s. 105.

(اجْتَبَاهَا) ve (اصْطَفَاهَا) fiillerinin ikisi de (كَاهِنَان) failinin çekim alanında hareket ediyor. Ancak şair (كَاهِنَان) kelimesini kafiye yapmak istediği için bu üslubu (Tenâzu‘) kullanmak zorunda kalmıştır.

C. EDATLAR

Edat: Cümlelerin manasını tamamlamak için konuşanın kullandığı sözcüklerdir. Cümleleri, fiilleri ve isimleri birbirine bağlar.¹²⁰

Edatlar sözün diğer kısımları gibidir. Kurallara uygun kullanılabildiği gibi kullanıcı kuralların dışına çıkarak kendisine özel bir üslupla da kullanılabilir.

1. (يَا) Edatı

(يَا) hem uzağa hem de yakına seslenmek için kullanılan bir harftir.¹²¹ Nahivciler (يَا) edatının münada dışında kullanılabildiğinden bahsettikleri gibi şairimiz de onu değişik şekilleriyle kullanmıştır. Örneğin:

دَنُوا... حَرَكَ زِنَادَ الْمَوْتِ يَا الْأَرْضِ تَسْتَعْرِ
وَيَا لَجَهَنَّمَ تَعْوِي... وَتَفَّ عَرُ بِالْأَطْيِ فَاهَا¹²²

Yaklaştılar... Ölümün tetiğini çek... Ey yanan dünya!

Vay uğuldayan ve ağzını ateşle açan cehennem

Örneğe baktığımızda (يَا) hem istiğase hem de taaccüp amaçlı olarak kullanılmıştır.

Bazen sırf taaccüp için de kullanıldığı olmuştur:

عُدَّتْ لِي؟ يَا طَوْلَهَا مِنْ غُرْبَةٍ خَدِرَ الصَّبْرُ بِهَا وَالْأَلَمِ¹²³

Bana döndün mü? Ne kadar uzun bir gurbetti, hem sabrı hem de acıyı hissizleşmiş

¹²⁰ Muhammed Hân, *el- Edevâtu'n – nahviyye bunyetuhâ ve vazîfetuhâ*, Cezayir, Câmi'atu Muhammed haydar, 2009, s. 2.

¹²¹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l lebib 'an kutubi'l-e 'ârib*, I, 429.

¹²² Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 86-87.

¹²³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 208.

Yukarıdaki örnekte (يَا) edatı taaccüp anlamında kullanılmıştır.

Bazen de (يَا) edatı şiiirde temenni için gelmiştir.

وَا حَيْبَةَ الْحُلْمِ الَّذِي عَشْتِ فِي دُنْيَاهُ، يَا لَيْتَكَ لَمْ تَحْلُمِي¹²⁴

Dünyasında yaşadığın rüyaya yazıklar olsun, Keşke hayal etmeseydin

Buradaki (يَا) edatı nida için olmayıp (لَيْتَ) kelimesinden esinlenerek keşke anlamında kullanılmıştır.

Yine (يَا) edatının fiillerin başına getirilmek suretiyle de kullanılmış olduğun görmektediriz:

وَكَمْ تَلَقْتِ... وَيَا طَأْمَا عَرَفْتِنِي مِنْ وَقَعِ أَقْدَامِي¹²⁵

Etrafına ne kadar bakındın... Ne kadar çok beni ayaklarımın sesinden tanıdın!

مَا عَسَاهَا الْيَوْمَ لِي قَائِلَةٌ؟ أَيُّ شَيْءٍ يَأْتُرِي لَمْ تَقُلْ¹²⁶

Bugün bana ne diyebilir? Acaba söylemediği ne kaldı ki?

Vermiş olduğumuz iki örneğe baktığımızda (يَا) edatlarının fiillerden önce gelmiş olduğunu görmektediriz.

2. Beyitlerde Ritmin Oluşmasında Edatların Rolü

Şairimiz şiirine güzellik ve ritim kazandırmak için edatları bir düzen içerisinde kullanmıştır. O bu düzenlemeyi yaparken bazen atıf harfi kullanmıştır. Örneğin:

طَلَبْتُ فَأَعْطَى، وَاشْرَأَبْتُ فَأَنْحَنَى، وَقَسَتُ فَلَانَ!¹²⁷

İstedi, o da verdi ve boynunu uzattı, o da eğildi, kendisi sert davrandı o ise yumuşadı

Yukardaki örnekte görmektediriz ki şair (ف) ve (و) atıf harflerini kullanarak beyit içerisinde bir ritim oluşturmuştur.

¹²⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 297.

¹²⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 357.

¹²⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 393.

¹²⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 104.

Bazen de şair harfi cer kullanmıştır:

مُوَثَّلٌ، شَامِخٌ، بِالنَّجْمِ مُعْتَصِبٌ بِالْمَجْدِ مُتَشَبِّحٌ، بِالْعِزِّ مُوتَزِرٌ¹²⁸

Asil, gururlu, yıldızı başı yapan, övgüyü kuşanan, kudret elbisesini giyinendir

Örnekte de görüldüğü gibi şair (ب) Harfi cerri ile bir ritim oluşturmuş, şiirine akıcılık ve güzellik kazandırmıştır.

Yine şairin bazen de bu edatların hepsini bir arada kullanmış olduğunu görmekteyiz:

زَهْوَةٌ فِي تَوَاضِعٍ، وَإِبَاءٌ فِي خُشُوعٍ، وَرِقَّةٌ فِي عِنَادٍ¹²⁹

Tevazulu bir kibir ve onurlu bir boyun eğme ve inatlı bir incelik

Burada şair kelimelerin arasında (في), cümleler arasında da (و) harfini kullanarak bir ritim ve bir denge sağlamıştır.

3. Mısraın Sonundaki Atıf Olgusu

Atıf edatları edebi metne yahut ta şiire farklı anlamlar yükleyerek o metne ve şiire güçlülük kazandırır.

Ebû Rîşe'nin bu atıf olgusunu şiirlerinde sıkça kullanmış olması ve kelimeler arasındaki anlamlara bakarak bunu şöylece kısımlara ayırabilmemiz mümkün görülmektedir:

a. Eş Anımlı İki Kelime Arasında Atıf

Bazen beyit sonunda kullanılmıştır. Örneğin:

الشَّيْبُ مَرَّ بِلَمَّتِي وَأَقَامَ فِي عَجْزِي وَوَهْنِي¹³⁰

Yaşlılık kulak hizamındaki saçlara uğradı ve bitkinlik ve acizliğimin üzerine yerleşti.

(عَجْزِي) ve (وَهْنِي) kelimeleri zayıflık ifade etmekte olup eş anlamlıdır.

İkinci bir örneğe göz atalım:

¹²⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 72.

¹²⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 458.

¹³⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 136.

حَامِلَاتٍ عَلَى سَوَاعِدِهَا الْبَيْضِ

أَكَالِيْلَ فَوْزِهِ وَنَجَاحِهِ¹³¹

(Bakire kızlar) onun başarısının ve kazanmasının taçlarını beyaz kollarıyla taşıyorlar

Geçen örnekte bulunan (فَوْز) ve (نَجَاح) kelimelerinin her ikisinde de başarmak anlamı ifade edilmiş olduğunu görüyoruz.

Bazen de bu atıf birinci mısraın sonunda yer almıştır:

عَرَفْتُ فِيهِ طَلْعَةَ الْيَمْنِ وَالْخَيْرِ

إِذَا أَجْدَبَتْ رَبِي الْبَيْدَاءِ¹³²

Çekse de çölün tepeleri kuraklık; onun hayırlı ve uğurlu yüzünü tanıdım

Bu beyitteki (الْيَمْن) ve (الْخَيْر) kelimeleri hayır anlamında kullanılmıştır.

Şairin atıf üslubunu bu şekilde kullanmış olması içindeki duygularını tekrarlar ifade etme imkânını bulmuş olması ile izah edilebilir. Yahut eş anlamlı kelimelerden biri öbüründen daha açık olabilir, durum böyle olunca ilk kelimedede tam ifade edilemeyen anlam açığa çıkmış olur.¹³³

b. Zıt Anlamlı İki Kelime Arasında Atıf

Divanda eş anlamlılar arasında atıf yapıldığı gibi zıt anlamlılar arasında da atıf yapılmış olduğunu görmekteyiz. Mesela:

وَبَقَايَا ذِكْرِيَاتِي تَعَبْتُ

فَهِيَ لَا تَبْكِي... وَلَا تَبْتَسِمُ¹³⁴

Yoruldu hatıralarımın geri kalanları, ne gülümsüyor ne de ağlıyorlar

Geçen beyitte görüldüğü gibi (تَبْكِي) ve (تَبْتَسِم) fiilleri iki zıt anlamlı kelimeler olup bir araya toplanmıştır. İkinci örneğe bakacak olursak:

جَاءَهُ مُتَعَبٌ خَطِي سَارِدَ الْأَمَالِ

مَا بَيْنَ خَيْبَةٍ وَرَجَاءِ¹³⁵

¹³¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 428.

¹³² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 498.

¹³³ Bkz. Celaeddîn es- Suyûtî, *el- Muzhir fi 'ulûmi'l- luğaa ve envâ'ihâ*, thk. Muhammed Ahmed bek- Muhammed Ebû'l-Fadıl İbrahim- Ali Muhammed Bicâvî, (I-II), Beyrut, el-Mektebetu'l-'asriyye, 1986, I, 406.

¹³⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 208.

¹³⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 500.

(Peygamberin amcası) ümit ve hüsrân arasında, adımları yorgun, umutları solgun olarak ona geldi

(حَيْبَةً) ve (رَجَاءً) kelimeleri bu terkipte yan yana gelmiştir.

Bu form (و) harfiyle gelebildiği gibi (أ) harfiyle de gelmiştir:

مَرَرْتُ بِبِي الْيَوْمِ وَلَا بَسْمَةَ مِنْكَ لِطَهْرِي أَوْ لِأَثَامِي¹³⁶

Bugün sen bana uğradın ama senden ne benim iffetime ne de günahıma bir tebessüm var

Yukarıdaki örneğe baktığımızda (أ) harfi (طَهْرِي) ve (أَثَامِي) kelimeleri arasında bağlaç görevi yapmaktadır.

c. Atfın İki Kelime Arasında Çağrışım Yapmış Olması

Bir düşüncenin, görüntünün ya da davranışın bir başkasını anımsatması olayına çağrışım (tedâ'î) denir. Bu olay bir şeyi andıktan sonra başka bir şeyi çağrıştırmak hadisesidir.

Şair bu üslubu bazen beytin sonunda kullanmıştır:

الْأَرْضُ ضَجَّتْ مِنْ عُقُوقِ بِنُوءٍ قَامَتْ بِنَادِيهَا تَعَبٌ وَتَسْكُرُ
كَفَرَتْ بِهَا بَعْدَ الْمَتَابِ وَإِنَّهَا مِنْ عَهْدِ قَابِيلَ تَتُوبُ وَتَكْفُرُ¹³⁷

Meyhanede içen ve sarhoş olan evladın isyanından dolayı arz feryat etti

Tövbesinden sonra isyan etti Kâbil'in döneminden beri tövbe edip isyan eder

Geçen iki beyte baktığımızda hem birinci beyitteki (تَعَبٌ) ve (تَسْكُرُ) fiilleri hem de ikinci beyitteki (تَتُوبُ) ve (تَكْفُرُ) fiilleri biri diğerini çağrıştırmaktadır.

Aşağıdaki örneğe göz atacak olursak:

هَكَذَا اسْتَعْرَضَ الْوُجُودَ مَلِيًّا فِي غُضُونِ الْإِصْبَاحِ وَالْإِمْسَاءِ¹³⁸

Sabah ve akşam esnasında böylece bir süreliğine varlığı gözden geçirdi

¹³⁶ Ebû Rîşe. a.g.e., s. 357.

¹³⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 531.

¹³⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 582.

Burada (الإصباح) ve (الإمساء) kelimeleri peş peşe getirilmek suretiyle biri diğerini çağrışım yaptırmaktadır.

Bazen de beytin ilk kelimesi ile son kelimesi arasında çağrışım bulunabilir. Örneğin:

لا حَاضِرِي يَفْتَرُ بِالْبُشْرَى وَلَا مُسْتَقْبَلِي¹³⁹

Bana ne şu anda ki zamanım ne de geleceğim müjdeyle tebessüm ediyor

Bu beyitte (حَاضِرِي) ve (مُسْتَقْبَلِي) kelimeleri birbirinin anlamını çağrıştırıyor.

Bu kullanım tarzından şunu anlamaktayız ki: Şair yapmış olduğu bu tür düzenlemelerle şiirine güzellik, akıcılık ve derinlik katmaktadır.

4. el-Fasıl (Ayrım)

el-Fasıl: Atıf harfinin kullanılmayıp terk edilmesine denir.¹⁴⁰

Şairimiz bazı kasidelerinde atıf harfi kullanmayıp fasıl yapmıştır. Bir örnek verecek olursak aşağıdaki beyitleri sıralayabiliriz:

وَعَمَّا يَثُورُ مِنْ رَغَبَاتِكَ حَدِيثِي عَمَّا يَضُجُّ بِجَنبَيْكَ
خَبَائِثُ الدَّمُوعِ فِي بَسَمَاتِكَ! عَنْ لِيَالِكَ... عَنْ شُجُونِكَ... عَمَّا
أَنَا بَعْضُ الْعِثَارِ مِنْ خَطَوَاتِكَ! مَا أَنَا مِنْكَ؟ مَا تُرِيدِينَ مِنِّي؟
حَدِيثِي... فَصِي جَنَاحِ ظُنُونِي... لا تَنْتَقِي كَلِمَاتِكَ!¹⁴¹

Bana söyler misin içinden gelen bu gürültü nedir? Ve arzularındaki bu heyecan nedir?

Bana senin gecelerinden... kederlerinden... göz yaşlarının tebessümünde gizlediği şeylerden bahset

Ben senin neyim? Benden ne istiyorsun? Ben, adımlarındaki sürçmelerin bir kısmıyım

¹³⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 335.

¹⁴⁰ El-‘Âkûb, a.g.e., s. 297.

¹⁴¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 219.

Anlat bana... kuşularımın kanadını kes... Konuş bana... Kelimelerini seçerek konuşma...

Yukarıdaki beytlere baktığımızda şair yalnız birinci beytin ikinci mısraının başında (و) atıf harfi kullanmış, ondan sonra gelen beyitlerde atıf harfi kullanmayarak bazen peş peşe harfi cerler kullanarak (عَن لِيَالِيكَ ... عَن شُجُونِكَ ... عَمَّا خَبَّأَتْهُ الدُّمُوعُ فِي) (بَسْمَاتِكَ), bazen de istifham cümleleriyle (مَا أَنَا مِنْكَ؟ مَا تُرِيدِينَ مِنِّي؟), bazen de emir fiilleri kullanmak suretiyle (حَدِّثْنِي... قُصِّي جَنَاحَ ظُنُونِي... حَدِّثْنِي...) fasıl yapmış ve şiire bir akıcılık ve güzellik kazandırmıştır.¹⁴²

¹⁴² Başka örnekleri görmek için bkz., s. 85, s. 202, s. 211, s. 221, s. 260, s. 262, s. 339, s. 373.

III. BÖLÜM

CÜMLE YAPILARI

Nahivciler sözün kısımlarını ve cümledeki görevini belirleme konularıyla da ilgilenmişlerdir. Ayrıca Arap dilinin çeşitli üsluplarını da önemsemişlerdir. Özellikle cümleleri hem basit haliyle hem de bileşik haliyle ele almışlardır. Çünkü cümle dilimsel yapının üzerine dayandırıldığı temeldir.

Bunun için hem eski dilbilimciler hem de modern dilbilimciler buna fazlasıyla önem vermişlerdir. Zira harflerin birleşiminden kelimeler, kelimelerin birleşiminden de cümleler oluşmakta olup bu cümlelerden de maksada uygun anlamlar ortaya çıkmaktadır.

Biz bu noktadan hareketle bu bölümde hem belagat hem de dilbilimi yönüyle konuyu ele alacak ve kullanımda yaygın kuralları dışına düşenleri işleyeceğiz.

A. TAKDİM VE TEHİR

Arapçada kelimelerin anlam meydana getirebilmeleri için cümle içinde belli görevlerde bulunmaları gerekir. Örneğin: fiil, fail, meful, mübteda, haber vb. bütün bunların gramer kurallarında ayrıntıları vardır. Ancak Arapçanın iraplı bir dil olması sıralamada belirli oranda cümleye esneklik ve takdim ve tehir imkânı sağlar.¹⁴³

Ebû Rîşe'nin divanını irdeleyen kimse, takdim ve tehirin büyük bir yer işgal etmiş olduğunu görür.

1. Car ve Mecrurun Takdimi

Divanda car ve mecrur kullanım açısından esneklik arz eder. Car ve mecrur bazen fiille failin arasına getirilmiştir. Örneğin:

فَانطَوَى... فِي غَيْبِ النَّسِيَانِ ذِكْرِي وَأَنْتَهَى فِي ذَلَّةِ الْغَفْرَانِ حَقْدِي¹⁴⁴

Şöhretim unutma karanlığında kayboldu ve kinim affetme zilletinde son buldu

Bu beyitteki (ذِكْرِي) ve (حَقْدِي) kelimeleri fail olarak gelmişlerdir ancak burada car ve mecrur ile birlikte (فِي غَيْبِ النَّسِيَانِ) ve (فِي ذَلَّةِ الْغَفْرَانِ) biçimindeki izafet terkipleri de failden önce yerini almıştır.

Başka bir örneğe bakacak olursak:

¹⁴³ ‘Abbâs Mahmud el-‘Akkâd, *el-Lugatu ‘ş-şâ‘ira*, Kahire, Nehdatu Mısır, 1995, s. 19.

¹⁴⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 232.

هكذا مَصْرَعُ الرَّجَالِ، فلا نَامَتْ على العِرِّ أَعْيُنُ الجُبْنَاءِ!!¹⁴⁵

Adam olanların ölümleri böyledir, bu sebeple korkakların gözleri şeref üzerine uyumasın

Burada car ve mecrur (على العِرِّ) ve (أَعْيُنُ الجُبْنَاءِ) failinden sonra gelmeyip önce gelmiştir.

Car ve mecrur fiille failin arasına geldiği gibi fiille naibi failin arasına da gelebilir:

ما أَحْزَنَ الوَرْدَ لَمْ يُعْرِفْ لَهُ عَبَقٌ وَأَضْيَعَ الغُصْنَ، لَمْ يُقْطِفْ لَهُ ثَمْرًا!¹⁴⁶

Hoş kokusu olmayan gül ne kadar da mahzun, meyvesiz bir dal ise ne kadar büyük bir kayıptır!

Yukarıdaki örnekte (لَهُ) car ve mecrur naibi failerin (عَبَقٌ) ve (ثَمْرًا) kelimelerinin önüne geçmiştir.

Mefule gelince car ve mecrur fiille onun arasına gelebildiği gibi ismi faille mefulünün arasına da gelebilir.

Birinci kısma örnek verecek olursak:

أَتَرْقِصُ الطَّيْرُ فِي أَشْرَاكِ صَانِدِهَا وَيَحْرُسُ الدِّئْبُ فِي أُعْطَانِهَا الغَنَمَا!¹⁴⁷؟

Kuş avcısının ağında dans eder mi? Kurt koyunları su kıyısında himaye eder mi?

Burada (فِي أُعْطَانِهَا) car ve mecrur olarak fiil ve failden sonra ve (الغَنَمَا) mefulünden önce gelmiş olduğunu görüyoruz. Bir de (أُعْطَانِهَا) kelimesindeki (هَا) zamiri merci'i (الغَنَمَا) mefulünden önce getirilmiştir.

İkinci kısmın örneğine gelince:

حَامِلَاتٍ عَلَى سَوَاعِدِهَا البَيْضِ أَكَالِيْلَ فَوْزِهِ وَنَجَاحِهِ¹⁴⁸

¹⁴⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 591.

¹⁴⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 227.

¹⁴⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 493.

¹⁴⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 428.

(Bakire kızlar) onun başarısının ve kazanmasının taçlarını beyaz kollarıyla taşıyorlar

Geçen örnekte bulunan car ve mecrur (عَلَى سَوَاعِدِهَا الْبَيْضِ) ismi fail olan (حَامِلَاتٍ) kelimesi ile (أَكَالِيلَ) mefulünün arasında yer almıştır.

Bazen de car ve mecrur haber ile yer değiştirir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi:

وَالصُّبْحُ مِنْ دَفْقِ الدُّخَانِ دِجْنَةٌ وَاللَّيْلُ مِنْ سَيْلِ اللَّهَيْبِ نَهَارٌ¹⁴⁹

Sabah; dumanın çökmesiyle karanlık ve gece alev seliyle aydınlıktır.

Bu beyitteki (دَفْقِ الدُّخَانِ) ve (مِنْ سَيْلِ اللَّهَيْبِ) terkipleri (دِجْنَةٌ) ve (نَهَارٌ) haberlerinin önünde gelmiştir.

2. Zarfın Takdimi

Takdim konusunda hemen hemen zarf, car ve mecrur ile aynıdır. Faile takdim edilmesi örneğine bakalım:

مَا ضُنْنَا بِمَا اصْطَفَانَا بِهِ اللَّهُ وَلَا قَلَّ عِنْدَنَا إِمْدَادُهُ¹⁵⁰

Allah'ın bize tahsis ettiği şeyi esirgemedik ve onun bize olan desteği asla azalmadı

Görüldüğü gibi yer zarfı (عِنْدَنَا), (إِمْدَادُهُ) failinden önce gelmiştir.

Mefule gelince zarf bazen fiile mefulüne takdim edilmiştir. Örneğin:

مَا زِلْتَ تَسْحَبُ فَوْقَ كُلِّ مُعَانِدٍ ذَيْلَ الشُّمُوحِ وَفَوْقَ كُلِّ مُكَابِرٍ!¹⁵¹

Her inatçının ve kibirlinin üzerinde hala azamet eteğini sürüklüyorsun!

Geçen beyitte iki yer zarfı bulunmaktadır, bunlar birbirlerine atıf edilmiştir ancak birinci olan (فَوْقَ كُلِّ مُعَانِدٍ), (ذَيْلَ الشُّمُوحِ) mefulünden önce gelmiştir ve ikinci olan (فَوْقَ كُلِّ مُكَابِرٍ) mefulünden sonra gelmiştir. Böylece meful iki zarf arasında yer almıştır.

Bazen de zarfın, ismi failin mefulünün önüne geçmiş olduğunu görürüz:

¹⁴⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 553.

¹⁵⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 62.

¹⁵¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 45.

تَارِكًا فَوْقَ أَرْضِهِ ضَجَرَ الرُّوحِ وَالسَّامِ¹⁵²

Sıklımayı ve can sıkıntısını yeryüzünün üstüne bırakıyor

Burada da (فَوْقَ) yer zarfı, (تَارِكًا) ismi failin (ضَجَرَ الرُّوحِ) mefulünden önce gelmiştir.

İsim cümlesine gelince o da takdim ve tehirde nasibini almıştır. Örneğin:

وَالْمَوْتُ دُونَكَ وَاقِفٌ فِي ذَاةِ الْمُسْتَسْلِمِ¹⁵³

Ölüm teslimiyetçinin zilletiyle senin karşında duruyor

(وَاقِفٌ) kelimesi (الْمَوْتُ) un haberi, ancak aralarına (دُونَكَ) yer zarfı girmiştir.

Bazen bir zarf bölünemez iki kelimenin arasına da girmiştir ve sıfatın önünde gelmiştir:

وَكَيْفَ يَنْشَقُّ عَنْ أَطْيَافِ عَزَّتِنَا حُلْمٌ وَرَاءَ جُفُونِ الْحَقِّ مَوْوُودٌ¹⁵⁴

Nasıl izzetimizin hayallerinden ayrılır? Hakkın göz kapaklarının arkasında gömülen rüya

Geçen örnekte (مَوْوُودٌ) kelimesi (حُلْمٌ) sıfatı ve kurallara göre sıfat nitelenenin ardından gelir ancak yer zarfı izafet terkihiyle birlikte sıfattan önce yerine gelmiştir.

3. Mefulün Takdimi

Mefulün takdimi dediğimizde aklımıza ilk önce faile takdim edilen bir meful gelir. Divanda mefulün takdiminin pek çok yerde meydana gelmiş olduğunu görmekteyiz. Burada iki örnek ile yetineceğiz:

لَا يَمُوتُ الْحَقُّ، مَهْمَا لَطَمَتْ عَارِضِيهِ، قَبْضَةُ الْمُغْتَصِبِ!¹⁵⁵

Her ne kadar zalim; eliyle hakkın yanaklarına tokat atarsa atsın, hak ölmez!

Geçen örnekte (قَبْضَةُ الْمُغْتَصِبِ) faili fiilin ardından gelmesi gerektiği halde, (عَارِضِيهِ) mefulü failin önüne geçmiştir.

¹⁵² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 429.

¹⁵³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 119.

¹⁵⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 93.

¹⁵⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 438.

İkinci örneğe baktığımızda:

هَذِي الدِّيَارُ عَشِقْتُهَا وَلَطَّالَمَا هَزَّتْ حَنِينَ العَاشِقِينَ دِيَارُ¹⁵⁶

Bu vatana âşık oldum ve ne kadar vatanlar varsa aşıkların özlemini harekete geçirir

(حَنِينَ العَاشِقِينَ) Mefulü izafet terkibi olarak failin yerini almıştır.

4. Nidanın takdimi

Nidanın takdimine gelince fiille mefulün arasında yerini almıştır, ancak cümlelerin iki ayrı şekilde meydana gelmiş olduğunu görmekteyiz. Birinci şekilde mefulün müfret olarak nidadan sonraya tehir edilmiştir. Örneğin:

لَمْلِمِي يَا ذُرَى الجِبَالِ بَقَايَا النَّسْرِ وَارْمِي بِهَا صُدُورَ العُصُورِ¹⁵⁷

Ey dağların zirveleri kartalın artıklarını toplayın ve çağların göğsüne onları çarpın.

(بَقَايَا النَّسْرِ) izafet terkibi olarak mefuldür, (لَمْلِمِي) fiilin ardından gelmeyip yerini (يَا ذُرَى الجِبَالِ) nida terkiibine bırakmıştır.

İkinci şekilde ise mefulün cümle olarak geldiğini görüyoruz:

حَدِّثْنِي، رُبَّمَا تَدْرِينِ يَا فَتْنَتِي كَيْفَ نَرُودُ المُبْهَمَا¹⁵⁸

Ey başıma gelen fitne! bana anlat belki de bilirsin meçhul olan (aşk) nasıl istenir?

Burada da (يَا فَتْنَتِي) nida üslubu (كَيْفَ نَرُودُ المُبْهَمَا) meful cümlesine takdim edilmiştir.

5. Ceza Cümlesinin Takdimi

Bazen ceza cümlesi şart cümlesine takdim edilmiştir. Ancak bu değişiklik terkiibi şart ifadesi olmaktan çıkarmıştır ve biraz özgür olmaya yönlendirmiştir. Örneğin:

¹⁵⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 556.

¹⁵⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 159.

¹⁵⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 273.

فَلَمْ يَبْقَ فِيهِ، إِذَا مَا التَّقَتِ إِلَيْهِ، سِوَى غَصَصٍ مِنْ نَدَمٍ¹⁵⁹

Ona sen yüzünü çevirdiğinde pişmanlığın acılarından başka onda bir şey kalmadığını görürsün

Burada (فَلَمْ يَبْقَ فِيهِ سِوَى غَصَصٍ مِنْ نَدَمٍ) şart cümlesi, (إِذَا مَا التَّقَتِ إِلَيْهِ) ceza cümlesini bölmüştür ve parantez içi cümle olarak gelip, şartın keskinliğini kırmıştır.

B. HAZF

Daha az söz ile kast edileni dile getirmek¹⁶⁰ olan icaz dilsel bir olgudur. Gayet iyi bilinmektedir ki bu olgu yalnız Arapçaya has olmayıp bütün dillerde var olan özelliklerden biridir. Ancak Arap dilinde icaz, belagatin bölümlerinden biri sayılmaktadır. İcaz iki çeşittir: Birisi icaz-1 kasır ikincisi de icaz-1 hazf.¹⁶¹

Biz burada yalnız hazf ile icazı inceleyeceğiz. Hazf ile icaz; mahzufa delalet eden lafız ya da manevi bir karinenin bulunması şartıyla, manayı bozmayan ibarelerin ifadeden çıkarılmasıdır. Bu mahzuf harf, isim, fiil veya cümle olabilir.¹⁶²

Sözdeki hazf bazen hazf edilen bir şeyi tazim ve yüceltme, bazen de küçümsemek kastıyla hazf yapılabilir, bazen de dinleyeni ya da okuyanı teşvik için hazf kullanılabilir. Ömer Ebû Rîşe şiirinde hazfı iki şekilde kullanmıştır:

1. Kelimenin Hazfı

Cümle içerisinde hazf bazen müsnedün ileyh, bazen hem müsned hem de müsnedün ileyh, bazen de meful olan kelimenin hazfedilmesi şeklinde çeşitlilik göstermektedir.

Hazf edilen kelime müsnedün ileyh olarak geldiğinde, müpteda olarak bulunabilir. Örneğin:

مُوَثَّلٌ، شَامِخٌ، بِالنَّجْمِ مُعْتَصِبٌ بِالمَجْدِ مُتَشَبِّحٌ، بِالْعِزِّ مُؤْتَرَّرٌ!¹⁶³

¹⁵⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 381.

¹⁶⁰ Muhammed b. Ali es-Sekkâkkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Na'im Zerzûr, 2. bs., Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1987, S. 277.

¹⁶¹ el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvînî, *el-'Îdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, t.y., ss. 179-95., el-'Âkûb, a.g.e., ss. 321-327.

İcaz- 1 Kasır: Hazf olmaksızın, az lafızlara çok manaları ifade etmektir.

¹⁶² el-'Âkûb, a.g.e., ss. 324-326.

Asil, gururlu, yıldızı başlık yapan, övgüyü kuşanan, kudret elbisesini giyinendir!

Beytin başında müsned (مُسْنَدٌ) başında bulunmaktadır. Şiirin akışına göre (هُوَ), takdir edilebilir, bunu düşürülmüş (hazfedilmiş) olması zikredilen kelimeye vurgu sebebiyle olabilir.

Bazen de müsned ve müsnedün ileyh birlikte fiil cümlesinin içerisinde hazfedilmiştir. Ancak şunu da söylemek gerekir ki; şairimiz bu konuda Arapların üslupları dışına çıkmamıştır. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi:

عَفْوًا، بشارة، بَعْضُ الْبُوحِ ضِفَّتْ بِهِ فَسَالَ فَوْقَ فَمِي، حَرَّانَ، يَسْتَعْرِ¹⁶⁴

Özür dilerim Beşâra! Söylediğim bazı sözlerden sıkıldığım için dilimden yanarak ve susuz olarak döküldü.

Başka bir yerde de diyor ki:

وَدَاعًا وَطَنِي الْغَالِي وَدَاعًا... مُتَعِ الدُّنْيَا
وَدَاعًا يَا أَخِي... إِنِّي... أَنْتَهَى أَجْلِي... وَدَاعًا... يَا...¹⁶⁵

Elveda sevgili vatanım... Elveda dünyanın zevkleri

Elveda kardeşim... Benim ecelim sona erdi... Elveda... Ey...

Geçen iki örneğe baktığımızda (عَفْوًا) ve (وَدَاعًا) kelimeleri mefulü mutlak olarak gelmişler ve Arapça üsluba uygun kullanılmışlardır.

Az da olsa cümlenin faili ile fiilinin hazf edilmiş olduğunu görüyoruz, fakat cümlenin mefulü olduğu gibi bırakılmıştır. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi:

وَحَدِي، هُنَا، فِي حُجْرَتِي وَالْجُرْحُ وَالْفَجْرُ الْجَدِيدُ
وَرَسَائِلُ شَتَّى تَقُولُ جَمِيعُهَا... عَامًا سَعِيدًا!¹⁶⁶

Yalnızım, burada, odamda, yarayla ve yeni şafakla birlikte

Çeşit çeşit mektupların hepsi diyor ki: mutlu yıllar!

Dörtlükte (نَمَمْتِي) Mefulünün fiili olması gereken (عَامًا سَعِيدًا) zikredilmemiştir.

¹⁶³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 72.

¹⁶⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 78.

¹⁶⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 88.

¹⁶⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 66.

Bazı durumlarda da okuyucunun hayal gücüne bırakılarak, cümledeki meful hazf edilmiştir:

وَالنَّصْرُ بَيْنَهُمْ فِي لَهْوِهِ طَرْبٌ يُعْطِي وَيَحْرِمُ مَنْ أَعْطَى وَمَنْ حَرَمَا!¹⁶⁷

Zafer, onların aralarındaki zafer coşkusuyla neşelidir, dilediğine verir dilediğini mahrum bırakır.

(يُعْطِي) Fiili iki meful alması gerekirken bir meful almış ikincisi okurun hayal gücüne bırakılmıştır.

2. Harflerin (Edatların) Hazfı

Hazfin ikinci türü edatların hazfidır. Muhtemelen en çok hazf edilen nida edatıdır. Zira insan sözü hem kısaltmaya ihtiyaç duyar hem de münadayı bir an önce söylemek ister. Şairin aşağıda ulusuna seslendiği gibi:

أُمَّتِي، هَلْ لَكَ بَيْنَ الْأَمَمِ مِنْبَرٌ لِلسَّيْفِ أَوْ لِلقَلَمِ¹⁶⁸
أُمَّتِي! كَمْ صَنَمٍ مَجْدَتِهِ لَمْ يَكُنْ يَحْمِلُ ظَهْرَ الصَّنَمِ¹⁶⁹

Ey milletim! Milletler arasında kalemin ya da kılıcın için sana yüksekte bir yer var mı?

Ey milletim! Putun iffetini bile taşımayan nice putları yücelttin!

Görüldüğü gibi şair nida edatını kullanmaksızın (أُمَّتِي) diye hitap etmiştir.

Bazı durumlarda da soru edatı cümlede iz bırakarak hazf edilmiştir. Örneğin:

مَنْ مِنْكُمْ وَهَبَ الْأَمَانَ لِأَخِيهِ، أَنْتَ أَمِ الزَّمَانِ!¹⁷⁰

İkinizden hanginiz kardeşine güven verendir? Sen misin bu, yoksa zaman mı?

Beyitteki (أَمْ) muadile (أ) soru edatını hazf etmiş olduğuna delalet etmektedir.

Bazı zamanda da yalnız beyitte vurgudan dolayı soru anlamı çıkarılmıştır:

عُدْتِ لِي؟ هَلْ عَادَ مِنْ غُرْبَتِهِ شَوْقَكَ الْمُضْطَرِبُ الْمُضْطَرِمُ؟¹⁷¹
عُدْتِ لِي؟ يَا طَوْلَهَا مِنْ غُرْبَةٍ خَدِرَ الصَّبْرُ بِهَا وَالْأَلَمُ¹⁷²

¹⁶⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 491.

¹⁶⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 7.

¹⁶⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 10.

¹⁷⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 101.

Bana döndün mü? Yanmış tedirgin olan özleminin gurbetinden döndü mü?

Bana döndün mü? Ne kadar uzun bir gurbetti, hem sabrı hem de acıyı hissizleşmiş

Burada (هَلْ) ya da (أَ) herhangi bir soru edatı gelmemiş olmasına rağmen soru işareti olup soru anlamı ifade etmiştir.

Bazen de meful olarak gelen isim cümlesinin başındaki (أَنَّ) tahkik edatının hazf edildiği gözlenmektedir:

لَأَظُنُّ... جَنَاحِي مُخْتَرِقٌ مُخْتَرِقٌ... مِنْ لَمْسَةِ نَجْمَةٍ!!¹⁷³

Şüphesiz ki kanadımın yıldızın dokunuşuyla yandığını sanıyorum!

(جَنَاحِي مُخْتَرِقٌ) isim cümlesi, (أَظُنُّ) fiilinin iki mefulü olarak, başındaki (أَنَّ) edatı hazf edilmek suretiyle gelmiştir.

Edatın hazfi konusunda; daha önce açıklandığı gibi, muzari fiilden önce gelen masdar anlamı katan (أَنَّ) edatı hazf edilmiştir. Örneğin:

أُرِيدُ أَقْبَلَ هَذَا الَّذِي يُطَهِّرُ رُوحِي وَيَجْلُو السَّقَمَ¹⁷⁴

Öpmek istiyorum ruhumu temizleyen ve hastalığı gideren bu şeyi

(أُرِيدُ) fiili yakın ifade etmeyen bir fiildir ve ona göre ondan sonra masdariye edatı olan (أَنَّ) gelmesi gerektiği halde şairimiz onu hazf etmiştir.

Son olarak şunu ifade etmemiz gerekirse; cümlenin hazfi için özel bir bölüm ayırmayıp sadece işaret etmeyi tercih ettik çünkü daha önce ele aldığımız ceza cümlesinin takdimi konusunu bazı nahivciler hazf olarak değerlendirmişlerdir. Biz bu konuyu takdim ve tehir bölümünde işlemiş olduğumuzdan burada tekrar yer vermeyi tercih etmedik.

¹⁷¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 207.

¹⁷² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 208.

¹⁷³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 183.

¹⁷⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 613.

C. İNŞA TERKİPLERİ

Meani ilminde kelimeler iki bölüme ayrılır. Haber, doğru veya yalan olma ihtimali olan bir sözdür. İnşa ise aksine doğru veya yalan niteliği kabul etmeyen sözdür.¹⁷⁵

İnşa; talebî ve gayri talebî olmak üzere iki kısma ayrılır.¹⁷⁶ Biz burada şairin inşa terkiplerini en çok kullanmış olduğu istifham, emir, nehiy ve nida gibi örneklerle ilgileneceğiz.

1. İstifham

Arapçanın üsluplarından birisi de istifhamdır. İnşa talebinin çeşitlerinden bir türdür. Gerekçesi bir şeyin bilgisini karşı taraftan talepte bulunmaktır.¹⁷⁷

Nitekim Ebû Rîşe divanındaki diyaloga dayanan kasidelerinde nadir olsa da istifhamı gerçek anlamında kullanmıştır. Örneğin:

مَا تُرِيدَانِ أَنْ أُغْنِيَّ... فَقُلْنَا نَسَمَاتُ الشَّرْقِ الْحَبِيبِ

Hangi şarkıyı söylememi istersiniz? (dedi). Biz de "sevgili doğunun esintileri" dedik.

Geçen beyitteki diyalog meyhanede bir şarkıcı ile iki sevgili arasında geçmektedir. Şarkıcı onlara isteklerini (مَا تُرِيدَانِ أَنْ أُغْنِيَّ) diye sorunca onlar gurbette buldukları için doğunun esintisini dinlemek istediklerini bildirdiler.

Ancak divanın çok yerlerinde istifham gerçek manası dışındaki manalarda da kullanılmıştır. Bazen istifham ardına istifham geldiğinde hem keder, hem üzüntü, hem de hasret çekildiği ifade edilmiş olmaktadır.

Mesela:

¹⁷⁵ Bkz. Hasan İsmail Abdurrezzâk, *Le'âliu't-tibyân fi'l-me'ânî ve'l-bedî'i ve'l-beyan*, 1. bs., Kahire, Mektebetu'l-kulliyeti'l-ezheriyye, 1985, s. 25.

¹⁷⁶ Abdurrezzâk, a.g.e., s. 47.

¹⁷⁷ el-Mîdânî, a.g.e., I, 258.

¹⁷⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 245.

أَيُّ جُرْحٍ فِي إِبَائِي رَاعِفٌ
 الْإِسْرَائِيلُ تَعْلُو رَايَةَ
 كَيْفَ أَغْضَيْتِ عَلَى الذَّلِّ وَلَمْ
 أَوْ مَا كُنْتِ إِذَا الْبَغْيُ اعْتَدَى
 فِيمَ أَقْدَمْتِ؟ وَأَحْجَمْتِ وَلَمْ
 فَاتَهُ الْآسِي، فَلَمْ يَأْتِمْ
 فِي حِمَى الْمَهْدِ وَظِلِّ الْحَرَمِ!
 تَنْفُضِي عَنْكَ غُبَارَ التَّهْمِ
 مَوْجَةً مِنْ لَهَبٍ أَوْ مِنْ دَمٍ
 يَشْتَفِ الثَّأْرُ وَلَمْ تَنْتَقِمِي¹⁷⁹

Onurumda hangi yara kanyor? Hekim gelip geçti fakat iyileşmedi

Haremin gölgesinde ve beşiğin korusunda İsrail'in bayrağı yükselir mi!

Bu alçaklığa karşı sen nasıl sesini çıkarmadın? Ve üzerindeki töhmetin tozunu silkmedin?

Zulüm haddini aştığında kandan veya alevden bir dalga olmadın mı?

Niçin hem ileri atıldın? Ve hem de çekildin... Ne kini indirdin ne de intikam aldın

(بَعْدَ النَّكْبَةِ) kasidesinde şairimiz Arapların 1948 savaşında kaybettiklerinden bahsetmiş. Ancak olayları hüznle aktardığından bu parçada her beyit (أَيُّ، كَيْفَ، أَوْ، أَيُّ) istifham edatlarıyla başlayıp amacını sormak ya da bilgi almak değil de milletin düştüğü duruma kederlenmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Bazen de istifham kınama anlamına dönüşebilir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi:

أَنْكَرْتَنِي؟ وَمَا زَالَ عَبْقُ الْهَوَى
 وَوَهَجُهُ فِي نَغْرِي الدَّامِي
 أَهَكَذَا يَنْحَلُّ مَا بَيْنَنَا
 وَتَنْتَهِي نَعْمَاءُ أَيَّامِي؟¹⁸⁰

Sen beni inkâr mı ettin? Ve hala kanlı ağızımda sevginin güzel kokusu ve parıltısı var

Aramızdaki her şey böylece dağılıp gitsin mi? Ve tatlı günlerim bitsin mi?

Yukarıdaki örnek şairin sevgilisine yazmış olduğu bir kasidedir. İki beyitte de (أَوْ) istifham edatıyla başlamış ancak zahirde istifham edatı gibi görünse de gerçek anlamda istifham olmayıp kınama ve paylamayı öne çıkarmıştır.

¹⁷⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 8-9.

¹⁸⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 356.

Şu beyitlere bu manada bakacak olursak görürüz ki ara sıra istifham formu mantıki olmadığı zaman alaya ve istihzaya delalet eder:

فَسَمَرَتْ مُقْتَنِبَهَا فِيهِ ذَاهِلَةٌ أَتَطْلُبُ الْبُرْءَ مِمَّنْ أَوْجَدَ السَّقَمَا؟!
أَتَرْقُصُ الطَّيْرُ فِي أَشْرَاكِ صَائِدِهَا وَيَحْرَسُ الدَّنْبُ فِي أَعْطَابِهَا الْعَمَّا؟!¹⁸¹

(Arz) gözlerini şaşkın olarak ona dikti, hastalığa sebep olandan şifa istenir mi?

Kuş avcısının tuzaklarında dans eder mi? Kurt koyunları su kıyısında himaye eder mi?

(يا زمل) kasidesi, Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem doğum yıldönümü kutlama haftasında söylenmiştir. Aynı hafta Atlantik antlaşması da yapılmıştır. Kasidenin ilk kısmında Ebû Rîşe Peygamberin birleşik bir toplumu meydana getirme hususundaki gayretini elde etmeyi amaçlamıştır. Ancak ikinci kısmına gelince Avrupalıların yaptıklarından bahsetmiştir. Bu sebeple şair soru formuyla istihzaya sığınmıştır.

Bazı yerlerde de okuyucunun teşviki ve bahsedilen kişiyi yüceltmek için istifham üslubundan istifade edilmiştir. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi; özellikleri belirtilen şahsın Hâlid bin Velîd olduğu istifham vasıtasıyla ortaya çıkmıştır:

أَعْلِمْتُمْ مَنِ الْفَتَى الْمُتَنَبِّي بُوْشَا حِ الْبَطُوْلَةِ الْأَرْجُوَانِي؟!¹⁸²

Erguvan renkli kahramanlık kuşağıyla duran gencin kim olduğunu bildiniz mi?

Örnekleri çoğaltmamız mümkün ancak konuyu uzatmamak ve meseleyi karmaşık hale getirmemek için verilen örneklerin yeterli olduğu kanaatindeyiz. Ancak şunu ifade etmemiz gerekirse şairimiz istifham edatını ve üslubunu bazı teknikleri kullanarak ortaya koymuştur. Mesela (هُؤْلَاءِ) kasidesinde, Ebû Rîşe kasidenin ilk beytinde istifham ile şöyle başlamıştır:

تَتَسَاءَلِينَ... عَلَى مَ يَحْيَا

هُؤْلَاءِ الْأَشْقِيَاءِ...!¹⁸³

Bu mutsuz insanların neyle yaşadıklarını sorguluyorsun...!

¹⁸¹ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 492-493.

¹⁸² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 544.

¹⁸³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 21.

Bundan sonra bu kötü durumda olan insanların çok zor bir hayat yaşadıklarını, yorgun olduklarını, acı çektiklerini, hayattan umudu kestiklerini, vb. bütün bunları kaside içerisinde zikretmiştir. Durum böyle olunca kaside bitmek üzere iken başlangıçtaki soruyla, bu şansız insanların durumu şairin bilgisizliğine delalet eden bir sorusuyla cevap teşkil etmiştir:

تَتَسَاءَلِينَ... وَكَيْفَ أَعْلَمُ

مَا يَرُونَ عَلَى الْبَقَاءِ! 184

Sen soruşturuyorsun... Ama kalmak için ne sebep gördüklerini nasıl bileyim?

Bu sorudan sonra sözün sonu bizi şaşırtmaktadır:

إِمْضِي لِشَأْنِكَ...

أَسْكُتِي...

أَنَا وَاحِدٌ مِنْ هَوَلاءِ! 185

Sen işine bak... Sus.... Ben de onlardan biriyim!

Böylece istifham üslubunun hem kasidenin ilk beytinde hem de sondan bir önceki beytinde gelerek mutsuzun hayatını özetlemeyi desteklemiştir. Son beyit de: "Bu benim hayatımdır." diyerek neticelendirmiştir.¹⁸⁶

İkinci tarza gelince Ebû Rîşe kasideyi istifham vasıtasıyla üç bölüme ayırmıştır. Yaklaşık olarak her bölüm diğer bölümün aynısı olmuştur. Diyor ki:

¹⁸⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 22.

¹⁸⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 22.

¹⁸⁶ Aynı üslup (إِنْ ذَكَرْتُ) kasidesinde de kullanılmıştır. Bkz. Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 234-236.

فِي ذُرُوبِ الْعُمَرِ مَنْ يَعْرِفُنِي
عَبَثَ الْوَهْمِ وَلَهُوَ الزَّمَنُ
شَفَقْتِيهِ بِسَمَاتِ الْمُؤْمِنِ
لَمْ تَدْعَ فِي الْكَأْسِ مَا يُسْكِرُنِي
شَوْقُهَا الْمَخْضُوبُ بِالْحُلْمِ الْهَنِيِّ
شَفَا السَّاقِي وَكَفَّ الْمُجْتَبِي!
كُحِّلْتُ أَجْفَانَهُمْ بِالْوَسَنِ
مِنْ كُوى الْعَيْبِ سَرَى يُؤْنِسُنِي...
وَتَلَاشَى وَقَعُهَا فِي أُنْبِي...
ذَيْلُهَا الْوَضَاءُ كُنْ لِي كَفْنِي!¹⁸⁷

مَنْ يُنَادِينِي؟ وَقَدْ أَنْكَرَنِي
أَغْرِيْبٌ؟ مَلٌّ فِي غُرْبَتِهِ
أَمْ شَقِيٌّ نَسِيَّ الْكِبَرُ عَلَيَّ
مَنْ يُنَادِينِي؟ وَأَعْرَاسُ الصَّبَا
أَبْتُؤُلٌ؟ سَأَلَهَا مِنْ خُدْرِهَا
أَمْ هَلْوَكٌ أَلْفَتْ رَوْضَتُهَا
مَنْ يُنَادِينِي؟ وَسَمَّارُ الدُّجَى
أَحْبِيْبٌ؟ أَيُّ أَحْبَابِي تُرَى
مَا لِأَصْدَاءِ الْمُنَادِي خَفَّتْ
نَجْمَةٌ ضَاعَتْ عَلَى الْبُعْدِ فَيَا

Ömrüm boyunca beni tanıyan her kimse beni inkâr etmişken. Kim çağırıyor beni?

(Yoksa benim gibi) Gurbetinde vehmin ve zamanın oyunundan sıkılmış, bir yabancı mı çağırıyor beni?

Yahut ta dudaklarında yaşlılığın unuttuğu müminin gülümseyişini taşıyan, bir mutsuz mu çağırıyor beni?

Kim çağırıyor beni? Çocukluğun eğlenceleri, kadehte beni sarhoş edecek bir şey bırakmamış iken?

Yoksa mutlu hayallerle boyanmış özleminin hareminden çıkardığı bir bakire mi çağırıyor beni?

Yahut ta sâkî'nin dudaklarını ve meyvesini toplayan eli tanıyan bahçesi olan, bir fahişe mi çağırıyor beni?

Kim çağırıyor beni? Gece muhabbeti yapanların göz kapaklarını uyku ağırlaştırmışken

Yoksa bir sevgili mi beni çağırıyor? Acaba dostlardan hangisi gayp pencerelerinden geceleyin beni eğlendirmek için yola çıkan...

¹⁸⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 413-415.

(Şimdi nasıl oldu da) beni çağıranın sesinin yankısı sustu! ve artık o ses kulağıma gelmiyor!

(Görüyorum) uzaktan yıldız parlıyor. Ey parlayan yıldızın kuyruğu benim için kefen ol!

Yukarıdaki (نَجْمَةٌ) kasidesine baktığımızda üç bölümden oluştuğu dikkatimizi çekiyor. Her kısmın ilk beyti (مَنْ يُنَادِينِي؟) sorusuyla başlamıştır, ondan sonraki beyitte (أ) edatıyla (أَغْرِيْبُ؟), (أَبْتُولُ؟) ve (أَحْبِيْبُ؟) cümleleri vasıtasıyla sorulmuştur, üçüncü beyte gelince birinci ve ikinci parçada (أ)'nin tamamlayıcı kısmı (أَم) ile (أَمْ شَقِيٌّ) ve (أَمْ) biçiminde gelmiştir. Ancak üçüncü parçada bütün çağırılanların seslerini (مَا) edatıyla karşılayarak kayıp oluşlarını sorgulamıştır. Ve bu sessizlikten sonra son beyit kasidenin yazılış sebebini açıklamıştır. O da şudur: geceleyin tek başına yürürken ölen babasını ve arkadaşlarını düşündüğü an her şeyin bir ölüm sessizliği içerisinde kaldığını hissetmiş olmasıdır.

Görülmektedir ki; şair divanında istifham üslubunu hem terkip ve mana hem de şekil ve kasidenin iç düzeni açısından maharetle işlemiştir. Bununla birlikte divanına diyalog özelliği katmıştır.

2. Emir ve Nehiy

Emir; makam yönüyle muhataptan üstün olan birisinin, ondan bir şeyi yapmasını, nehiy ise yine makam yönünden muhataptan üstün olan birisinin, ondan bir şeyi yapmamasını istemesidir.¹⁸⁸

Emir ve nehiy kalıpları da istifham gibi gerçek manaları dışındaki anlamlarda kullanılabilir. Mesela (صَلَاة) kasidesinde Allah'a dua ederken doğal olarak emir fiili duaya çevrilmiştir:

رُدِّهَآ قَفْرَاءَ، إِن شِئْتِ وَمَوْجِهَآ رِمَالَا
نَحْنُ نَهْوَاهَا عَلَى الْجَذْبِ... إِذَا أَعْطَتْ رَجَالَا!!¹⁸⁹

Ya Rabbim! Sen istersen (Arap topraklarını) kıraç hale çevirebilirsin ve onu kum olarak savurabilirsin

¹⁸⁸ el-‘Âkûb, a.g.e., ss. 251-259.

¹⁸⁹ Ebû Riş'e, a.g.e., s. 13.

(Bu toprak) kurak olsa bile içerisinde insan çıktığı sürece biz onları severiz!

Ancak bu divanda emir kalıbı en çok dilek anlamı ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Zira şair kasidelerinin çoğunda hitap üslubunu kullanmıştır. Tabii buradaki talepler kendisinden üstün birisinden değil de eşit statüde ve mertebedeki kişiye yöneliktir. Bu emir kullanımının örneklerinden biri aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibidir:

كَيْفَ جَنَى مِنْ رَوْضِنَا مَا جَنَى	تَأْمَلِي لَهُوَ اللَّيَالِي بِنَا
فَوَسَّيْدِي السَّاعِدِ اللَّيْنَا	رَفِيقَةَ الْعُمْرِ جَفَانِي الْكَرَى
وَاسْتَعْرِضِي الْعَيْشَ الْفَتِي السَّنَا	مُرِّي بِجَفْنِيكَ عَلَى جَبْهَتِي
وَقَرَّبِيهِ مَوْطِنًا مَوْطِنًا ¹⁹⁰	وَسَلِّسْ لِيهِ قِصَّةً قِصَّةً

Gecelerin bizi nasıl eğlendirdiğini düşün, bahçelerimizden toplanan şeyleri nasıl devşirdi?

Ey hayat arkadaşı! Benim uykum kaçtı, bu yüzden beni yumuşak kolunun üzerine yatırır mısın?

Alnımın üzerinde göz kapaklarını gezdir ve parıltılı gençlik yaşamımı izle

Ve hikayeleri birbirine halka halka bağla ve birbirlerine yaklaştır

Yukarıdaki beyitlerdeki emirler üstün asttan bir şey yapmasını istemeyip, aksine rica etmek ya da dilemek manasında kullanılmıştır. Çünkü burada şair ile sevgilisi aynı seviyededir.

Diğer anlamlar için bir başka örnek verecek olursak; temenni anlamında, hem emir kalıbının, hem de muzari fiilin emir lâmanı ile gelmiş olduğunu görürüz:

فَلْتَطَّوْهُ فِي شَوْقِهَا الْأَضْلَعُ	حَسَنَاءُ، هَذَا لَيْلِي الْمُتَمَتِّعُ
لَا أَرْتَوِي مِنْهَا وَلَا أَشْبَعُ	فَلْتَحْفُقِ النَّعْمَى! عَلَى ضَمَّةٍ
يَنْفُثُهَا مِنْ طَيْبِكَ الْمَضْجَعُ	وَلَيْسَكَرِ النَّجْمِ عَلَى نَفْحَةٍ
مَا يُبْعِدُ الظِّلَّ الَّذِي أَتْبَعُ ¹⁹¹	فَاسْتَمْهَلِي اللَّيْلَ، فَلِي فِي غَدٍ

Ey güzel kız! Bu benim hoş gecem, bağrın onu (gecemi) özlemle kuşatsın

¹⁹⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 224-225.

¹⁹¹ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 324-326.

Kucağın üzerine saadet dalgalansın! Bu kucak ne susuzluğumu giderir ne de açlığımı

Yatağından çıkan güzel kokunun esintisi üzerinde yıldız sarhoş olsun

Öyleyse gecedен mühlet iste çünkü yarın, peşimden gelen gölgeyi uzaklaştıran bir şey gelir

Şair burada emir kipini (اسْتَهْلِي) örneğinde ve muzari başına emir lamı getirerek (لَتَطُوه), (لَتَحْفُق) ve (لَيَسْكُر) örneklerinde kullanmıştır. Şair arzularının gerçekleşmeyeceğini bile bile istediği için bunlar temenni olarak anlaşılmaktadır.

Bazen de emir kipi yalvarış ve beklenti amaçlı olarak kullanılmıştır. Örneğin:

جَاءَهُ مُتَعَبَ الْخَطَى شَارِدَ الْأَمَالِ	مَا بَيْنَ خَيْبَةٍ وَرَجَاءِ
قَالَ هَوْنٌ عَنْكَ الْأَسَى يَا ابْنَ عَبْدِ	اللَّهِ وَاحْقِنْ لَنَا كَرِيمَ الدِّمَاءِ
لَا تُسَفِّهِ دُنْيَا قَرِيْشٍ تُبَوِّئُكَ	مِنَ الْمُلْكِ ذُرْوَةَ الْعَلْيَاءِ ¹⁹²

(Peygamberin amcası) ümit ve hüsrân arasında, adımları yorgun, umutları solgun olarak ona geldi

Dedi ki; Ey Abdullah'ın oğlu! Sen üzülme ve asaletli kanımızı bize bağışla

Kureyş'i dünyasını aşağılama, aşağılamadığın takdirde yüce zirveleri sana verir

Yukarıdaki örnekte Peygamberin amcasının kullandığı emir kipindeki fiiller, ona yalvarma ve rica anlamına gelir ve (هَوْنٌ), (احْقِنْ) ve (لَا تُسَفِّهِ) fiilleri (emir yahut ta nehiy) olarak metinde görülse de yalvarma ve yakarış anlamında kullanılmıştır.

Bazı durumlarda da emir kipi küçümseme (tahkir) ve alay manasında da kullanılmıştır. Şairin Kureyş'e söyledikleri gibi:

أَحْمَدٌ، شَبَّ يَا قَرِيْشُ فْتِيْهِ	فِي الْغَوَايَاتِ وَأَسْرَجِي فِي الشَّقَاءِ
وَأَنْفُضِي الْكَفَّ مِنْ فَتَى مَا تَرَدَّى	بِرْدَاءِ الْأَجْدَادِ وَالْأَبَاءِ ¹⁹³

Ey Kureyş! Artık Ahmed delikanlı oldu, sen sapkınlıklar içinde kaybol ve mutsuzluk içinde gez dolaş

¹⁹² Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 500-501.

¹⁹³ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 499-500.

Mutsuzluk içinde yuvarlanmayan delikanlıdan elini çek

(تِيهِي), (اسْرَجِي) ve (انْفُضِي) Kureyş için söylenen fiillerdir ve bu kullanımdan maksat Kureyş'in küçümsenmesi ve hakaret edilmesidir.

Özetle, daha önce de görüldüğü gibi emir ve nehiy fiilleri, istifham üslubu gibi de yaygın manaların dışında sergileyerek sunulmuştur. Ancak emir kipi nehiyden daha çok yer almış olmasına rağmen, her ikisi de sanatsal bir metotla divana hitap özelliği kazandırarak lirik bir üslup sergilemiştir.

3. Nida

Nida, (أَدْعُو) fiilinin yerine kullanılan bir edatla, herhangi bir kimsenin mütekellime (konuşana) doğru yönelmesini istemektir.¹⁹⁴ Ancak nida edatı bu terkinin içerisinde bazen telaffuz, bazen de takdir edilir.

Bu divanda nida edatı her iki şekilde, yani hem lafzen hem de takdire gelmiştir. Daha önce hazf bölümünde zikrolunduğu gibi, münadanın yüceltilmesi ve kendisine daha çok önem atfedilmesi için şair nida edatını hazf etmiştir:

لَيْلَى! أَنَا وَحْدِي أَقْلَبُ فِي الرَّبِّي طَرْفًا يَرُوحُ بِهِ الْجَمَالُ وَيَرْجَعُ¹⁹⁵
لَيْلَى! يَكَادُ هَوَاكِ يَجْرَحُ زَهْوَتِي فَتَبُوحُ بِالْأَلَمِ الدَّفِينِ الْأَدْمَعُ!¹⁹⁶

Leyla! Ben tek başıma tepelere göz gezdiriyorum güzellik bir görünüyor bir kayboluyor.

Leyla! Senin aşkın gururumu incitecekken gizli derdi gözyaşları faş ediyor.

(حِرْمَان) kasidesinde şair kendi hayalini takip ederek öğretim günlerine gitmiştir. Kasidenin başında ve sonunda o günlerden hayalindeki arkadaşına seslenmiştir. Leyla'ya daha yakın olmak arzusuyla, şu an onun ismi her şeyden daha önemli olduğu için Leyla'yı nida edatını kullanmaksızın çağırmıştır.

Bazen de nida edatını açıkça kullanmıştır:

¹⁹⁴ el-‘Âkûb, a.g.e., s. 285.

¹⁹⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 383.

¹⁹⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 384.

يا غُرْبَتِي لا تُطَلِّقِي أُسْرِي
أَمْ يَبْقَ لِي فِي العُمْرِ ما يُعْرِي¹⁹⁷
يا غُرْبَتِي ما أَقْرَبَ المُنتَهَى
بَعْدَ جَفَافِ الكَأْسِ مِنْ حَمْرِي¹⁹⁸

Ey gurbetim! Esaretimi bırakma, hayatta beni cezbeden bir şey kalmadı

Ey gurbetim! Kadehte şarap kuruduktan sonra, son ne kadar da yakındır

Burada (العُرْبَة) kasidesinde şair yalnızlığından ve üzüntüsünden bahsetmiş ve kaside içerisinde gurbete iki defa (يا) edatıyla seslenmiştir. Burada şunu diyebiliriz ki; şair bu gariplikte nefsi ile vatanı arasında bir fark gözetmemiştir, ikisini de kendisine uzak hissettiği için başında hem nida edatı hem de uzağa delalet eden edat kullanmıştır.

Başka yerde de (أَي) edatıyla Filistin'e hitap etmiştir:

أَيِ فِلِسْطِينَ، ما العُرْبَةَ لَوْلَا
قَبَسَ مِنْ سَنَا النُّبُوءَةِ هَادٍ¹⁹⁹

Ey Filistin! Eğer nübüvvet meşalesinden, yol gösteren bir parıltı olmasaydı, Araplık ne anlam ifade ederdi?

Münadaya gelince hem akıllı olanlar, hem de akıllı olmayanlar için nida terkiibini kullanmıştır. Örneğin:

يا شَعْبُ لا تَشْكُ الشَّقَاءَ
ولا تُطِلْ فِيهِ نَوَاحِكُ²⁰⁰

Ey halk! Meşakkatten şikâyetçi olma ve dövünmeyi de uzatma

Burada şair halkın sessizliğine, aciz kalmasına, düşkün ve zayıf olmasına üzüldüğünü ifade etmiştir. Belki de bu akıllı halk şairin dediğini hakkıyla anlasaydı bu duruma düşmemiş olurdu.

Nıdanın akıllı olmayanlar için kullanımına gelince (طَيِّبَة) kasidesinin hem ilk beytinde hem de son beytinde geceye haykırılmıştır:

أَيْنَ السُّرَى يا لَيْلُ، يا نُزْهَةَ
الأشْبَاحِ، يا أَرْجُوحَةَ المُرْهَقِ²⁰¹
يا لَيْلُ... عُدْ بِي لا أُرِيدُ الضُّحَى
أَوَّلُ ما يَلْقَاهُ هَذَا الشَّقِي²⁰²

¹⁹⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 79.

¹⁹⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 80.

¹⁹⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 464.

²⁰⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 96.

²⁰¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 352.

Ey Gece! Nerede geceleyin yola çıkmak? Ey hayallerin gezisi! Ey yorgunun salıncağı!

Ey gece!... Beni geri döndür, kuşluk vaktini istemem zira o bu mutsuzun karşılaşacağı ilk vakittir.

Yukarıdaki örnekte şair geceye (أَيْل) nida etmekte ve akıl sahibi imiş gibi düşünülüp ona kişilik verilerek (يَا) edatı ile hitap olunmuştur.

Arada bir de bir şeyin ya da kişinin özelliklerini tek tek sayarak nidada bulunmuştur:

يَا بَدْعَةَ الْجَمَالِ... يَا
آءَاءُهُ يَا نَعْمَهُ! ²⁰³

Ey benzersiz güzellik! Ey ikramları! Ey ihsanları!

İkinci örneğe bakacak olursak:

يَا رَوَابِي الْقُدْسِ، يَا مَجْلَى السَّنَا
يَا رُوَى عَيْسَى عَلَى جَفْنِ النَّبِيِّ ²⁰⁴

Ey Kudüs'ün tepeleri, Ey parlak tepeler! Ey peygamberin göz kapaklarındaki İsa'nın rüyaları!

Yukarıdaki beyitlerin her biri üç nida terkibiyle oluşmuştur. Birinci beyitte sevgilisinin güzelliklerinden (بَدْعَةَ الْجَمَالِ), (آءَاءُهُ) ve (نَعْمَهُ) bahsedilmiştir. İkinci ise Filistin'in unutulmaz bir dava olduğu açıklanmıştır. Ve onun başkenti olan Kudüs (رَوَابِي الْقُدْسِ), (مَجْلَى السَّنَا) ve (رُوَى عَيْسَى عَلَى جَفْنِ النَّبِيِّ) sıfatlarıyla tek tek sayılarak vurgulanmıştır.

Kısaca nida üslubu bu divanda hem edatla hem de edatsız bir biçimde sergilenmiştir. İlâveten akıl sahibi olanla olmayan münadanın statüsü denk tutulmuştur. Ancak nidanın peş peşe gelmesi ve sıfatların çağırılıyor olması divana daha yüksek bir mahiyet kazandırmış ve güzelliğini artırmıştır.

²⁰² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 355.

²⁰³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 263.

²⁰⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 447.

IV. BÖLÜM

BELAĞAT SANATLARI

Beyan: “Sözlükte ‘Ortaya çıkmak, açık şekil olmak, açıklamak, anlaşılır hale getirmek’ gibi manalara gelen beyan kelimesi Kuran-ı Kerim’in ayetlerinde geçmekte olup buralarda “ilan etme”²⁰⁵ (هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ), ve “ifade etme” (خَلَقَ) ²⁰⁶(عَلَّمَهُ الْبَيَانَ) * الإنسَان * anlamlarında kullanılmıştır.

Edebiyat terimi olarak beyan, manayı ifadede lafzı açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir.”²⁰⁷

Beyan, belagat ilmini meydana getiren üç ilimden ikincisidir. diğer ikisi me’ânî ve bedî’dir. Şairin sanatkarlığını şiirde gösterme beyan ilminden başka bir şeyin sağlamadığı söylenebilir. Câhız’ın dediği gibi: Şiir bir tür dokuma ve tasvir sanatıdır.²⁰⁸ Edebi tasvir: teşbih, istiare, mecaz, kinaye vb. gibi sanatsal bölümlere ayrılır.

A. TEŞBİH

Şüphesiz ki söz sanatlarından en yaygın olanı, halk dilinde de edebi dilde de kullanılan teşbih sanatıdır.

1. Ebû Rîşe’nin Şiirinde Teşbih Çeşitleri

Ebû Rîşe teşbihlerini çeşitli şekillerde ele almıştır. Bir teşbihte teşbihin dört unsuru birden bulunursa buna mürsel teşbih denir. Mürsel teşbih kelimada en çok yaygın ve büyük sanata ihtiyacı olmayan teşbihin türlerinden biridir. Örneklere bakacak olursak:

كَسَرَتْ مِجْدَافَهُ الرِّيحُ، فَتَاهَا²⁰⁹ كُنْتُ كَالْمَلَّاحِ فِي لُجَّتِهِ

Denizin dalgalarında rüzgarın küreğini kırdığı denizci gibi kaybolmuştum

Burada müşebbeh olan şairin kendisi, teşbihin edatı ise (ك), müşebbehün bih denizci ve vechi şebeh de kaybolmaktır.

طُهُورٌ كَقَابِكَ يَا طَاهِرَةً²¹⁰ وَلَمَّا نَفَضْتُ يَدَيَّ مِنْ هَوَى

²⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/138.

²⁰⁶ Rahmân, 55/3,4.

²⁰⁷ Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), “Beyan” md., Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, VI, 22.

²⁰⁸ Ebû ‘Osman ‘Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Hayevan*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (I-VIII), 2. bs., Şeriketu mektebeti ve matba‘ati Mustafâ’l- bâbî’l-halebî ve evlâdihi bi Mısır, 1965, III, 132.

²⁰⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 376.

²¹⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 380.

Ey iffetli kadın! Ellerimi senin kalbin gibi temiz bir aşktan silkelediğim zaman

Burada da müşebbeh şairin sevgisi, teşbihin edatı da (ك) edatı, müşebbehün bih iffetli sevgilinin kalbi ve vechi şebeh de temizliktir.

Geçen iki örneğe baktığımızda, hem sözde hem de manada açık ve net bir teşbih görmekteyiz. İlk örnekte şair kendini labirent içindeyken denizde küreksiz kalmış bir denizci gibi hissederek yansıtmıştır. İkinci örnekte ise şair kendi sevgisini aşığı olduğu sevgilisinin kalbinin temizliğine benzeterek göstermiştir.

Vechi şebeh zikredilmediğinde bu tür teşbihlere mücmel teşbih denir. Mesela:

مَضَّتِ اللَّيَالِي... مِثْلَمَا الْأَحْلَامُ فِي أَجْفَانِ نَائِمٍ²¹¹

Geceler uyuyanın göz kapaklarındaki rüyalar gibi geçti

وَعَدَا الْمُؤْمِنُونَ فِي غَفْلَةِ النَّصْرِ وَرَاءَ الْأَسْلَابِ كَالْعُقْبَانِ²¹²

Müminler zafer sarhoşluğuyla ganimet malların peşinden kartallar gibi koşular

Yukarıdaki örneklere baktığımızda, vechi şebehin oluşmadığını görmekteyiz. Birinci örnekte şair (مِثْلَمَا) teşbih edatını kullanarak gecelerin geçişini uyuyan bir kimsenin rüyalarına teşbih etmiştir. Burada benzerlik tarafı (vechi şebeh) teşbihin iki tarafı arasındaki hızlılık ve hayal akışıdır. İkinci örnekte ise müminlerin ganimet mallara üşüşmelerini (ك) edatıyla kartalların leşe üşüşmelerine benzetmiştir ki vechi şebehin hızlıca, aniden ganimete dalmak olduğunu anlamaktayız.

Bazen teşbih edatı kullanılmaksızın müekked teşbih yapıldığını görmekteyiz:

إِنَّهَا حُجْرَتِي... لَقَدْ صَدِئَ النَّسِيَانُ- فِيهَا... وَشَاخَ فِيهَا السُّكُوتُ!

أَدْخُلِي بِالشَّمُوعِ... فَهِيَ مِنَ الظُّلْمَةِ وَكُرَّ فِي صَدْرِهَا مَنْحُوتٌ²¹³

O benim odamdır... onun içerisinde unutkanlık paslandı ve onun içinde sessizlik yaşlandı

²¹¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 168.

²¹² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 542.

²¹³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 205.

Oraya mumlarla gir... Çünkü orası karanlığın göğsünde oyulmuş bir yuva gibidir

Burada teşbihin rükünlerinden sadece edat hazfedilmiş olup müşebbeh şairin odası, müşebbehün bih kuş yuvası, vechi şebeh ise odanın karanlık olmasıdır.

Bu tür teşbihlerde müşebbeh ile müşebbehün bih aralarındaki maddi engellerden kurtulup birbirine yapışarak tek bir nesne gibi olmuştur.

Uysurlarından sadece müşebbeh ile müşebbehün bihi kapsayan ve belîğ olarak adlandırılan teşbih en güçlü ve değerli olup şairimizin divanında en çok kullandığı türdür.

وَبَدَا الرُّومُ فِي ضَلَالٍ مُنَاهُمْ شَوْكَةً فِي مَعَاقِدِ الْأَجْفَانِ²¹⁴

Romaluların arzularına kavuşamamış olmaları, göz kapaklarında diken gibi gözükmektedir.

Yukarıdaki örnekte görmekteyiz ki, müşebbeh olan Romalılar edat kullanılmadan dikene benzetilmiştir. Ancak vechi şebeh beytin manasından acımasızlıkla dik durma olarak anlaşılmaktadır.

Başka bir örneğe bakacak olursak:

وَالصُّبْحُ مِنْ دَفْقِ الدُّخَانِ بَجَنَّةٍ وَاللَّيْلُ مِنْ سَيْلِ اللَّهْيَبِ نَهَارٍ²¹⁵

Sabah; dumanın çökmesiyle karanlık ve gece alev seliyle aydınlıktır.

Burada da şair hem teşbih edatını hem de vechi şebehi hazfetmek suretiyle teşbih yapmıştır. Birinci mısradan dolayı karanlık olarak nitelendirilmiş olup vechi şebeh karalıdır. İkinci mısradan ise gece, ateşin alevi ile gündüze benzetilmiş olup ondaki vechi şebeh ise aydınlık olmasıdır.

2. Teşbihin Derinliği

Teşbihin derinliği kavramından kast ettiğimiz; teşbihin net bir şekilde ortaya çıkmamış olmasıdır.

²¹⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 545.

²¹⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 553.

Birinci tür temsîlî teşbihtir ki “Vech-i şebeh iki veya daha fazla vasıftan meydana gelen bir şekil arz etmektedir.”²¹⁶ Ebû Rîşe'nin divanında bu tür teşbihin çokça olduğunu görmekteyiz. Misal:

مَا هَدَمَ الْجُبْنَاءُ مِنْ أَسْوَارِهِ الْمَجْدُ يَخْجَلُ أَنْ يُجِيلَ الطَّرْفَ فِي
حَمَلٌ تُجَاذِبُهُ يَدَا جَزَّارِهِ!²¹⁷ فَكَأَنَّهُ مِنْ نَيْلِهِ لِفِرَاتِهِ

Şeref; korkakların yıktığı surlara göz atmaktan utanıyor

Sanki o (vatan) Nil'inden Fırat'ına kadar, kasabın ellerinde can çekişen bir kuzudur

Şair burada doğusundan batısından düşmanlarının saldırdığı Arap âleminin durumunu kasabın ellerine düştüğünde kuzunun çaresiz bir şekilde çırpınmasına benzetmektedir.

İkinci örneğe gelince şair diyor ki:

وَمَشَتْ فِي حِمَى الضَّلَالِ إِلَى الكَعْبَةِ مَشَى الطَّرِيدَةِ الْبَلْهَاءِ²¹⁸

(Kureyş) Kâbe'ye sapkınlığın korumasında şaşkın bir av hayvanının yürüdüğü gibi yürüdü

Burada da Kureyşliler Muhammed'in (sav.) peygamberliğini öğrenince Kâbe'ye şaşkın av hayvanı gibi anlamsız gitmişlerdir. Vechi şebeh her iki tarafın amaçsızca dolaşmasıdır.

İkinci tür ise Zımnî teşbihtir: O da “açıkça belli olmadığı ancak işaretle tayin edilebildiği teşbihtir.”²¹⁹ Ebû Rîşe bu tür teşbihlerde de pek çok zaman başarılı olmuştur. Örneğin:

أَمَّتِي! كَمْ صَنِمَ مَجْدَتِهِ لَمْ يَكُنْ يَحْمِلُ طَهْرَ الصَّنَمِ!
لَا يُلَامُ الدَّنْبُ فِي عُدْوَانِهِ إِنَّ يَكُ الرَّاعِي عَدُوَّ الْعَنَمِ!²²⁰

Ey milletim! Putun iffetini bile taşımayan nice putları yücelttin!

²¹⁶ Hikmet Akdemir, *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, Nil yayınları, 1999, s. 359.

²¹⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 16.

²¹⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 495.

²¹⁹ Hikmet Akdemir, a.g.e., s. 369.

²²⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 10.

Eğer çoban koyunların düşmanı olursa kurt saldırganlığından dolayı ayıplanmaz

Yukarıdaki örneğe baktığımızda, zahir olmayan bir teşbih tiplemesini görmekteyiz. Burada kurt İsrail ve onu destekleyen devletleri, çoban ise Arap aleminin liderlerini ve koyunlar da Arap halkını temsil etmektedir.

İkinci örneği ele alacak olursak:

أُذْنِيهَا عَنْ دَمْدَمَاتِ فُؤَادِهِ	أَهْمَلْتُ شَأْنَهُ الْبِلَادُ وَصَمْتُ
فَاعِرِ الشَّدَقِ وَاثِبِ فِي عِنَادِهِ	فَتَحْتُ صَدْرَهَا لِكُلِّ دَخِيلِ
وَفَتَى الْفَنِّ ظَامِيٌّ فِي بِلَادِهِ	وَسَقْتُهُ كَأْسَ الْهِنَاءِ دِهَائِي
يُرْغَبُ الْهَرُّ فِي دِمَا أَوْلَادِهِ ²²¹	لَمْ يَكُنْ ذَاكَ عَنْ دُحُولٍ وَلَكِنْ

Ülke onu ihmal ederek kulaklarını onun yüreğinin mırıltısına kapattı

Ağzı açık inadında ısrar eden her yabancıya göğsünü açtı

Ve ona afiyet bardağından kase kase içirdi. Fakat sanat sahibi bir delikanlı kendi ülkesinde susuz kaldı

Bu olay bir hata sonucu değildi ancak şu kadar var ki kedi kendi yavrularını yemek ister

Bu şairin dostu olan büyük bir müzisyene mersiye olarak yazılmış bir kasidedir. Ancak ülkesi kendi müzisyeninden yüz çevirip yabancılara iyilik yaparken bu değerli sanatçıyı ihmal etmiştir. İşte şair, ülkesinin kendi evlatlarına değer vermeyip önemsemediği ve kıymetlerini bilmediği bu durumu kedinin kendi yavrularını yemesi ve yaptıklarından üzüntü duymaması haline benzetmiştir.

3. Teşbih Edatları

Ebû Rîşe teşbih edatlarını az kullanmış olmasına rağmen, bu edatları çeşitlendirerek kullanmış olduğunu görmekteyiz.

Divanında en çok (ك) edatı kullanılmıştır:

²²¹ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 430-431.

زَحَفَ الْفَجْرُ بِاتِّدَادٍ كَنَسْرِ 222 قَصَّتِ الرِّيحُ مِنْ طَوِيلِ جَنَاحِهِ

Sabah aydınlığı uzun kanadı rüzgâr tarafından koparılmış bir kartal gibi ağır ağır ilerledi

Bazen şair (مَثَلٌ) teşbih edatıyla benzetme yapmıştır:

هَذَا قِيَادِي، فَأَمَضَ بِي مِثْلَمَا 223 يَمْضِي النَّسِيمُ الرَّخْوُ، بِالزُّورِقِ

Bu benim ipimdir, al beni meltemin sandalı alıp götürdüğü gibi götür

Bazen de (كَأَنَّ) edatı kullanılmıştır:

الْمَجْدُ يَخْجَلُ أَنْ يَجِيلَ الطَّرْفَ فِي 224 مَا هَدَمَ الْجُبْنَاءَ مِنْ أَسْوَارِهِ
فَكَأَنَّهُ مِنْ نَيْلِهِ لِفِرَاتِهِ حَمَلٌ تُجَادِبُهُ يَدَا جَرَارِهِ!

Şeref; korkakların yığılı surlara göz atmaktan utanıyor

Sanki o (vatan) Nil'inden Fırat'ına kadar, kasabın ellerinde can çekişen bir kuzudur

Bir edat sayılmasa da ara sıra şair mefulü mutlaka teşbih unsuru olarak kullanmıştır. Örneğin:

عَزَّتِ الْأُمُّ بِالْبَنِينَ اعْتَزَّازَ 225 الرُّوضِ بِالبَسِيقَاتِ مِنْ أَفْنَانِهِ

Bahçeler uzun dallarıyla gurur duyduğu gibi, anne de evlatlarıyla gurur duydu

222 Ebû Rîşe, a.g.e., s. 429.

223 Ebû Rîşe, a.g.e., s. 352.

224 Ebû Rîşe, a.g.e., s. 16.

225 Ebû Rîşe, a.g.e., s. 521.

B. İSTİARE

İstiare: Lugatta, “birinden ödünç bir şey isteyip almak” manasındadır. Edebi bir ıstılah olarak istiare, bir kelimenin manasını geçici olarak alıp başka bir kelime için kullanmaktır ki şöyle tarif edilir: Bir kelimenin, müşabehet (teşbih – benzerlik) alakası ile ve asli manasının kast edilmesine mani bir karinenin varlığı sebebiyle kendi hakiki manasının dışında kullanılmasıdır.²²⁶

1. Klasik İstiare Çeşitleri

Şüphesiz ki belagatçılar istiare çeşitlerini uzun uzun incelemişlerdir. Lakin biz burada sadece en çok üzerinde durulan ve yaygın olanı ele alacağız:

Müstear isimde bakış açısından, eğer terkipte netlik olursa istiarei tasrihiyye olarak isimlendirilir ve eğer ondan vazgeçilebilirse o zaman istiarei mekniyye olarak adlandırılır.

İstiaresinin iki tarafına ait özelliklerine bakıldığı takdirde, müstear ile müstear lehine ait bir özellik bulunmadığında istiarei mutlaka, yalnız müstear lehine ait bir özellik zikredilmiş olması halinde istiarei mücerrede ve yalnız müsteara ait bir özellik bulunmuş olması durumunda istiarei mürâşşaha denir.²²⁷

Konuyu uzatmaksızın, Ömer Ebû Rîşe'nin istiareyi nasıl kullanmış olduğunu ele almak istersek:

دَنُوا... حَرِّكَ زِنَادَ الْمَوْتِ
ت... يَا لَأَرْضِ تَسْتَعْرِ
وَيَا لَجَهَنَّمَ تَعْوِي... وَتَفْ
عَرُّ بِاللَّظَى فَاهَا²²⁸

Yaklaştılar... Ölümün tetiğini çek... Ey yanan dünya!

Vay uğuldayan ve ağzını ateşle açan cehennem

Yukarıdaki örnekte şair cehennem kelimesini savaş meydanı için istiarei tasrihiyye olarak kullanmış olup aynı zamanda (اللَّظَى) kelimesi müstearın ilintisi olarak bulunduğu için istiarei tasrihiyye olmanın yanında mürâşşaha da olmuştur.

Başka bir örneğe gelince:

²²⁶ Hikmet Akdemir, a.g.e., ss. 162-163.

²²⁷ Bkz. DİA, “İstiare” md. XXIII, 317.

²²⁸ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 86-87.

أَنْسَيْتِ كَمْ فِرْعَوْنَ دَاسَ عَلَى ثَرَاكِ الْأَمْرَمِ²²⁹

Unuttun mu? Ne kadar Firavun senin en asil toprağına ayak bastı!

Burada şair Ugarit şehrini tasvir ederken (فِرْعَوْنَ) kelimesini zalim insana benzeterek istiare etmiştir. Ancak beyitte ne müstearın ne de müstear lehini ilintisi bulunmaktadır. Böylece hem istiarei tasrihiyye hem de mutlaka olmuştur.

İstiarei mekniyyeye geldiğimizde; Ebû Rîşe'nin tasvirinde en çok istiarei mekniyyeye itimat ettiğini görmekteyiz. Bu divandaki istiarei mekniyyenin örneklerinden biri ölümle ilgili istiarelerdir:

بَيْنِي وَبَيْنَ الْمَوْتِ مِيعَادٌ أَجِثُ لَهُ رِكَابِي²³⁰

Ölümle aramda bir randevum var, atımı bu randevu için hızlandırıyorum

Burada (مَوْتِ) kelimesi müstear leh olarak, insan var olan sıfatını ona vermek suretiyle istirai mekniyye oluşturulmuş durumdadır.

Başka bir yerde de diyor ki:

وَالْمَوْتُ يَأْكُلُ مَا تَلَقَّمَهُ يَدُ الطَّعْنِ الْمُسَدِّدِ²³¹

Ölüm saldırı eli neye yönlendirmişse onu yiyor

Burada da şair müstear leh olan (المَوْتُ) kelimesine (يَأْكُلُ) fiilinde var olan canlıların özelliğini istiare etmek suretiyle istiarei mekniyyeyi şekillendirmiştir.

Ne var ki yukarıdaki örneklere baktığımızda ne müstear lehini ne de müstearın ilintisi bulunduğunu görmekteyiz, netice itibariyle bu iki istiarei mekniyye, ayrıca istiarei mutlaka da olmuştur.

Diğer örneklere baktığımızda:

وَالْمَوْتُ دُونَكَ وَإِقْفٌ فِي ذَاةِ الْمُسْتَسْلِمِ²³²

Ölüm teslimiyetçinin zilletiyle senin karşında duruyor

Başka bir örnekte de şair diyor ki:

²²⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 120.

²³⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 29.

²³¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 170.

²³² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 119.

هَذَا يَنْفُضُ الْوَهْمَ أَشْبَاهَهُ

وَيَنْتَجِرُ الْمَوْتَ فِي يَأْسِهِ²³³

Burada vehim, hayallerini döküyor ve ölüm de kendi umutsuzluğu içerisinde intihar ediyor

Yukarıdaki iki örnekte şair (المَوْتُ) kelimesini müstear leh olarak, birinci beyitte durmak, ikinci beyitte ise intihar etmekle beraber insanda var olan özellikten hareketle istiarei mekniyyeyi resmetmiştir. Bununla birlikte birinci beyitte müstearın bağlantısı olan teslimiyet özelliğini, ikinci beyitte ise ölüme mutsuzluk sıfatını giydirmek suretiyle istiarei müreşşaha da meydana gelmiş oluyor.

Yukarıdaki örneklerden hareketle diyebiliriz ki: Şairimiz Ebû Rîşe de bu sanata oldukça önem vererek hem kendi üslubunda ve kendi şiirinde kullanmış hem de çok güçlü bir edebi sanat olduğunu nakşetmiştir.

2. Modern Anlamda İstiare

İstiareye başka bir yönden bakmak istersek çağımızdaki dilbilimciler istiareyi şöyle tanımlamışlardır:

a. Teşhis

Teşhis: Hayvanlara, bitkilere, cansız varlıklara insanlara ait özellikleri nisbet etme anlamında edebi bir terimdir.²³⁴ Bu bakış açısından şairler insan olmayanı sanki insanın ihsasını hisseder, onun fikriyle düşünür ve onun yaptıklarını yapar, onu insanmış gibi tasavvur ederler.²³⁵

Şairimiz cansızlara o kadar beşerî sıfatlar vermiş ki; sessizken konuşurmuş ve sabitken hareket ettirmiştir. Onun örneklerinden biri, yıldızı canlandırması, onu insan gibi davranması, zıplaması, öpmesi, yakalaması ve tutunması gibi tasavvur etmiştir. Bunu şairimiz şöylece örnekliyor:

كَمْ نَجْمَةٍ وَتَبَّتْ لِتَلْتَمَهُ فَلَمْ

تَظْفِرَ بِهِ، فَتَعَلَّقَتْ بِإِزَارِهِ²³⁶

Onu öpmek için kaç yıldız zıpladı ancak yakalayamadı bu yüzden onun elbisesine tutundu

²³³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 127.

²³⁴ DÍA, "Teşhis" md. XL, 565.

²³⁵ Ahmed Abdulmaksud Heykel, *Tetavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, 6. bs., Kahire, Daru'l-ma'ârif, 1994, s. 333.

²³⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 15.

Başka bir yerde de şair tarlaları ve çiçekleri teşhis etmiştir. Ne var ki tarlaları yorgun ve çiçekleri başlarını öne eğmiş gibi tasavvur etmiştir. Gelecek örneklerde de bunu yansıtmıştır.

فَصُدُورُ الْحُقُولِ مُتْعَبَةٌ تَلْهَثُ فِي عَمْرَةٍ مِنَ الْإِغْيَاءِ!
وَرُؤُوسُ الْأَزْهَارِ مُطْرَقَةٌ تَنْسَلُّ مِنْهَا انْتِفَاضَةُ الْكِبْرِيَاءِ!²³⁷

Tarlaların göğüsleri yorgun, bitkinliği yüzünden bir taşkınlık içerisinde nefes nefese kalıyorlar

Ve çiçeklerin başları öne eğilmiş, ondan ululuğun dirilişi sızıyor

Böylece divanında bu teşhislerin neredeyse her beyitte var olduğunu söylesek mübalağa etmiş sayılmayız.

Buna ilaveten teşhisin estetiğine gelince el-‘Akkâd görüşünü şöyle ifade ediyor ki; teşhis imajda hayalin renklerinden en güçlüsüdür, böylece o hayalde hem enerjiyi hem de sonsuzluğu artırıyor.²³⁸

b. Tecsid

Tecsid: Mahiyetler, genel fikirler ve duygular giydirmek suretiyle hissedilen resimler, suretler ve teşbihleri ibraz etme sanatıdır.²³⁹

Eğer tecsidi tatbiki örnekte ortaya koymak istersek tıpkı Ömer Ebû Rîşe'nin dediği gibi:

وَيُحِ نَفْسِي، رَكِبْتُ أَجْنَحَةَ الظَّنِّ وَلَمْ أَلْتَفِتْ إِلَى أَشْجَانِي²⁴⁰

Bana yazıklar olsun! Zannın kanatlarına bindim fakat kederlerime dönüp bakmadım

سَبَقْتَنَا إِلَيْكَ أَجْنَحَةُ الشَّوْقِ وَشَقَّتْ لَنَا سَبِيلَ خُطَايَا²⁴¹

Özlemin kanatları sana doğru bizi geçti ve bize adımlarımızın yolunu açtı

²³⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 579.

²³⁸ Ali Ali Subh, *es-Suretu'l-edebiyye te'rih ve nakd*, Kahire, Daru ihyâ'i'l-kutubi'l-'arabiyye, t.y., s. 126.

²³⁹ Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'camu'l-edebî*, 2. bs., Beyrut, Daru'l-'ilmi li'l-melâyîn, 1984, s. 59.

²⁴⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 406.

²⁴¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 466.

Yukarıdaki iki örneğe baktığımda (الظَّنّ) ve (الشَّقْوق) kelimeleri soyutlanmış kelimelerdir. Lakin şairimizin bu iki kelimeye (أَجْنَحَةٌ) kelimesiyle canlı sıfatını vererek tescidi göstermiş olduğunu anlamaktayız.

Başka bir örnekte de diyor ki:

أَيُّ ذَلِّ عَلَى جُفُونِكَ يَعْوِي وَرِكَابُ النَّبِيِّ مِلءَ الْعَرَاءِ²⁴²

Peygamberin biniti tamamen açıktayken, gözkapaklarının üzerinde hangi zillet havlıyor

Burada da (ذَلِّ) kelimesi manevi kelime olmasına rağmen şairimiz onu duyuşal bir şekilde kullanıp (يَعْوِي) filinde hayvanın özelliğini yansıtarak tescid etmiştir.²⁴³

Kısaca Ebû Rîşe edebi tasvirde mütehasşs bir kişidir. Ancak suretlerin bir beyit içerisine sığındığı gibi bir kasidenin tümü veya parçası edebi tasvire dayandırabilmektedir.²⁴⁴ (إيمان) kasidesinde olduğu gibi:

فَرَّاشَةٌ قَالَتْ لِأُخْتِ لَهَا: "مَا أَبْهَجَ الْكَوْنُ وَمَا أَسْنَى
لَكِنِّي يَا أُخْتِ فِي حَيْرَةٍ مِنْ أَمْرِهِ سُرْعَانَ مَا يَفْنَى!"

... ..

رَفِيقَةَ الْعَمْرِ لَنَا يَوْمَنَا فَلَنَجِّنِ مِنْ نَعْمَاهُ مَا يُجْنَى
لَا تَسْأَلِي عَنَّا رُبَّمَا أَيَقْظَتِ مِنْ أَشْبَاحِهِ الْوَسْنَى²⁴⁵

Bir kelebek kardeşine dedi ki: Dünya ne kadar da neşeli ve ne kadar da parlak

Ey Kardeş! Lakin ben bu dünyanın işlerinden dolayı şaşkınlık içerisindeyim! Ne kadar da çabuk sonu geliyor

Ey ömrün arkadaşı! Günümüz bizim. Onun saadetinden ne toplanırsa ondan istifade edelim

Yarınki günümüzü sorma, belki de onun uykulu hayallerini uyandırırısın

²⁴² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 511.

²⁴³ Teşhis ve tescid ile ilgili geniş bilgi almak için bkz. Mahmud Şefik Lâşîn, Şi'ru Ömer Ebû Rîşe kirâ'e fi'l-uslub, 1. bs., Kahire, el-hey'etu'l-âmmetu li kusûri's-sakâfe, 2009, ss. 113-126.

²⁴⁴ Bu konunun derinliği ile ilgili bkz. Şevkî Dayf, Dirâsât fi's-şî'ri'l-'arabîyyi'l-mu'âsır, 10. bs., Kahire, Daru'l-ma'ârif, t.y., ss. 229-244.

²⁴⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., ss. 221-222.

Yukarıdaki örneğe baktığımızda, istiareye dayanan bir kaside görmekteyiz. Kasidenin başında şairimiz kelebeği (الْفَرَّاشَة) teşhis etmiştir, onu konuşmayı, şaşkınlığı ve sormayı akıl sahibi olmadığı halde insan gibi değerlendirmiştir.

Bu sıfatı tek tek söyledikten sonra silüete de canlı olanın sıfatını kullanmak suretiyle teccid yapmıştır. Böylece Kelile ve Dimne kitabında fabl yolundan giderek derin bir nasihati hayvan diliyle ulaştırmış olmaktadır.

C. MECAZ

Zaman içerisinde insanın gelişimiyle birlikte dil de evrim geçirir çünkü dil insanın fikir ve duygularının gelişim ve evrimine paralel olarak ifade gücü kazanmış olur. Eğer bir dil kelimenin asıl manasını tam olarak ifade ediyorsa buna hakikat denir, edemiyorsa buna da mecaz denir.

Buna göre hakikat: bir kelimenin konulduğu anlamda tevil etmeden kullanılmasıdır.²⁴⁶ Şu kadar var ki belagatçılar mecaz ve çeşitlerine gösterdikleri ilgi ve alakayı hakikat ve türlerine göstermemişlerdir. Zira mecaz sayesinde kelamın belagati daha çok ortaya çıkarılmıştır. Bu duruma göre mecaz: Bir alakadan dolayı hakiki manasının dışında kullanılan kelimedir.²⁴⁷

Mecazın durumu tıpkı başka belagat türlerinde olduğu gibi çeşitlere ayrılır. Bu bölümde sadece mecazı mürsel ve mecazı aklî ile yetineceğiz.

1. Mecaz-ı Mürsel

Bu tür mecazın kasten kullanılan kelime hakiki olmayan anlamında benzerlik dışında bir alaka için ve asıl mananın kast edilmesine engel olan bir karine bulunmasıdır.²⁴⁸

Mecaz-ı mürselin ilgi alakaları çoktur. Ancak şairimizin ele almış olduğu ilgileri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sebebiyet alakası: Sebebiyet alakasına gelince asıl mana mecazi anlamın sebebi olunca bu sebebiyet alakası anlamına gelmektedir. Örneğin:

²⁴⁶ es-Sekkâkî, a.g.e., s. 358.

²⁴⁷ el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Kahire, Matba'atu'l-medenî, t.y., s. 351.

²⁴⁸ Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belağa fi'l-me'ânî ve'l-beyan ve'l-bedî'*, thk. Yusuf es-Sumeylî, Beyrut, el-Mektebetu'l-'asriyye, t.y., s. 252.

فَاطُنْغَ عَلَيْهِمُ إِنَّ دَهْرَكَ تَابَ عَنْ أَهْوَائِهِ وَأَتَاكَ سَمَحَ الْخَاطِرِ²⁴⁹

Ansızın çıkıp gel, senin zamanın kendi kaprisinden tövbe edip gönüllü olarak sana geldi

Burada (تَابَ) tövbe fiilinin asıl manası günahattan tövbe etmektir ancak şairimiz günahın sebebi olarak, kapris kelimesiyle ifade etmiştir.

Başka bir örnekte de diyor ki:

وَصَحْتُ... يَا فِتْنَتِي! مَا تَفْعَلِينَ هُنَا الْبَرْدُ يُؤْذِيكَ عُودِي... لَنْ أَعُودَ أَنَا!²⁵⁰

“Ey Başımın belası!” Diye bağırdım... Burada ne yapıyorsun? Bak soğuk sana zarar dokunur, geri dön... Ben ise dönmeyeceğim!

Burada (Soğuk sana dokunur) cümlesinin asıl anlamı (Soğuk sebebiyle oluşan hastalık sana dokunur) demektir çünkü soğuk hastalığa sebeptir ve hastalık insana zarar veren şeylerden biri olması sebebiyle şair asıl manayı bırakıp mecazi olana dayandırmıştır.

Mecaz bazen de lazımiyet amaçlı olarak kullanılmıştır. Mesela:

أَجِي، لَا تَقْذِفِ النَّارَ نُرِيدُ إِصَابَةَ الْمَرْمَى²⁵¹

Ey kardeşim! Ateş etme, hedefi vurmak istiyoruz

Yukarıdaki örneğe baktığımızda, şair (bombardıman etme) demektense (ateş etme) demeyi tercih etmekte olduğunu görmekteyiz. Zira ateş bombanın eş değeri olduğu için ateş kelimesi burada mecaz anlamında lazımiyet için kullanılmış.

Ara sıra divanda mecazı mürsel aliyyet için ortaya çıkmıştır. Yani aleti mecaz olarak söyleyip onun aslını kastetmektir. Örneğin:

صَوْتُ يُنَادِينِي... وَفِي مَسْمَعِي مِنْهُ أَغَانِي أَمَلٍ مُتَمَعٍ²⁵²

Bir ses bana sesleniyor... Ve kulağımın erişiminde ondan umudun hoş şarkıları

²⁴⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 49.

²⁵⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 204.

²⁵¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 85.

²⁵² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 364.

Burada (صَوْت) kelimesi nida aleti, şairimiz bu olaydan faydalanıp nida edatı kullanmış, insanın hitabını sesle ifade etmiştir.

2. Mecaz-ı Aklî

Bu mecaz türü bir alaka sebebiyle, fiilin failinden başkasına isnat edilmesi ve bu isnadın hakiki olmasına mani bir karinenin bulunmasıdır.²⁵³

Bu mecaz öbür belagat çeşitleri gibi şairin kullanımından nasibini almıştır. Bu divanda mecaz-ı aklîyi meydana getiren sebepleri ele almak istersek buna zamana isnat ile başlayabiliriz:

فَاطَلَعُ عَلَيْهِمْ إِنَّ دَهْرَكَ تَابَ عَن أَهْوَائِهِ وَأَتَاكَ سَمَحَ الْخَاطِرِ²⁵⁴

Ansızın çıkıp gel, senin zamanın kendi kaprisinden tövbe edip gönüllü olarak sana geldi

Yukarıdaki örneğe baktığımızda, tövbenin zamana isnat edilmiş olduğunu görmekteyiz. Hâlbuki zaman ne günah işler ne de tövbe eder ne var ki bu özellikler insana hastır, fakat zaman içerisinde işlendiği için zamana münhasır kılınmıştır.

Bazen de mecaz-ı aklî mekâna isnat sadedinde kullanılmıştır. Şairin dediği gibi:

نَحْنُ نَهْوَاهَا عَلَى الْجَدْبِ... إِذَا أُعْطِيَ رَجَالًا!!²⁵⁵

(Bu toprak) kurak olsa bile içerisinde insan çıktığı sürece biz onu severiz!

Burada doğurgan olan toprak değil, annelerdir. Lakin burada doğurganlık özelliği toprağa (mekâna) isnat edilmiştir.

Başka örnekte de şair diyor ki:

دَنُوا... حَرِّكَ زَنَادَ الْمَوْتِ ت... يَا لَأَرْضِ تَسْتَعْرِ²⁵⁶

Yaklaştılar... Ölümün tetiğini çek... Ey yanan dünya!

Bilindiği gibi (تَسْتَعْرِ) fiili ateşe has bir fiildir ancak burada şair onu genişletip ateşin olduğu yere hasretmiştir.

²⁵³ Hikmet Akdemir, a.g.e., s. 231.

²⁵⁴ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 49.

²⁵⁵ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 13.

²⁵⁶ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 86.

Arada bir de bir fiil aliyetine isnat edilmiştir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi:

فَلَسَوْفَ تُرَكِّزُ فِيهِ أَعْلَامِي وَتَحْرُسُهُ حِرَابِي!!²⁵⁷

Benim bayraklarım orada yere dikilecek ve mızraklarım onu koruyacak

Yukarıdaki beyitte bayrağı yere dikildikten sonra onun koruyuculuğu mızraklara bırakılmıştır. Hâlbuki koruyucu olan mızrak değil mızrağı tutanın kendisidir. Burada mızrak kelimesine koruyuculuk vasfı mecaz olarak isnat edilmiştir.

Kısaca konuya yaklaştığımızda şunu görmekteyiz ki: Şair vermiş olduğu örneklerin hemen tamamında mecazı hakikatin açıklanması istikametinde, mecazları öne çıkarmış ve bunu da öteki belagat türlerinde olduğu gibi ince bir üslup içerisinde gergef işlemiş gibi çeşitlendirerek nakşetmiştir.

D. KİNAYE

Beyân âlimlerine göre kinaye, söz içinde geçen asıl anlamın yanında bir başka lâzımı mananın anlatıldığı kelime veya terkiptir.²⁵⁸

Kinaye açıklamanın yollarından biridir. Bu üslup güçlü bir ifadeyle ayırt edilebilir. Kinaye diğer benzerleri gibi bu divanda da yerini almış olup türlü türlü çeşitlerde gelmiştir. Bunlardan bir tanesi de sıfattan kinayedir. Ömer Ebû Rîşe'nin sıfattan kinayesini göstermek istersek aşağıdaki örnekleri ele alabiliriz:

مُنْحَنٌ بِالطِّعَانِ مَا عَرَفَ الشُّكُوى وَلَا عَضَّ سَيْفَهُ إِغْمَادُهُ²⁵⁹

Yaralarla bitkin düşen, ne şikâyet nedir bildi ne de kılıcı kınına girdi

Burada (لا عَضَّ سَيْفَهُ إِغْمَادُهُ) cümlesi kahramanın yaralı olmasına rağmen kendi kılıcını kınından çıkarmış olduğunu ve bir daha da kınına sokmadığını, mücadelesine devam ettiğini ifade etmektedir. Ve bununla teslim olmamayı kast etmiştir.

Başka bir yerde de diyor ki:

فَأَوَى جِيدَهُ وَسَارَ وَئِيدًا ثَابِتَ الْعِزْمِ مُنْقَلِ الْأَعْبَاءِ²⁶⁰

²⁵⁷ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 30.

²⁵⁸ DÍA, "Kinaye" md. XXVI, 34.

²⁵⁹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 55.

²⁶⁰ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 501.

(Peygamber) vakur bir üslupla başını öne eğerek ve yavaşça, kararlı, ağır yürüdü

Bu beyitteki kinaye geleneksel bir kinayedir. (لَوَى جِيْدَه) cümlesi Araplarda yaygın kullanımı olan sözdür. Bu kinayeden ifade edilmek istenen bir şeyden yücelik ve ululuk olarak yüz çevirmektir. Tıpkı peygamberimizin (sav.) amcasının teklifinden yüz çevirip vakarını ortaya koyduğu gibi.

Üçüncü örneğe gelince:

وَدَرَى سِرَّهَا الرَّهَيْبَ عَلِيٍّ فَاشْتَهَى لَوْ يَكُونُ كَبْشَ الْفِدَاءِ²⁶¹

Ali (Kureyş'in) korkunç sırrını öğrenmiş oldu, bu yüzden kurban olmak istedi

(كَبْشُ الْفِدَاءِ) deyimini de Araplarda yaygın olan bir sözdür. Hem İsmail (as.)'a işaret etmekte, hem de mal ve canını feda etme anlamına bir kinayedir.

İkinci tür kinayeye gelince mevsuftan kinayedir. O da sıfattan kinaye gibi çok kullanılsa da divanda birkaç yerde uygulanmış olduğunu görmekteyiz. Örneğin:

وَالْمَنَادِيْلُ فِي أَكْفِ الْعَوَانِي تَشْرَبُ الدَّمْعَ مِنْ مَقَرِّ أَنْفَجَارِهِ²⁶²

Mendiller kadınların ellerinde, göz pınarlarından gözyaşlarını içiyor

Burada şair (مَقَرِّ أَنْفَجَارِهِ) terkihiyle gözü ima etmiştir.

Başka bir örnekte de diyor ki:

وَبَدَتْ تَنْحَرُ الْقَرَابِينَ نَحْرًا فِي هَوَى كُلِّ دَمِيَّةٍ صَمَاءِ²⁶³

(Kureyş) putlara sevgisinden dolayı, bolca kurban kesti.

Yukardaki beyitte şair (دَمِيَّةٍ صَمَاءِ) terkihiinden maksat putlardan kinaye olarak kullanılmıştır. Buna mevsuftan kinaye türü denir.

²⁶¹ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 503.

²⁶² Ebû Rîşe, a.g.e., s. 432.

²⁶³ Ebû Rîşe, a.g.e., s. 496.

SONUÇ

İnsanlık tarihi ile birlikte edebiyat ve edebi olanın kuralları var olagelmıştır. Her devirde ve her millette derin ruh halinin, bazen şiire bazen de nesre dökülmüş ve büyük üstatların yetişmiş olduğunu görmekteyiz. Bu vadide bazen öyle şairler ve edipler yetişmiş ki; kavimleri bunlarla gurur duyarak onlara ait bir toplumun bireyi olmakla diğer toplumlara karşı iftihar etmişlerdir.

Arap edebiyatının zirve noktasının Cahiliye dönemi olduğu kabul edilir. Kâbe duvarlarına asılan ve şeref abidesi olarak kabul edilen el-Mu‘allakâtu’s-seb‘ Araplar için günümüze kadar kalmış bir miras ve modeldir.

Çağımıza kadar edebiyat sanatının bütün dallarında şiirler yazan büyük şairler olmuştur. Ancak bunlar Cahiliye dönemi şairlerinin izini takip etmek suretiyle var olan çizginin dışına taşamamışlardır. Bu şiir tarzı bir müddet sonra şiirsel duyguların tamamını kapsayamaz hale gelmiştir.

İşte Ömer Ebû Rîşe bu özelliklerin dışına çıkarak; hem Batılı anlamda modern, hem de Doğulu anlamda klasik ve her iki tarzı cem etmek suretiyle kendisine has bir üslup geliştirmiş ve bunda da başarılı olmuştur. Kendisinden sonra gelen şairlere de model teşkil etmiş, tarzı hiç yadırganmamış, aksine takdir görmüştür.

Ebû Rîşe’nin Arap gramer kurallarına uyum sağlama azmini görmekteyiz. Ne var ki şiirde görülen zaruretlere nedeniyle bir kaç yerde bunu aşmış olduğu da bir gerçektir.

Vezinli ve kafiyeli şiirlere gelince bunlarda da bir takım değişiklikler yapmış, ne klasik ne de modern şiire tümüyle bağlı kalmıştır. Her iki tarzda da dilediği zaman dilediği gibi şiirler yazma başarısını göstermiştir.

Edebi sanatlara gelince yani teşbih, istiare, mecaz, kinaye ve diğer türleri hemen hemen istediği her beyitte rahatlıkla kullanabilmiştir. Şiirlerine tablo özelliği kazandırarak soyadına uygun gelen “Şiirin ressamı” unvanını haklı olarak kazanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an-ı Kerim.

ABDUNNÛR Cebbûr, *el-Mu'camu'l-edeбі*, 2. bs., Beyrut, Daru'l-'ilmi li'l-melâyîn, 1984.

ABDURREZZÂK Hasan İsmail, *Le'âliu't-tibyân fi'l- me'ânî ve'l- bedî'i ve'l- beyan*, 1. bs., Kahire, Mektebetu'l- kulliyeti'l- ezheriyye, 1985.

el-AHFEŞ Ebu'l-Hasan Said b. Mes'ade, *Kitabu'l-kavâfi*, thk. 'Ezze Hasan, Dimaşk, Matbû'âtu mudiriyyeti ihyâi't-turâsi'l-kadîm, 1970.

AKDEMİR Hikmet, *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, Nil yayınları, 1999.

el-'AKKÂD 'Abbâs Mahmud, *el-Lugatu's-şâ'ira*, Kahire, Nehdatu Mısır, 1995.

el-'ÂKÛB İsa Ali, *el-Mufassal fi 'ulûmi'l-belâğati'l-'arabiyye*, Halep, Menşûrâtu câmi'ati Halep, 2000.

el-BÂVÎ Muhammed Mahmud, *'Amâlikatu'l-edeбі'l-'arabiyyi'l-mu'âsır*, Beyrut, Şeriketu dâru'l-'erkam, t.y.

el-CÂHİZ Ebû 'Osman 'Amr b. Bahr, *el-Hayevan*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (I-VIII), 2. bs., Şeriketu mektebeti ve matba'ati Mustafa'l- bâbî'l-halebî ve evlâdihi bi Mısır, 1965.

----- *Esrâru'l-belâğa*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Kahire, Matba'atu'l- medenî, t.y.

DAYF Şevkî, *Dirâsât fi's-şi'ri'l-'arabiyyi'l-mu'âsır*, 10. bs., Kahire, Daru'l-ma'ârif, t.y.

Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

EBÛ RÎŞE Ömer, *Divan*, Beyrut, Dâru'l-'avde, 1998.

----- *el-A'mâlu'l-kâmile*, thk. Fâyiz ed-Dâye – Sa'du'd-Dîn Klîb – Muhammed Kucce, Dimaşk, Menşûrâtu'l-hey'eti'l-'âmmeti's-suriyye li'l-kitab, 2017.

ENİS İbrahim, *Mûsikâ's-şi'r*, 2. bs., Mektebetu'l-enclû'l-Mısriyye, 1952.

FÂHÛRÎ Mahmud, *Mûsikâ's-şi'ri'l-'arabî*, Halep, Menşûrâtu câmi'ati Halep, 1996.

el-FEYRÛZÂBÂDÎ, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 8. bs., Beyrut, Muessesetu'r-risâle, 2005.

ĞALÂYİNÎ Mustafa, *Câmi'u'd-durûsi'l-'arabiyye*, (I-III), 28. bs., Beyrut, el-Mektebetu'l-'asriyye, 1993.

- HÂN Muhammed, *el- Edevâtu'n-nahviyye bunyetuhâ ve vazîfetuhâ*, Cezayir, Câmi'atu Muhammed haydar, 2009.
- HASAN 'Abbâs, *en-Nahvu'l-vâfi ma'a rabtihi bi'l-esâlîbi'r-refî'a ve'l-hayâti'l-luğaviyyeti'l- muteceddide*, (I-IV), 3. bs., Kahire, Daru'l-ma'ârif, 1974.
- el-HÂŞİMÎ Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, *Cevâhiru'l-belağa fi'l-me'ânî ve'l-beyan ve'l-bedî'*, thk. Yusuf es-Sumeylî, Beyrut, el-Mektebetu'l-'asriyye, t.y.
- el-HATÎB el-KAZVÎNÎ Muhammed b. Abdurrahman, *el- 'Îdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, Beyrut, Dâru'l-kutubi'l- 'ilmiyye, t.y.
- HEYKEL Ahmed Abdulkasud, *Tetavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, 6. bs., Kahire, Daru'l-ma'ârif, 1994.
- İbn 'AKÎL Behâu'd-dîn Abdullah, *Şerhu İbni 'Akîl*, (I-IV), 20. bs., Kahire, Daru't-turâs, 1980.
- İbn 'ÂŞÛR Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, (I-XXX), Tunus, ed-Daru't-tunusiyye li'n-neşir, 1984.
- İbn HALDUN, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed el- Hadramî, *Dîvânu'l-mubtede' ve'l-haber fi tarihi'l-'Arab ve'l-berber ve men 'âsarahum min zevî's-şe'ni'l-ekber*, thk. Halîl Şehâde, 2. bs., Beyrut, Dâru'l-fikir, 1988.
- *Mukaddime*, Süleyman Uludağ çevirisi, İstanbul, 2009.
- İbn HİŞÂM el-ENSÂRÎ Ebû Muhammed Abdullah Cemaluddîn b. Yusuf b. Ahmed Abdullah, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*, thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn Abdulhamid, (I-II), Beyrut, el-mektebetu'l 'asriyye, 1991.
- *Şerhu şuzûri'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, Kahire, Daru't-talâi', t.y.
- İbnu'l-ESÎR Diyâu'd-Dîn, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, thk. Ahmed Hûfi-Bedevî Tebbâne, 2. bs., Kahire, Dâru nehdati Mısır, t.y.
- KABBÎŞ Ahmed, *Târîhu's-şi'ri'l-'arabiyyi'l-hadîs*, y.y., 1971.
- el-KAYREVÂNÎ Ebû Ali el- Hasan b. Raşîk, *el- 'Umde fi mehâsini's-şi'r ve edebîhi ve nakdihi*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, (I-II), 4. bs., Beyrut, Daru'l-cîl, ty.
- Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-şi'r*, thk. Muhammed 'Îsâ Menûn, 1.bs., el-Matba'atu'l-meliciyye, 1934.

- LÂŞÎN Mahmud Şefik, *Şi'ru Ömer Ebû Rîşe kirâ'e fi'l-uslub*, 1. bs., Kahire, el-hey'etu'l-'âmmetu li kusûri's-sakâfe, 2009.
- el-MELÂİKE Nâzik, *Kadâyâ 'ş-ş'i'ri'l mu'âsır*, 3. bs., Mektebetu'n-nehda, 1967.
- el-MÎDÂNÎ Abdurrahman Hasan Hebenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye-ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, (I-II), 1. bs., Dimaşk, Dâru'l-kalem, Beyrut, ed-Dâru's-şâmiyye, 1996.
- el-MURÂDÎ el-Hasan b. Kâsım, *el-Cenâ'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, thk. Fahrudîn Kabâve- Muhammed Nedim Fadıl, 1. bs., Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1992.
- es-SÂMERRÂÎ Fadıl Salih, *Me'ânî'n-nahv*, Kahire, Şeriketu'l-'Âtik, t.y.
- es-SEKKÂKÎ Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Na'im Zerzûr, 2. bs., Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1987.
- SÎBEVEYH, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kamber, *el-Kitab- Kitabu Sîbeyyh*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (I-V), 3. bs., Kahire, Matba'atu'l-hâncî, 1988.
- SUBH Ali Ali, *es-Suretu'l-edebiyte te'rih ve nakd*, Kahire, Daru ihyâ'i'l-kutubi'l-'arabiyye, t.y.
- es-SUYÛTÎ, Celâluddîn, *Hem'ul-hevâmi'*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Abdul'âl Salim Mekrem, (I-VII), Beyrut, Muessesetu'r-risâle, 1992.
- *el-Muzhir fi 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*, thk. Muhammed Ahmed bek-Muhammed Ebû'l-Fadıl İbrahim-Ali Muhammed Biccâvî, (I-II), Beyrut, el-Mektebetu'l-'asriyye, 1986.
- YALAR Mehmet, *Modern Arap Şiiri*, Bursa, Arasta yayınlar, 2003.

Diğer Kaynaklar

Ömer Ebû Rîşe, www.discover-syria.com/bank/5644

Ömer Ebû Rîşe, www.arageek.com/bio/omar-abu-risha

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Nura ŞİT
Tez Adı	ÖMER EBU RİŞE'nin Şiirlerinin Dil ve Üslup Özellikleri
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. İsmail GÜLER
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 16.05/2019

İmza :